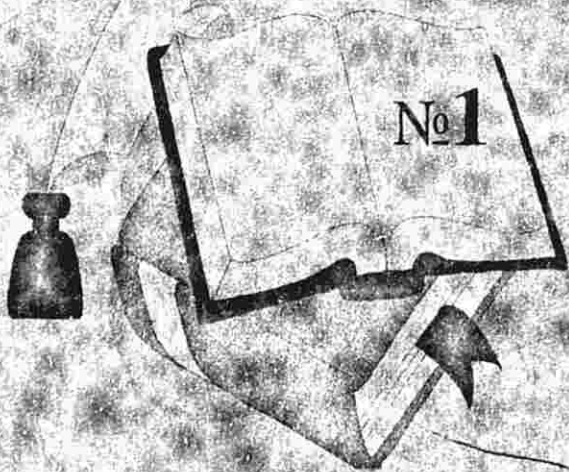

Фотокөп

КИТАБХАНАШҮНАСЛЫГ ВӘ БИБЛИОГРАФИЈА

~~АРХИВ~~

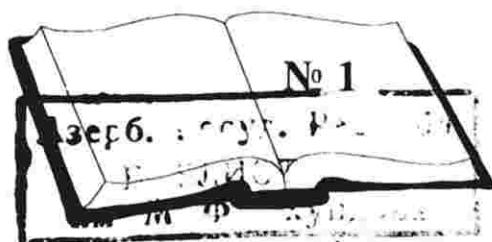
БАКЫ - 1997

АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТƏЬСИЛ НАЗИРЛИЈИ
М.Ə.РƏСУЛЗАДƏ АДЫНА БАКЫ ДӨВЛƏТ УНИВЕРСИТЕТИ
КИТАБХАНАЧЫЛЫГ ФАКУЛТƏСИ

М.Ə.Рəсулзадə адына
БДУ-нун китабханачылыг
факултəсинин 50 иллик
јубилејинə һəср олунур

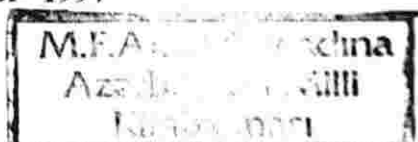
КИТАБХАНАШҮНАСЛЫГ ВƏ БИБЛИОГРАФИЈА

Елми-нəзəри вə тəчруби журнал

1997-чи илин
октябрындан чыхыр

БАКЫ- 1997

~~АРХИВ~~

ARXIV

+ 475

Тә'сисчи вә
баш редактор
досент Хәлил ИСМАЈЫЛОВ

Редаксија һеј'әти
Профессор Абузәр ХӘЛӘФОВ
Профессор Зәһраб ӘЛИЈЕВ
Профессор Бајрам АЛЛАҺВЕРДИЈЕВ
Досент Таһәддин ГУЛИЈЕВ
Досент Расим КАЗЫМОВ
Досент Надир ИСМАЈЫЛОВ
Баш мүәллим Кнјаз АСЛАН - мәс'ул катиб
Мүәллим Сејмур ШЕЈДАЈЕВ - инзибатчы

Журнал Азәрбајчан Республикасы Мәтбуат вә Информасија
Назирлијиндә гејдә алынмышдыр.

Шәһадәтнамә № 575. - 27 март 1997.

Јығылмаға верилмишдыр: 10.10.97. Чапа имзаланмышдыр: 24.10.1997.
Мәтбәә кағзы № 1. Кағыз форматы: 60x84 1/6. Әдәби гарнитур.
Јүксәк чап үсүлү. Физики чап вәрәги 19,75. Нәшр чап вәрәги 23,6.
Сифариш 118. Тиражы 200. Гијмәти мүгавилә илә.

Бакы Университети Нәшријаты, инд.370178.

Үнван: Бакы, З.Хәлилов күчәси, 23.

Бакы Университети Нәшријатынын мәтбәәси.

Индекс: 370148. Үнван: Бакы, З.Хәлилов күч.23.

М.Ә.Рәсулзадә адына БДУ.

*Китабхана халг, милләт үчүн, чәмијјәт үчүн мүгәд-
дәс бир јер, мә'нәвијјат, билик, зәка мәнбәјидир. Она
көрә дә китабханаја даими һөрмәт халгымызын
мәдәнијјәтини нумајиш етдирән амилләрдән биридир.*

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВ
Азәрбајчан Республикасынын президенти

БУ НӨМРЭДЭ

Азэрбајчан президенти Н.Ә.Әлијев китабхана һаггында
БДУ-нун ректору профессор М.Ч.Мәрдановун тәбрики.

Тә'сисчи вә баш редактордан

Тәбрикләр (Т.Бунјадов, К.Таһиров, Л.Гафурова, Ф.Гасымова,
Ш.Јагубов, Е.Исмајыл)

Х.И.Исмајылов, Н.И.Исмајылов. Китабханачылыг факултәси 50
илдә

А.А.Хәләфов. Мүасир шәраитдә Азэрбајчанда китабхана
гуручулуғу нәзәријјә вә тәчрүбәсинин елми әсаслары

Х.И.Исмајылов. Азэрбајчан Демократик Республикасы дөврүндә
китабхана иши

З.Һ.Әлијев. Китабханачылыг факултәсиндә библиографија
фәнләринин тәдриси

Б.В. Аллаһвердијев. Азэрбајчан китабшүнаслығынын
инкишафына даир бә'зи мұлаһизәләрим

К.И.Аслан. Китаб мәдәнијјәтимизин ағсагалы (проф. А.Хәләфов
һаггында)

Т.Ф.Гулијев. Мүасир дөврдә Азэрбајчанда һәмкарлар иттифагы
китабханаларынын вәзијјәти

Ә.Казымов. Мүасир дөврдә Азэрбајчанда китабхана ишинин
демократикләшдирилмәси мәсәләләри.

Ә.Т.Хәләфов. Орта әсрләр Азэрбајчан әдәби библиографијасына
даир

С.М.Рзајев. Мүталиә, онун ичтимаи мәзмуну вә социал характери

М.М.Һәсәнов. Китабхана фондларынын әлағәли
комплектләшдирилмәси проблемләри

З.И.Бахшәлијев. Китабханашүнаслығын мүасир инкишаф
кәнсеписјалары

М.М.Багыров. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә
кәнч охучулара хидмәтин вәзијјәти

А.Ә.Чәфәрөв. Азэрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Академијасы
Китабханасынын јаранмасы вә инкишафы тарихиндән

С.М.Мустафајева. Республика китабханаларында КБТ-нин
тәтбиғинин мүасир вәзијјәти вә тәкмилләшдирилмәси мәсәләләри

Р.Һ.Һәмидов. 60-чы илләрдә Азэрбајчанда кәнд әһалисинә
китаб тичарәти хидмәти

М.Ә.Мәммәдов. Кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын типләри

Е.Ј.Әһмәдов. Ушаг китабханаларында аудиовизуал хидмәт
ишинин тәшкили.

“КИТАБХАНАШҮНАСЛЫГ ВӘ БИБЛИОГРАФИЈА” ЖУРНАЛЫНЫН РЕДАКСИЈАСЫНА

“Китабханашүнаслыг вә библиографија” журналынын нәшрә башламасы мүнәсибәти илә редаксия һеј’әтини вә республикамьзын бүтүн китабхана ичтимаијјәтини тәбрик едирәм. Инаньрам ки, бу фајдалы ихтисас журналында дүнјада вә Азәрбајҗанда мәдәнијјәтин, о чүмләдән китабханашүнаслыгын, библиографияшүнаслыгын, китабшүнаслыгын вә информатиканын мүхтәлиф сәһәләринә даир актуал вә санбалты елми арашдырмалар, елми-нәзәри мулаһизәләр вә әмәли-тәҷрүби нәтиҗәләр едүмүн кениш әксиян тәпачадыр. Јени журналын өз елми объективлији илә сечиләҗәҗәҗә, мувафиғ проблемләрин ишләниләҗәҗәҗә принципаллыкта јанашаҗәҗәҗә вә Бақы Дөвләт Университетинин нәшрләри ичәрисиндә өзүнмөхсус јер тутачаҗәҗәҗә әмәлҗәҗәҗә.

Китабханачылыг факултәсинин 50 иллик јубилејинин тәпәнәли шәкилдә тејд отулуғу әрәфәдә нәшрә башлајан “Китабханашүнаслыг вә библиографија” журналынын јарадычы һеј’әтинә вә мүәллифләринә уғурлар арзулајырам.

Профессор Мисир МӘРДАНОВ
М.Ә.Рәсулзаде адына
Бақы Дөвләт Университетинин ректору.

ТӘ’СИСЧИ ВӘ БАШ РЕДАКТОРДАН

Әзиз охучулар!

“Китабханашүнаслыг вә библиографија” журналынын илк нөмрәси әләмәт-дар бир дөврдә - М.Ә.Рәсулзаде адына Бақы Дөвләт Университети китабханачылыг факултәсинин 50 иллик јубилејинин бајрам едиллији бир дөврдә ишығ үзү көрүр. Базар иғтисадиятынын ағыр иғтисади тәләбләрини өз вәсаитимиз һесабына одәјәрәк белә бир ихтисас журналыны тә’сис етмәкдә мәҗсәдимиз Азәрбајҗанын мүстәҗиллији шәраитиндә китабханашүнаслыгын, библиографияшүнаслыгын, китабшүнаслыгын вә информатиканын мүһүм проблемләринә даир јазылмыш елми-тәдқиғат әсәрләрини ишығландырмағ, алим вә мүтәхәссисләримизин бу сәһәләрдә апардыллары елми-тәҷрүби арашдырмаларын нәтиҗәләрини кениш китабхана ичтимаијјәтинә чатдырмағ, үмумијјәтлә, бу истиҗамәтдә көрүлән уғурлу ишләри нәшримизин сәһифәләриндә әкс етдирмәкдир. Чалышаҗәҗәҗә ки, журналымыз китабханачылыг факултәсинин профессор-мүәллим һеј’әти вә тәләбә коллективи илә јанашы, бүтөлүкдә республикамызда мәдәнијјәт, о чүмләдән китабчылыг, китабхана иши, библиографија вә информатика сәһәләриндә чалышан мүтәхәссисләр үчүн дә көрәкли вәсаитә чеврилсин.

“Китабханашүнаслыг вә библиографија” журналынын оһатә даирәсини вә елми сәвијјәсини даһа да јүксәлтмәк үчүн ујғун мөвзуларда јазан мүәллифләри муәсир дөврун тәләбләринә чаваб верән, јени, орижинал мәзмуну елми мәҗләләр үзәриндә ишләмәјә вә редаксия һеј’әти илә сых әмәкдәшлүгә чалырырғ.

Азәрбајҗан милли мәдәнијјәтинин чичәкленмәсинә вә дүнја мәдәнијјәтинә говушмасына чалышан “Китабханашүнаслыг вә библиографија” журналы сизин журналымыздыр.

Т Ә Б Р И К Л Ә Р

ЈЕНИ ГӘЛӘБӘЛӘР ДИЛӘЈИРӘМ!

Китаб һәҗәтдыр, мә'нәви зәңкинликдир, севкидир, мәһәббәтдир. Китабханачылык елмдир. Тәрбијә верән, јол көстәрән, бизи хош кәләчәјә сәсләјәндир. Бу бахымдан БДУ-нун китабханачылык факултәсинин әмәји һәр чүр тә'риф вә еһтирама лајигдир. Бу тәһсил очағы дүнјанын бир сыра әлкәләринин университетләриндәки ејни адлы факултәләрлә рәҗабәт апармаға лајигдир. Китабханачылык факултәсиндә камил тәһсил алан вә бураны битирән мүтәхәссисләр республикамызда бу үлви сәнәтин јашадытмасы, горунмасы вә инкишафы саһәсиндә лајигли ишләр көрүрләр. Факултәнин профессор вә мүәллим һеј'әти кениш елми миҗасда танынан мүтәхәссисләрдир.

Билдијимә көрә бу күнләрдә факултәнин 50 иллији тәнтәнә илә гејд едиләчәкдир. Намымызын үрәјинчә олан бу шәрәфли јубилеј ејни заманда јарым әср әрзиндә көрүлән ишләрин һесабатыдыр. Әминәм ки, белә дәрин мә'на вә мәзмуну илә сечилән бајрам университет рәһбәрлији тәрәфиндән јүксәк сәвијјәдә кечириләчәкдир. Бајрамыныз мүбарәк олсун, јени-јени зирвәләр фәтһ еләсиниз!

Севиндиричи һал бир дә одур ки, факултә "Китабханашунаслыг вә библиографија" адлы јени журналын нәшринә башлајыр. Журнал нәшр етдирмәк шәрәфли олдуғу гәдәр дә чәтиндир, чүнки гаршыја бир сыра игтисади вә малијјә проблемләри чыхыр. Мәнчә, белә бир ишә киришмәк тәкчә тәшәббүскарлык дејил, һәм дә гәһрәманлыкдыр. Бу јени журналда китаб вә китабханаларын тарихи бөлмәсинин мә'нәви дүнјамызын күзкүсү олачағына әминәм. Бурада халгымызын мәдәнијјәт тарихинин ишығландырылмасы мәнә белә кәлир ки, даһа бөјүк әһәмијјәт кәсб едир.

Минилликдән хәбәр верән мә'нәви мәдәнијјәтимиз тарихчиләр тәрәфиндән аз ишығландырылмыш, зәиф ишләнилмиш саһәдир. Она көрә дә журналда белә бир проблемин өз әксини тапмасы јалныз фәрәһ доғурур. Инанырам ки, журналда китаб нәшри, библиографија, информатика вә с. һаггында дәрч олунан елми материаллар да охучуларын марағына сәбәб олачагдыр.

Бир даһа гәдәмләриниз мүбарәк, уғурларыныз хејир!
Јени-јени гәләбәләр арзусу илә

Тејмур БУНЈАДОВ
Азәрбајҗан Елмләр Академијасынын
мүхбир үзвү, тарих елмләри доктору,
профессор, Азәрбајҗан Республикасы
Милли Мәчлисинин елм вә тәһсил
мәсәләләри даими комиссијасынын сәдри.

ЈУБИЛЕЈИНИЗ ВӘ ЈЕНИ НӘШРИНИЗ МҮБАРӘК!

Мүстәғил Азәрбајҗан Республикасында китабхана иши саһәсиндә илк елми нәзәри мәтбуат органы олан "Китабханашунаслыг вә библиографија" журналынын илк нөмрәсинин ишығ үзү көрмәси мүнәсибәти илә редаксија һеј'әтини, мүәллимләри вә бүгүн охучулары тәбрик едирик. Базар игтисадијјатына кечид шәрәитиндә, чәтин игтисади проблемләр дөврүндә М.Ә.Рәсулзадә адына Бақы Дөвләт Университетинин 50 јашлы китабханачылык факултәси коллективинин белә бир игтисас нәшринин чалыны өз үзәринә көтүрмәси һәр чүр тә'риф вә тәғдирә лајигдир.

Азәрбајҗан мәдәнијјәтинин, о чүмләдән китаб вә китабхана тарихинин, китабшунаслыг вә библиографијанын, китабханашунаслыг вә информатиканын мүһүм проблемләринә өз сәһифәләриндә кениш јер ајырачаг вә бу саһәләрин перспектив инкишафы һаггында елми-нәзәри вә тәчрүби материаллар дәрч едәчәк "Китабханашунаслыг вә библиографија" журналына уғурлар арзулајырыг.

Инанырыг ки, бу журнал мүхтәлиф елм саһәләри үзрә нәшр едилән мәчмуәләр арасында өзүнә шәрәфли јер тутачаг.

Јубилејиниз вә јени нәшриниз мүбарәк!

Кәрим ТАҺИРОВ
Азәрбајҗан Республикасы Мәдәнијјәт Назирлији
китабхана вә музеј ишләри баш идарәсинин рәиси

УҒУРЛАР АРЗУЛАЈЫРЫГ!

Һөрмәтли тә'сисчи вә баш редактор!

Малијјә имканларынын мәһдуд олдуғу бир шәрәитдә өз вәсаитиниз һесабына "Китабханашунаслыг вә библиографија" адлы журнал нәшр етдирмәк тәшәббүсүңүзү үрәкдән алгышлајырам. Бу журналын республика китабхана ичтиманијјәти арасында рәғбәтлә гаршыланачағына, китабханашунаслыг-библиографија вә китабшунаслыг елмләринин ән вачиб мәсәләләринә даир елми материаллар дәрч едәчәјинә вә мөвчуд саһәдә јаранмыш сһтијачы мүәјјән гәдәр едәјәчәјинә инанырам.

Китабханашунаслыг факултәсинин 50 иллик јубилејинин бајрам едилдији бир дөврдә өз охучуларыны севиндирән "Китабханашунаслыг вә библиографија" журналынын гәдәмләри уғурлу олсун!

Лејла ГАФУРОВА
Азәрбајҗан Республикасынын әмәкдар мәдәнијјәт ишчисини,
Бақы Дөвләт Университети китабханачылык факултәсинин 1960-чы ил мә'зуну,
М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҗан Дөвләт Китабханасынын директору

ДӘЈӘРЛИ ТӨҒФӘНИЗ МҮБАРӘК!

Илк нөмрәсини республикамызын чохсајлы мәдәнијјәт ишчиләринә, илк нөвбәдә китабханашунас-библиограф вә китабшунаслара үнванладығыныз елми-нәзәри журналыныз мүбарәк! Доғрудан да белә бир нәшрә чохдан еһтијач дуғулурду. Әминәм ки, Азәрбајҗан Республикасынын мүстәғиллији, јени идарәетмә системи вә игтисади мүнәсибәтләр шәрәитиндә хүсуси актуаллык кәсб едән мүхтәлиф охучу гуруларына китабхана хидмәти системинин тәкмилләшдирилмәси проблемләринә журналда ајрыча диетәт јетирәчәк, ушаг китабханаларынын мүасир вәзијјәти вә инкишаф перспективләрини дә кениш ишығландырачағыныз.

Мәнчә, "Китабханашунаслыг вә библиографија" журналы китабханачылык факултәсинин 50 иллијинә ән дәјәрли төһфәдир.

Ишләриниздә јени-јени навијјәтләр арзулајырам!

Фузурә ГАСЫМОВА
Ф.Көчәрли адына Республика Ушаг
Китабханасынын директору

МӘНИ ҺӘМИШӘ СЫРАЛАРЫНЫЗДА БИЛИН!

Дүз 25 ил әввал узаг Алманијада кечмиш совет ордусунун забити сифәти илә гүлтүг едилжим күнләрде Вәтәндән ашдығым бир сорагдан бәрк мүтәәссир олдум: мө'зуну олдунум китабханачылыг факултәсинин 25 илгијинә һәср едилмиш мәрәсимдә мәннә дә хош сәзләрлә јад етмишдиләр. Бу, һәмнин күнләрде һәрби командантыг тәрәфиндән лајиг көрүлдүјүм мүкафатдан, орду гәзетиндә рус дистиндә дәрч етирдијим илк очеркин доғурдуғу севинчдән дә әзиз вә гүјмәтли олан бир факт иди.

Һеч бир шиширтмәјә јол вермәдән дејирәм: Азәрбајҗанын илк али тәһсил мүәссисәсиндә охумағымла фәхр едирәм, М.Ә.Рәсулзадеһин адыны дашыҗан университетин китабханачылыг факултәсиндә мәнә тәкчә елим, билик дејил, һәм дә һәјат дәрси вермиш бүтүн мүәллимләримә өмүрлүк миннәтдар олачағам. Иш елә кәпирмишдир ки, мән бирбаша ихтисасым үзрә, китабхана системиндә чалышмамышам, лакин күман едирәм ки, гәлбән бағландығым гәзетчилик дә китабхана-библиографија ишиндән бир елә узаг олан саһә дејилдир. Үстәлик дә, мөтбуатда ишләдијим дөврлә өлкәмиздә китабхана иши, бу саһәнин проблемләри, гағьылары вә чәфакешләри барәдә онларча јазыһыи кениш ичтимаијјәтә чатдырығымасында аз-чох әмәјим олуб. Мөһтәрәм Президентимиз һәјдәр Әлијевин һәјат вә фәалијәтинин мүһүм бир дөврүнү әкс етирән 848 сәһифәлик "Гәтијәтин тәнтәнәси" ашы китабымы кечмиш университет мүәллимләринин, илк нөвбәдә дә севимли Абузәр Хәләфовун төвсијәләри әсасында јазмышам.

Доғма факултәмин јарым әсрлик јубилејинә кәзәјынлығы верир, онун профессор-мүәллим һәјәтини вә тәләбәләрини үрәкдән тәбрик едирәм. Бу јубилејә кәзал тәһфә олан "Китабханашунаслыг вә библиографија" журналынын биринчи нөмрәсинин чапдан чыхмасыны да сәмими гәлбдән апғышлајырам. Мәннә һәмнәшә јанынызда, сыраларынызда билин!

Түкәнмәз сағьы вә еһтирамла

Шакир ЈАГУБОВ

Азәрбајҗан Республикасынын
әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси, журналист.

ГӘДӘМЛӘРИ САЈАЛЫ ОЛСУН!

Милли мәдәнијјәтимизин инкишафында мүһүм хидмәтләри олан китабханачылыг факултәсинин коллективи орижинал вә марағлы елми тәдгигат ишләри илә дә һәмнәшә дигтәти чәлб етмишдир. Бу күнләрде ишыг үзү көрән "Китабханашунаслыг вә библиографија" журналы да өзүндән өввәлки нәшрләрин мәнтиги давамы кими тәдирәләјигдир. Тәбии ки, журналын сәһифәләриндә мүстәгил Азәрбајҗан Республикасынын китабханачылыг вә библиографија иши саһәсиндәки дөвләт сијасәти, онун актуал проблемләри дә өз әксини тапачағдыр.

5 миңә гәдәр нәчиб пешә саһиби јетиширән китабханачылыг факултәсинин јарадығымасынын 50 иллик јубилејини тәбрик едир, "Китабханашунаслыг вә библиографија" журналынын јарадычы коллективинә "нәшринизин гәдәмләри сајалы олсун!" дејирәм.

Һөрмәтлә

Елдар ИСМАЈЫЛ
шаир, публисист

КИТАБХАНАЧЫЛЫГ ФАКУЛТӘСИ 50 ИЛДӘ

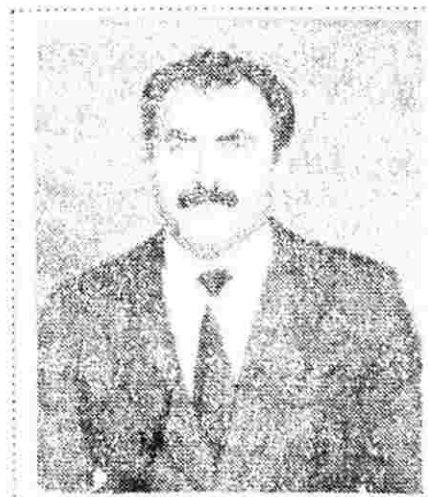
Хәлил ИСМАЈЫЛОВ

китабханачылыг
факултәсинин деканы,
педагожи елмләр
намизәди, досент.

Надир ИСМАЈЫЛОВ

педагожи елмләр
намизәди, досент

XX јүзиллик Азәрбајҗан халғынын һәјатында мүһүм һадисәләрлә зәнкин олмушдур. Тәбии ки, бу һадисәләр ичәрисиндә ән әсас наилијјәт Азәрбајҗанын дөвләт мүстәгиллијини әлдә етмәсидир

Бу күн халғымыз инамла өз дөвләтини гурур вә базар иғтисадијјәти на кечид дөврүнү јашајыр, ејни заманда Ермәнистан Республикасы илә мунагишәнин һәлли истигамәтиндә инамлы аддымлар атылып, дүнјәви вә милли дәјәрләрә сәјкәнән мәдәнијјәтимиз мүвәффәгијјәтлә инкишаф етирилир.

Азәрбајҗан халғынын зәнкин милли сәрвәти олан елм вә тәһсил системинин јаранмасы, инкишаф етмәси вә формалашмасы да XX јүзиллијин халғымыза бәхш етији наилијјәтләрдән биридир. Республикамызын тәһсил системинин бајрағдары олан М.Ә.Рәсулзаде адына Бақы Дөвләт Университетинин 75 иллик јубилеји бәјүк тәнтәнә илә гејд олуңду. Азәрбајҗан Демократик Чумһуријјәтинин јадикары олан Дөвләт Университети мөвчуд олдугу илләрде халғымызын елми вә мәдәни һәјатында, сијаси фикир тарихиндә өз апарычы мөвгејини горујуб сахламыш, нәһәнк тәдрис вә елм

мәркәзинә чеврилмиш, халг тәсәррүфатынын мүхтәлиф сәһәләри үчүн он минләрлә жүксәк ихтисаслы мүтәхәссис һазырламышдыр. Республикамызын бу гочаман али мәктәби ејни заманда дүнја елминә онларла көркәмли елм һадими бәхш етмишир.

Бақы Дөвләт Университетинин ән бөјүк, пешә јөнүмү бахымындан өзүнәмәхсуслуғу илә сечилән факултәләриндән бири дә китабханачылыг факултәсидир. Китабханачылыг факултәси јарым әср әрзиндә республикамыз үчүн 5 минә јахын жүксәк ихтисаслы китабханашүнас-библиограф вә китабшүнас кадрлар һазырламышдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, сон 50 ил әрзиндә республикамызда али китабханачылыг тәһсиле системи јаранмыш вә формалашмышдыр. Бу системин инкишафыны шәрти олараг 3 мәрһәләјә бөлмәк олар:

1. Тәшәккүл дөврү (1947-1962-чи илләр);
2. Инкишаф дөврү (1962-1991-чи илләр);
3. Мүстәгил китабханачылыг тәһсиле системинин јаранмасы дөврү (1991-1997-чи илләр).

Милли мәдәнијјәтимизин, елмимизин инкишафында вә зәнкинләшмәсиндә әһәмијјәтли рол ојнајан китабханаларын жүксәк ихтисаслы кадрларла тәмин едилмәси мүһәрибәдән сонракы дөврлә чидди проблем кими гаршыја чыхды. Мәһз бу проблеми һәлл етмәк үчүн 1947/1948-чи тәдрис илиндән БДУ-нун филолокија факултәси нәздиндә китабханачылыг шө'бәси фәалијјәтә башламышдыр. Шө'бәдә 1955-чи илдә гијаби Азәрбајчан, 1959-чу илдә исә гијаби рус бөлмәси јаранмышдыр. 1958-чи илдә филолокија факултәсинин шәрг шө'бәси мүстәгил факултәјә чеврилдији заман китабханачылыг шө'бәси мүвәгтәти олараг шәрг факултәсинин нәздинә верилмишир.

Китабханачылыг шө'бәси 1962-чи ил октјабр ајынын 1-дә мүстәгил факултәјә чеврилди. Университетдә мүстәгил китабханачылыг факултәсинин јаранмасы, шүбһәсиз ки, республиканын мәдәни, тәдрис вә елми һәјатында чох мүһүм һадисә иди. Факултәјә илк декан проф. А.А.Хәләфов тәјин едилмишир.

1962-чи илдә китабханачылыг шө'бәсинин мүстәгил факултәјә чеврилмәсиндә онун илк деканы Азәрбајчан Республикасынын әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси, тарих елмләри доктору, профессор А.Хәләфовун бөјүк хидмәти олмушдур.

БДУ-нун китабханачылыг факултәси һазырда јалныз республикамызда дејил, һәм дә јахын харичи өлкәләрдә китабханачылыг, библиографија вә китабшүнаслыг фикринин, ејни заманда тәһсилинин инкишаф мәркәзләриндән биринә чеврилмишир.

1963-чү илдә факултәнин ахшам шө'бәси вә јени бир китабшүнаслыг шө'бәси јарадылмышдыр.

Китабханачылыг факултәсинин мүстәгил факултәјә чеврилмәси али китабханачылыг тәһсилинин кејфијјәтинин жүксәлдилмәси үчүн шәраит јаратды. Мәһз бунун нәтичәсиндә сон 30 илдә жүксәк педагожи сәвијјәјә малик, монологит вә сағлам, ишкүзар бир коллектив јаранмышдыр. Һазырда факултәдә 30 мүәллим, о чүмләдән 2 елмләр доктору, профессор, 1 елмләр намизәди, профессор, 12 елмләр намизәди, досент, 11 баш мүәллим, 4 мүәллим чалышыр. Факултәдә 13 нәфәр лаборант-техники ишчи вардыр.

1997/1998-чи тәдрис илинин мәлүматына көрә факултәдә 545 тәләбә тәһсил алыр. Бунлардан 242-си әјани шө'бәнин, 45-и ахшам шө'бәсинин, 239-у гијаби (Азәрбајчан бөлмәси) шө'бәсинин, 19-у гијаби (рус бөлмәси) шө'бәсинин пајына дүшүр.

Факултәнин мәзунлары республиканын китабхана-библиографија мүәссисәләриндә - М.Ф.Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасында, Республика Елмләр Академијасынын Мәркәзи Елми Китабханасында, Республика Елми Техники Китабханасында, республика әһәмијјәтли диқәр ири елми вә хусуси китабханаларда, о чүмләдән халг тәсәррүфатынын вә мәдәнијјәтин мүхтәлиф сәһәләриндә мүвәффегијјәтлә чалышырлар. Онларын ичәрисиндә әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси оланлар да вардыр.

Факултәнин мәзунларындан әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси Шакир Јағубов, шаир Зәлимхан Јағуб, јазычы Әлиса Ничат, шаир Мәммәд Исмајыл вә бир чох башгалары әдәбијјат вә мәтбуат сәһәсиндә танынан шәхсијјәтләрдәндир. Зәлимхан Јағуб һәм дә Азәрбајчан Республикасы Милли Мәчлисинин депутатыдыр.

Азәрбајчанда али китабханачылыг тәһсилинин наилијјәтләриндән данышаркән һәмин факултәнин университетдә јаранмасында вә формалашмасында мүһүм хидмәтләри олан халг јазычысы Сүләјман Рәһимовун, академикләрдән Абдулла Гарајевин, Шәфаәт Мәһдијевин, илк ихтисас мүәллимләри Ә.Гәһрәмановун, һ.Тағыјевин, М.Сәмәдованын, профессор А.Хәләфовун, профессор З.Әлијевин вә башгаларынын адларыны бөјүк шәрәф вә ифтихарла чәкмәк лазымдыр.

Китабханачылыг факултәси ејни заманда республикада мөвчуд олан бүтүн али вә орта ихтисас китабханачылыг мәктәбләри үчүн тәдрис-методики мәркәз ролуну ојнајыр.

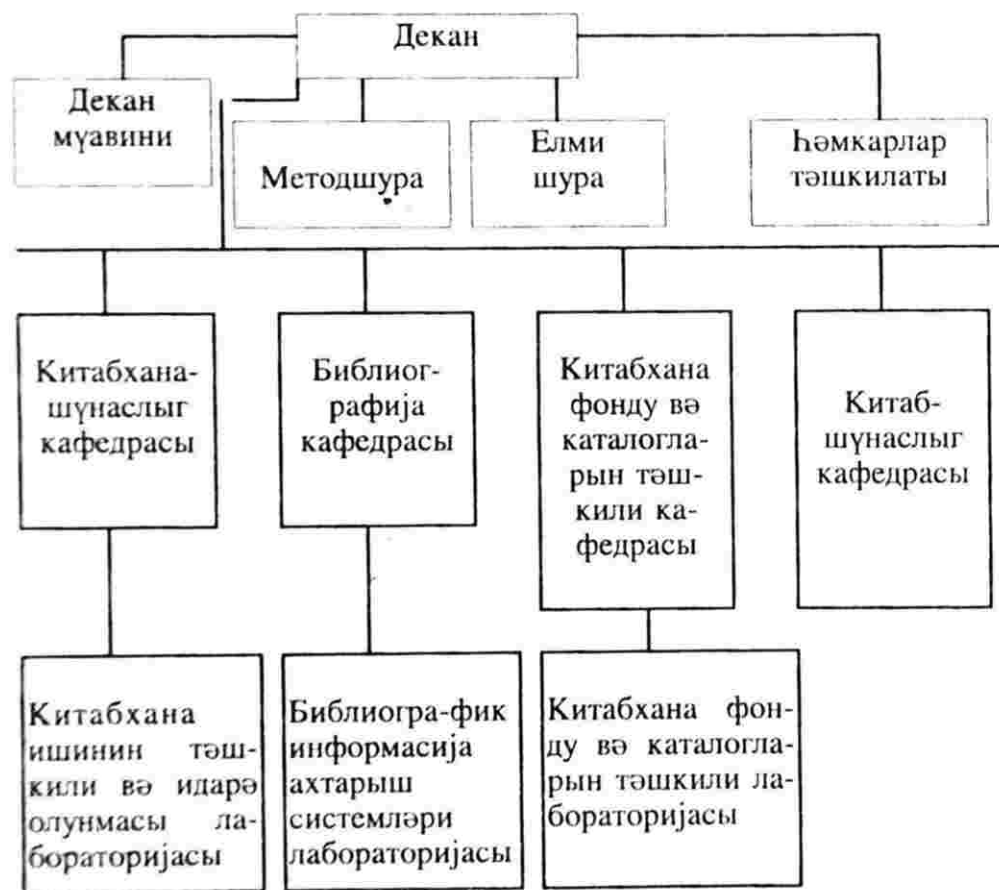
Китабханачылыг факултәси Азәрбајчан Республикасынын Тәһсил Гануна мувафиг олараг 3 пилләли кадр һазырлығы үчүн зәрури олан һазырлыг ишләрини мүвәффегијјәтлә апармышдыр вә

һазырда тәһсилдин биринчи вә икинчи пилләси үчүн нәзәрдә тутулан тәдбирләр һәјата кечирилир.

Китабханачылыг факултәсиндә милли кадрлар дүнја китабханачылыг тәһсилдинин ән јахшы наилијјәтләрини, республиканын мұвафиг сәһә органларынын реал вә перспектив тәләбатларыны нәзәрә алан, жүксәк елми-методики сәвијјәси илә сечилән тәдрис планына ујғун олараг һазырланыр.

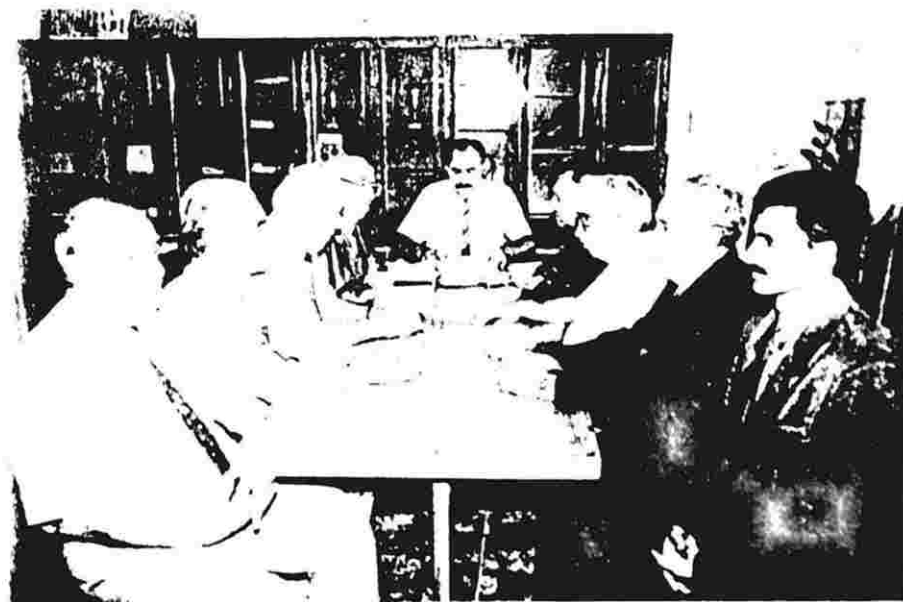
Факултәнин тәдрис, елми вә инзибати чәһәтдән идарә олунамасы системиндә деканлыг мұһүм јер тутур. Деканлыг һәмчинин факултәнин јухары тәшкилатларла әлагәләрини тәнзимләјән мұһүм инзибати гурумдур. Бу бахымдан китабханачылыг факултәсинин үмуми гурулушу схемдәки кимидир:

Көрүндүјү кими, факултәсинин бүтүн инзибати-идарәәтмә ишини декан һәјата кечирир. Факултәнин деканы досент Хәлил Исмајыл оғлу Исмајыловдур.

О, 1984-чү илдә намизәдлик диссертасијасыны мұдафиә етмишдир вә һазырда "Азәрбајҗан Республикасында китабханалара методик рәһбәрлик системинин инкишаф мәрһәләләри" мөвзусунда докторлуг диссертасијасы үзәриндә мұвәффәгијјәтлә чалышыр.

Факултәнин гурулушунда елми шура мұһүм јер тутур. Китабханачылыг факултәсинин мөвчуд олдуғу күндән фәалијјәт көстәрән елми шура тәһсилдин ајры-ајры пилләләри үчүн тәдрис планларынын һазырланмасында, елми проблемләрин һәлиндә, тәдрис-методики вәсаитләрин мұзакирәси вә тәсдигиндә әһәмијјәтли рол ојнајыр. Онын 11 үзвү вардыр. Факултәнин деканы дос.Х.И.Исмајылов (сәдр), дос. М.М.Һәсәнов (елми катиб), проф. А.А.Хәләфөв, проф. З.Һ.Әлијев, проф. Б.В.Аллаһвердијев, дос.Т.Р.Гулијев, дос.Ә.Т.Хәләфөв, дос.Р.Ә.Казымов, дос.З.И.Бахшәлијев, дос. Н.Исмајылов, тәләбә М.Чаббаров елми шуранын үзвләридир.

Факултә тәдрис проссинин тәкмилләшдирилмәси сәһәсиндә методшуранын фәалијјәтини хусуси гејд етмәк лазымдыр. Шуранын тәшкил етдији нүмунәви ачыг дәрсләр, дәрсләрә фәрди кедишләр, методик характерли конфранслар хусусилә кәнч мұәллимләрин педагожи чәһәтдән формалашмасында әһәмијјәтли рол

ојнајыр. Методшуранын сәдри дос. Ә.Т.Хәләфов, үзвләри дос. Р.Ә.Казымов, дос. М.М.Һәсәнов, дос. Ф.А.Байрамовдур.

Китабханачылыг факултәсинин ичтимаи һәјатында мұһүм јер тутан һәмкарлар тәшкилаты коллективин социал еһтијачларынын јеринә јетирилмәси, әмәк интизамынын күчләндирилмәси, ишчиләрин һуғуларынын горунамасы саһәсиндә узун илләрдири ки, сәмәрәли фәалијјәт кәстәрир. Һәмкарлар бүросунун тәркиби ашағыдакы кимидир: б.м.М.Мәммәдов (сәдр), дос. М.Һәсәнов, б.м.Чәфәров, л.м.Ч.Рүстәмова, л.м.Е.Әһмәдов.

Ону да гејд етмәк лазымдыри ки, факултәдә тәдрис просесинин кејфијјәтчә јүксәдилмәсиндә мұвафиг кафедралар нәздиндә јарадылмыш ихтисас лабораториялары чох мұһүм рол ојнајыр. Һазырда факултәдә 3 белә лаборатория фәалијјәт кәстәрир.

Китабханачылыг факултәсиндә мөвчуд олан ән'әнәләрдән бири дә тәдрис планына ујғун олараг тәләбәләрин мұнтәзәм олараг истеһсалат базасы кими мұәјјәнләшдирилән китабханаларда тәчрүбә кечмәләридири. Бу просес тәләбәләрин нәзәри биликләринин тәчрүбәјә тәтбиғи вәрдишләринин ашыланмасына, тәрбијә олунамасына әсаслы тә'сир кәстәрир.

БДУ-нун китабханачылыг факултәси Азәрбајчанда китабханашүнаслыг, библиографияшүнаслыг вә китабшүнаслыг фикринин мәркәзи кими формалашмышдыри. Мұбалиғәсиз демәк лазымдыри ки, Һазырда республикада мұвафиг саһәләр үзрә елми тәдгигатларын функционал истигамәтләри мәһз факултә алимләринин нәзәри вә тәчрүби әһәмијјәт кәсб едән әсәрләринин сәвијјәси илә мұәјјән олуноур.

Факултәдә јеринә јетирилән бүтүн елми-тәдгигат ишләри китабханашүнаслыг, библиография, китабхана фонду вә каталогларын тәшкили, китабшүнаслыг вә китаб тичарәтинин тәшкили кафедраларынын базасы әсасында апарылыри.

Китабханашүнаслыг (1947-чи ил) вә китабхана фонду вә каталогларын тәшкили кафедралары республикада чәмијјәтин информасија тә'минаты системиндә мұһүм јер тутан солиал институтлар ичәрисиндә китабханаларын јерини мұәјјән етмәк, китабхана ишинин инкишаф мејл вә ганунаујғунлуларыны тәдгиг етмәк вә үмумиләшдирирмәк, информасија-ахтарыш системләринин вәзијјәтини вә онларын оптималлашдырылмасы јолларыны, республикада китабхана гуручулуғунун актуал проблемләрини өјрәнири.

Китабханашүнаслыг үзрә тәдгигат ишләринин апарылмасына мұвафиг саһә үзрә илк елмләр доктору, профессор, китабханашүнаслыг кафедрасынын мұдири А.А.Хәләфов рәһбәрлик едири. Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихинин әсаслы шәкилдә тәдгиги,

республикада китабханашүнаслыг мәктәбинин јарадылмасы мәһз проф. А.А.Хәләфовун ады илә бағлыдыри. О, һәм дә бир сыра монография вә дәрс вәсаитләринин мұәллифидир. Кафедранын үзвләриндән дос. Х.Исмајылов, дос.Р.Казымов, дос.С.Рзәјев, дос.Ә.Рүстәмов, дос.З.Бахшәлијев, б.м.М.Шәмсизадә, б.м. М.Бағыров, б.м.А.Чәфәров, б.м.К.Аслан вә башгаларынын елми јарадычылығынын нәтичәләри китабханашүнаслыг елминин ән мұһүм наилијјәтләриндән һесаб олунамалыдыри. Дос. З.И.Бахшәлијев Һазырда докторлуғ диссертасијасы үзәриндә мұвәффәғијјәтлә чалышыри.

Китабхана фонду вә каталогларын тәшкили кафедрасынын (1990) тәдгигат профили конкретлији илә сечилири. Бу истигамәтдә апарылан ишләрә кафедра мұдири досент Т.Ф.Гулијев рәһбәрлик едири. Кафедранын мұәллимләриндән дос. М.Һәсәнов, дос. А.Әлијев, дос. А.Аббасова, б.м.С.Мустафајева, б.м. К.Шејхзаманова, м.Е.Әһмәдова, м.С.Һачыјева вә башгаларынын тәдгигатлары китабханашүнаслығын актуал проблемләринә, ајры-ајры китабханаларын фонд вә каталогларынын формалашмасына һәср олуноушдыри.

Библиография кафедрасында (1968) республикада библиографик фәалијјәтин тарихи, нәзәријјәси, методикасы вә идарә олунамасы, һабелә мөвчуд библиографик еһтијатлардан сәмәрәли истифадә вә Азәрбајчан чәмијјәтинин библиографик информасија

МҮАСИР ШӘРАИТДӘ АЗӘРБАЈЧАНДА КИТАБХАНА ГУРУЧУЛУҒУ НӘЗӘРИЈӘ ВӘ ТӘЧРҮБӘСИНИН ЕЛМИ ӘСАСЛАРЫ

Абузәр ХӘЛӘФОВ

*Азәрбајчан Республикасынын
әмәкдар мәдәнијәт ишчиси,
китабханашүнаслыг
кафедрасынын мүдирү,
тарих елмләрү доктору,
профессор*

Мүстәгил вә суверен Азәрбајчан Республикасынын јаранмасы халгымызын тәлејиндә бөјүк тарихи һадисәдир. Мүстәгиллик шәраитиндә өлкәнүн социал-игтисади тәрәтгиси, халгын мәдәни-мә'нәви потенциалынын күчләнмәси, милли мәдәнијјәтимизин һәр-тәрәfli инкишафы үчүн бөјүк шәраит јаранмышдыр. Артыг өлкәдә демократијаны кенишлөндирмәк, һүгуги, дүнјәви дәвләт јаратмаг үчүн бөјүк тәдбирләр һәјата кечирилмәјә башланглымышдыр. Бу тәдбирләр ичәрисиндә дәвләт гуручулуғунда фәал ишти-ракы вачиб сајылан кениш халг күтләсинин үмуммәдәни вә интел-лектуал сәвијјәсинин ардычыл олараг јүксәдилмәси, информасија илә тә'мин олунамасы мәсәләси мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Бу вәзифәләрүн јеринә јетирилмәси диқәр мәдәнијјәт, тәһсил, мәт-буат органлары илә јанашы, информасија, мәдәнијјәт, тәһсил вә тәрбијә мүәссисәси олан китабханаларын гаршысында да мүһүм төләбләр гојур.

Мәһз буна көрәдир ки, јени чәмијјәт гуручулуғу, базар игтиса-дијјаты шәраитиндә китабхана ишинин, китабханачылыг елминин демократик елми-нәзәри вә методоложи әсасларынын јенидән иш-ләнилмәси вә китабханашүнаслығын кәләчәјинин мүәјјәнләшди-рилмәси зәрурәти мејдана чыхыр. Јени игтисади вә сијаси сис-темин тәшәккүл тапдығы бир шәраитдә башлыча сөһбәт китабхана иши саһәсиндә мөвчуд принципләрүн јениләшдирилмәсиндән вә

гисмән дәјишдирилмәсиндән дејил, онларын көклү сурәтдә тәзәдән формалашдырылмасындан кедир. Бу да һәр шәјдән әввәл кечмиш тоталитар режимдән, социализм гуручулуғу илләриндән мирас гал-мыш китабханаларын идеолокијалашдырылмасы, синфилик, парти-јальылыг, партија тәшкилатларынын дајаг базасы кими антиелми вә гејри-һуманист принципләрүн рәди едилмәсини, онун дүнјәви һу-манист принципләрлә әвәз едилмәсини төләб едир. Бу принцип-ләрүн мүәјјәнләшдирилмәси китабханашүнаслығын да гаршысында бөјүк вәзифәләр гојур. Китабханашүнаслыг гәдим тарихә, дәрин нәзәри мәзмуна, кениш елми апарата, һәртәрәfli тәчрүби тәтбиг саһәсинә, һәмчинин бир чох башга елми фәнләрә хас олан хүсу-сијјәтләрә малик елм саһәсидир.

Тарихи инкишаф просесиндә минләрлә хүсүси истилаһа малик олан китабханашүнаслыг бир чох һуманитар вә ичтимаи елмләрлә дәрин интеграсија просесиндә инкишаф едиб тәкмилләшмишдир. XX әсрдә республикамызда милли дәјерләрә сөјкәнән китабхана-шүнаслығын инкишафы саһәсиндә илк чидди аддымлар атылмыш, бир чох гижмәтли елми-тәдгигат әсәрләрү, монографијалар мејдана чыхмыш, о, һуманитар елм кими тәшәккүл тапыб формалаш-мышдыр.

Сијаси, игтисади вә идеоложи саһәдә чидди дәјишикликләрүн баш вердији индики шәраитдә чәмијјәтдә информасијанын ролу кетдикчә артыр. Чәмијјәтин информасија төләбатынын өдәнилмә-си, китабхана ишинин јени сијаси, игтисади идеоложи просесләрә табе едилмәсини, јени јараныб формалашмагда олан демократик просесләрә хидмәт етмәсини ирәли сүрүр. Бүтүн бунлар исә өз нөвбәсиндә китабхана ишинин кәләчәји, онун чәмијјәтдәки мөвгеји вә елмләр системиндә јери һалғында биткин олмаса да, мү-әјјән гәдәр үмумиләшдирилмиш шәкилдә мө'лумат вермәји төләб едир. Азәрбајчанда китабхана ишинин һазыркы тарихи шәраитлә ајаглаша билмәси үчүн анчаг онун ажры-ажры саһәләрүнүн, бөл-мәләрүнүн өјрәнилмәси јох, дајандығы бүнвөрәнин елми әсасларла јенидән нәзәрдән кечирилмәси тарихи зәрурәтә чеврилмишдир.

Чәмијјәтдә баш верән игтисади, сијаси, идеоложи дәјишиклик-ләр, базар игтисадијјатына кечид, социализм гурулушунун сүгуту, бунула да социализм вә коммунизмин нәзәри әсасы олан марк-сизм-ленинизмдән имтина едилмәси бүтүн һуманитар вә ичтимаи елмләр кими китабханашүнаслығын да нәзәри, тәчрүби вә мето-доложи әсасларынын јенидән ишләнилмәсинин төләб едир.

Китабханашүнаслығын елми-нәзәри вә методоложи проблемләр-ринин јенидән тәдгиг едилиб өјрәнилмәси, һәр шәјдән әввәл, республикамызын спесифик вә милли хүсүсијјәтләрү, китабхана

ики дөфә дәјишдирилмәси олмушдур. 1929-чу илдә әрәб графикасындан латын графикасына кечилмәси китабханаларда сахланьлан вә әрәб әлифбасы илә чап едилмиш китабларын талејинә олдугча пис тә'сир көстәрди. Әрәб әлифбасы илә нәшр едилмиш китаблары јерләрдә олан мә'мурлар китабхана фондларындан күтләви сурәтдә чыхармаға башладылар. Белә фактлара Азәрбајчан китабхана тарихиндә тез-тез раст кәлмәк олур. Бә'зи кәнд рајонларында әлифба дәјишдирилдикдән сонра "кәһнә әлифба өлдү"-дејә әрәб әлифбасында олан китаблары јығыб дөфн етмишләр.

Белә бир һәгигәти сөјләмәк јеринә дүшәр ки, 30-чу илләрдә - шәхсијјәтә пәрәстишин шиддәтләндији дөврдә инсанлар өз евләриндә әрәб әлифбасы илә јазылмыш китаблары сахламаға горхурдулар. Мәһз бу дөврдә белә китаблар китабханалардан да күтләви сурәтдә тәмизләнмишдир.

1939-чу илдә латын графикасынын рус графикасы илә өвәз едилмәси бу процесин тәкрарланмасына сәбәб олмушдур. Бундан башга, һәмун принципләр јени китабхана-библиографија тәснифаты јаратмағы, бу тәснифатда марксизм-ленинизм классикләринин әсәрләрини өн плана чәкмәји, бу ишә милјонларла артыг вәсаит хәрчләмәји тәләб едирди. Америка китабхана тәснифаты олан онлуг тәснифатын јенидән ишләнмәсини, онун јени совет вариантынын јарадылмасыны вә бу тәснифатын китабханаларда тәдбирини буна мисал көстәрә биләрәк. Белә тәснифатларын јарадылмасына сонрақы илләрдә дә бөјүк әмәк сәрф едилмиш, бу ишлә бөјүк елми коллективләр мөшгул олмушдур. Партијальыг принцип китабхана каталогларынын тәртибиндә вә истифадәсиндә дә бөјүк әнкәлә чеврилмишди. Китабхана фондуну һәртәрәфли әһатә етмәли олан, фондун күзкүсү сајьлан вәһид китабхана каталогларынын ики јерә: охучу вә хидмәт каталогларына ајрылмасы да бу принципин тәләбләриндән ирәли кәлирди. Дүңја китабхана каталоглары тәчрүбәсиндә олмајан белә каталогларын мејдана кәлмәси әһалијә китабхана хидмәти ишиндә демократијанын чидди шәкилдә позулмасына әсаслы мисал иди.

Өлкә үчүн нүмунәви каталогларын јаранмасы вә онун мөчбури сурәтдә бүтүн рекионларда гәбул едилмәси дә китабхана ишинин демократик мөзмунуна, китабхана ишчиләринин вә нәзәријјәчиләринин фәалијјәтинә, тәшәббүсарлығына олдугча мәнфи тә'сир көстәрди. Һәмчинин китабхана ишинә методика көмәк сәһәсиндә бүрөкратик иш үсулу, инзибати амирлик методу өзүнә кәниш јер тапмышды. Бу рәһбәрлик үсулу бә'зи һалларда ајры-ајры бүрөкрат мә'мурлар чиновникләр тәрәфиндән мөчбуријјәтә чеврилди ки, бу да үмуми ишин тәшкилинә мәнфи тә'сир көстәрди.

Китабханашүнаслыгда коммунист партијальығы принципинин хүсусилә охучуларла хидмәт процесинә кәниш тәбиг едилмәси тәләб едилди. Охучуларла ишә аид методик көстәричиләр, дәрсликләр, дәрс вәсаитләри, оху төвсијә сијәһьлары, охучу каталоглары чидди нәзәрәт алтында сахланьлырды. Марксизм-ленинизм классикләринин, партија вә дөвләт хадимләринин әсәрләринин вә рәһбәр материалларын тәблигинә хүсуси дигтәт јетирилир, бүтүн китабханаларда бу ишә бөјүк әмәк сәрф едилди.

Өлкәдә ичтимаи китабхана чәмијјәтләринин, ассиасијаларынын, бирликләринин тәшкилинә шәраит јарадылмырды. Она көрә дә республикамызын китабхана ишчиләринин дүңја китабханачылары илә кечирилмәсинә дигтәт јетирилмирди. 70 ил мүддәтиндә Азәрбајчанда әлагәси, гаршылыгы јарадычылыг мүнәсибәтләри јох дәрәчәсиндә иди. Китабхана ишинин елми-нәзәри, методики вә тәшкилати мәсәләләрини һәлл едәчәк гурултајлар, конфранслар, елми јығынчаклар китабхана ишчиләринин чәми бир гурултајы кечирилмишдир ки, о да XXI гурултајын гәрарларынын јеринә јетирилмәси мәсәләсини мұзакирә етмишдир. Һалбуки совет һакимијјәти илләриндә илк дөфә кечирилән бу гурултајда республикамызда китабхана ишинин мүһүм проблемләринин һәлл едилмәси зәрури иди. Һәгиги халг китабхана һәрәкаты китабхана ишиндә ичтимаи әсасларла өвәз едилмишди. Ичтимаи әсаслар исә бә'зи һалларда китабхана ишинә хејир вермәк өвәзинә зәрәр верирди. Мәсәлән, биз Азәрбајчанын тимсалында бунун даһа бәриз нүмунәсини көрә биләрәк. 1960-чы илләрдә республика Мәдәнијјәт Назирлијинин бүдчәси азалдылан заман о дөврдә Назирлијә рәһбәрлик едән мә'мурлар бу бүдчә кәсирини өдәмәк үчүн республиканын бүтүн кәнд китабханаларыны ичтимаи әсаслар кечирилдәр. Аз бир мүддәт исчәрисиндә бу китабханалар тамамилә дағылды. Тезликлә бу ишин сәһв олдуғу ајдынлашды. Сонрақы 20 ил әрзиндә бу китабханалары анчаг бәрпа етмәк мүмкүн олду.

Инзибати амирлик системинин тәбиәтиндән доған белә бир мәсәләни дә гејд етмәк јеринә дүшәр ки, бу дөврдә китабхана ишини һагында дөвләт гәрарлары ишләмир, низамнамә вә рәһбәр сәнәдләр дә јерли-јерсиз позулур, јеринә јетирилирди. Әкәр белә гәрарлар партија органларында чалышан бир мә'мурун хошуна кәлмирдисә, о, һәмун гәрарын мәнәсыз олдуғуну сөјләјир вә онун фәалијјәтини дајандырырды.

Китабхана ишинин инкишафына мане олан амилләрдән бири дә онун малијјәләшдирилмәси иди. Мә'лумдур ки, социализм гуручулуғу илләриндә кечмиш ССРИ-дә олдуғу кими Азәрбајчанда да китабханалар малијјәләшдириләркән "галыг" принципиндән

мадди-техники базасынын мөhkөмлөндирilmөсинө, китабхана ишчилөринин истифадө едилирди. Бу да өксөр халларда китабханаларын мадди-рифакхалынын жахшылашдырылмасына имкан вермирди. Бир гайда оларак ССРИ мигжасында маашлар артырыларкөн эн ахырда мөдөнигжет ишчилөринин, о чүмлөдөн китабхана ишчилөринин маашы артырылырды.

Китабхана иши саһөсиндө баш верөн бүтүн бу һадисөлөр жени демократик вө дүнжөви дөвлөт гуручулуғу шөраитиндө дөриндөн дөрк едилмөли, базар игтисадигжатына чохпартижалылыға, плүрализмө, демократигяја ујғун елми-нөзөри, методоложи вө төшкилати төдбирлөр һөјата кечирилмөлидир.

Өлбөттө, мұһарибө, игтисади бөһран вө кечид дөврү шөраитиндө көстөрилөн мәсөлөлөри, хүсусилө малигжө вө төшкилати мәсөлөлөри тезликтө һөлл өтмөк мүмкүн дежилдир. Анчаг дөвлөт гуручулуғу музун төдричөн мөhkөмлөндирилмөси, республикамызда сабитлик жаранмасы, игтисадигжатымызда инкишафын баш вермөси, Азөрбагчан дөвлөтинин сигјаси имичинин артмасы китабхана нөзөригжөчилөри дө төчрүби ишчилөри гаршысында көстөрилөн проблемлөрин өјрөнилмөси, елми нөтичөлөр чыхарылмасы, китабханашүнаслығын елми-нөзөри вө методоложи өсасларынын һазырланмасы вөзифөлөрини тарихи бир зөрүрөт кими гојур. Муасир шөраитдө Азөрбагчан китабханашүнаслығынын өсасында китабхана гуручулуғунун нөзөригжө вө төчрүбөсинин демократикләшдирилмөси принципи дурмалдыр. Китабханашүнаслығын методоложи базасыны чөмигжет вө төфөккүрүн эн үмуми ганунларыны өјрөнөн фөлсөфө төшкил өтмөлидир. Дикөр ичтимаи елмлөр кими һөмин ганунлар китабханашүнаслыг үчүн дө апарычы рол ојнамалдыр. һөмчинин өсрлөрдөн бөри формалашан, төкмилләшөн, бөјүк елми-нөзөри вө методоложи базаја, үмумбөшөри дөјөрлөрө малик олан бөјнөлхалг китабханашүнаслығын мүддөаларындан јарадычылыгла истифадө едилмөлидир.

Муасир мөрһөлөдө Азөрбагчан китабханашүнаслығынын гаршысында дуран мөсөдлөр чөмигжетдө баш верөн кејфигжет дөјишикликлөринө ујғун оларак үмумбөшөри биликлөрин, һуманист идејаларын јайылмасына, инсан һүгуғларынын горунмасына, демократигянын бөргөрар олмасына, дүнја мөдөнигжетинин, Азөрбагчан милли идеолокигясынын јайылмасына, мүстөгил суверен Азөрбагчан дөвлөтчиликнин мөhkөмлөнмөсинө хидмөт едөн социал институт кими китабханаларын вөзифөлөринин вө инкишаф игтисагтлөринин мүөјөнләшдирилмөсини төлөб едир. Бу просөс, ејни заманда, совет һакимигжөти иллөриндө китабханашүнаслығын нөзөригжөси, төчрүбөси вө методикасында мејдана көлиб формалашмыш

сөһв фикирләри, мүддөалары вө консепсигялары ашкара чыхарыб төнгид өтмөји, китабханачылыг нөзөригжөсини јанлыш бахышлардан вө төһрифлөрдөн азад өтмөји, дүнја китабханашүнаслығы төчрүбөсиндөн истифадө өтмөклө китабханашүнаслығын нөзөригжөсиндө вө методикасында јени елми мүддөаларын вө консепсигяларын ишлөниб һазырланмасыны, онларын китабханаларын төчрүбөсинө төтбиг олунмасыны төмин өтмөји мүһүм вөзифө кими китабханашүнаслыг елминин гаршысында гојур.

Идеоложи өсирликдөн азад олдуғу муз мүасир шөраитдө китабхана ишинө мүөјөн группун, партигянын мөвгејини ифадө едөн идеоложи чөһөттөн дејил, фөлсөфи, методоложи бахымдан јанашмаг лазымдыр. Чөмигжетин өз инкишафынын жени, даһа мүрөккөб мөрһөлөсинө гөдөм гојдуғу индики дөврдө бу мүрөккөб мөрһөлөнин хүсусигжөтлөрини фөлсөфи чөһөттөн дөрк өтмөк, китабхана ишинин фөлсөфөсини арашдырмаг хүсусилө зөрүрөдир. Формалашмада олан мүасир чөмигжетдө китабханаларын мөдөни, информасигя, социал өһөмигжет вө вөзифөлөри, башга ичтимаи институтлар вө социал дөјөрлөр системиндө јери ајдынлашдырылмалдыр. Китабханачылыг нөзөригжөси бүтүн бунлара жени төфөккүр бахымындан, дүнја китабханашүнаслығынын мүтөрөгги елми наилигжетлөрини нөзөрө алмаг, ондан бөһрөлөнмөк нөгтеји-нөзөриндөн јанашмалдыр.

Дүнја ичтимаигжөти төрөфиндөн китабхана ишинин бүнөврөси кими гижмөглөндирилөн информасигянын үмумачыг олмасы принципи китабханашүнаслығын өсөс принципи олмалы, чөмигжет үзлөрини информасигя илө максимум төмин өтмөк вө бу саһөдө өмөли фөалигжет көстөрмөк китабхана ишинин мөһөк дашына чөврилмөлидир.

Һуманитар елм кими китабханашүнаслыг фөлсөфө, сосоолокија, тарих, педагокика, психолокија, китабшүнаслыг, библиографигяшүнаслыг, информатика вө с. елмлөрин наилигжетлөриндөн, нөтичөлөриндөн вө нөзөри мүддөаларындан истифадө едөрөк мүасир китабханачылыг нөзөригжөсини ишлөгиб төкмилләшдирмөли, өһалигө китабхана хидмөтинин сөмөрөли төшкили јолу илө үмумбөшөри биликлөрин төблигинин форма вө үсуллары һаггында бөјнөлхалг стандартлара ујғун төвсигөлөр һазырламалдыр.

Республикамызда китабхана гуручулуғуну дүнја китабханачылығы сөвигжөсинө галдырмаг үчүн, һөр шејдөн өввөл, китабхана иши саһөсиндө дөвлөт сигјасөтини мүөјөнләшдирмөк, Азөрбагчан Республикасынын китабхана иши һаггында ганунуну гөбул өтмөк лазымдыр. Белө ганунлар дүнјанын өксөр өлкөлөриндө гөбул едилдији һалда, нөдөнсө, биздө онун гөбулу кечикдирилди. Узун иллөрдөн бөри республикамызын китабхана гуручулуғунда давам едөн

бөһраны тезликлә арадан галдырмаг, китабхана ишини дүнжанын демократик дәвләтләринин тәчрүбәсиндән истифадә едәрәк дүнја стандартлары сәвијјәсинә галдырмаг Азәрбајчан дәвләтинин, республика китабхана ичтимаийјәтинин әсас вәзифәси олмалыдыр. Бу вәзифәнин јеринә јетирилмәси исә китабхана ишинә дәвләт тәрәфиндән әсаслы капитал гојулмасындан, китабхана ишинин компүтерләшдирилмәсиндән асылыдыр.

Һәмчинин китабхана ишинин дөврүн тәләбләри сәвијјәсинә галдырылмасында, дүнжанын габагчыл өлкәләриндә олдуғу кими, тәһсил, елм, мәдәнијјәт, инчәсәнәт, сәнаје, кәнд тәсәррүфаты ишчиләринин јерли идарә органларынын, бүтүн зијалыларын көмөјинә чидди еһтијач дујулур.

АЗӘРБАЈЧАН ДЕМОКРАТИК РЕСПУБЛИКАСЫ ДӨВРҮНДӘ КИТАБХАНА ИШИ

Хәлил ИСМАЈЫЛОВ

*педагожи елмләр намизәди,
досент*

Бөјүк ичтимаи-сијаси һадисәләрлә зәнкин олан XX јүзиллик бәшәр тарихинә илк нөвбәдә халгларын милли ојаныш вә милли дирчәлиш әсри кими дахил олачагдыр. Мәһз XX әсрдә дүнжанын сијаси хәритәсиндә онларла мүстәгил дәвләт мејдана кәлмишдир.

Азәрбајчан да өз нөвбәсиндә бу үмүдүнја просесиндән кәнарда галмамышдыр. Әсрин әввәлләриндә формалашмаға башлајан Азәрбајчан милли һәрәкаты халгын мүхтәлиф тәбәгәләрини вә сијаси гүввәләрини бирләшдирән күтләви үмуммилли һәрәката чеврилмишдир ки, бу да сон нәтичәдә 1918-чи ил мајын 28-дә Азәрбајчанын истиглалијјәтинин е'лан олунмасына вә Азәрбајчан Демократик Республикасынын јаранмасына кәтириб чыхармышдыр.

Азәрбајчан Милли Шурасынын 28 мај 1918-чи илдә е'лан етдији гәтнамәдә гејд олунурду ки, "Бу күндән е'тибарән Азәрбајчан халглары суверен һүгуғлара маликдирләр... Азәрбајчан Демократик Республикасы бүтүн милләтләр, хүсусилә гоншу халглар вә дәвләтләрлә меһрибан гоншулуғ мүнәсибәтләри јаратмаға чалышыр... Азәрбајчан Демократик Республикасы өз әразиси дахилиндә јашајан милләтләрә азад инкишаф үчүн кениш имканлар верир"¹.

Мә'лум олдуғу кими, АДР-ин фәалијјәти "Түрк әдәми мәркәзијјәт "Мусават" партијасынын мәрәнамәсинә әсасланырды. "Мусават" партијасы өз мәрәнамәсиндә Азәрбајчанын истиглалијјәт вә әрази бүтөвлүјү илә јанашы, мәмләкәтдә јашајан халгларын әввәлчә ичтимаи, игтисади вә мәдәни саһәләрдәки керилијини арадан галдырмаг мәсәләсини өн плана чәкирди. "Мусават" партијасы "Түркләшмәк, мүәсирләшмәк" шүарыны ирәли сүрәркән һеч дә гејри-түрк вә гејри-ислам дәвләтләри вә халглары илә гаршыдурма јолуну сечмәмишдир. Әксинә, "федератив әсасларла үмуми бир аиләнин бәрабәр һүгуғлу үзвү олмаг үчүн түрк вә ислам бирлијинин потенциал имканларындан сәмәрәли истифадә нәтичәсиндә мүәсирләшмәји, Европанын габагчыл халгларынын елми-мәдәни сәвијјәсинә јетишмәји нәзәрдә тутурду."²

Өз дөврүнүн өн мүтәрәғти партијасы олан "Мусават" һәлә 21 октјабр 1917-чи илдә кечирдији I гурултајында гәбул едилмиш

мәрамнамәсиндә көстәрирди ки, үмүмбәшәри цивилизация аҗры-аҗры милләтләрин мәдәни сәвијәсиндән асылдыр. Буна көрә дә партија өз гаршысында мәдәни дәвләт гурмаг вәзифәсини гојур. Програмын "Халг маарифи" бөлмәсиндә ашағыдакы мүддәалар ирә-ли сүрүлүрдү:

1. Тәһсил ишиндә дининдән, миллијәтиндән вә чинсиндән асылы олмајараг бүтүн вәтәндашлар бәрабәрдир.

2. Тәһсил ишиндә там азадлыг верилир.

3. Мүхтәлиф тип мәктәпләр арасында тамамлајычы әлагә олмалыдыр.

4. Университетләр вә башга али мәктәпләр мухтар статуса малик олмалы, өз дахили ишләрини өзләри һәлл етмәлидирләр.

5. Али мәктәпләрин әһали арасында мәдәни иш апармаг тәшәббүсүнә һеч бир манеә олмамалыдыр.

6. Јерли өзүнүидарәетмә органлары тәһсилин тәшкилиндә там сәрбәстдирләр.

7. һазырлыг вә али һазырлыг тәһсили үмуми пулсуз вә һамы үчүн мәчбуридир.

8. Јерли өзүнү идарәетмә органлары јерләрдә јашлылар үчүн курслар ачмаға борчлудурлыр.

9. Хүсуси техники вә кәнд тәсәррүфаты мәктәпләринин лазыми сајда ачылмасы тәмин олунмалыдыр.

10. Мәктәпләрдә тәдрис дили әразидә чохлаг тәшкил едән милләтин дилиндә олмалыдыр.

11. Орта мәктәпләрдә тәдрис түрк (Азәрбајҗан) вә рус дилиндә олмалыдыр.

12. Али мәктәпләрдә тәдрис түрк дилиндә олмалыдыр.

13. Киши семинаријалары илә јанашы гадын семинаријаларынын да ачылмасыны тәмин етмәк лазымдыр.

14. Тәдрис синифдә чохлаг тәшкил едән милләтин дилиндә олмалыдыр.

15. Азлыг тәшкил едән милләтләрин ушаглары һазырлыг мәктәпләриндә өз ана дилләриндә тәһсил алыр.³

Азәрбајҗан Республикасынын али гануниверичилик органы олан парламент вә еләчә дә Назирләр Шурасы өзләринин гыса фәалијәти дөврүндә халгын маарифләнмәси саһәсиндә бир сыра гијмәтли тәшәббүсләр вә әсаслы тәдбирләр һәјата кечирмәјә наил ола билдиләр.

Азәрбајҗан парламентинин 28 декабр 1918-чи тарихли ичләсында АДР-ин Назирләр Шурасынын сәдри Фәтәли Хан Хојски һөкүмәт бәјанаты илә чыхышында маариф вә мәдәнијәт саһәсиндәки дәвләт сijasәтиндән бәһс едәркән демишди: "Бу, чәмијјәтин

елә саһәсидир ки, дәвләтин базиси вә ичтимаи һәјаты бунсуз гурула билмәз".⁴

Бөјүк чәтинликләрлә гаршылашан кәнч Азәрбајҗан һөкүмәти халг маарифинә, мәдәнијјәтә, инчәсәнәтә ајрылан вәсаити кетдикчә артырмаға чалышырды. һәмин мәгсәдлә Азәрбајҗан Республикасынын (1919-чу ил үчүн бүдчә ајрыларкән) Халг Маариф Назирлијинә 45 милјон манат ади хәрчләр үчүн, 30 милјон манат исә фөвгәладә хәрчләр үчүн вәсаит ајрылмышдыр.²

Беләликлә, АДР-ин 1919-чу илдә тәһсил саһәсинә ајырдыгы вәсаит, һәрби назирлик вә дәниз донанмасына ајрылан вәсаитдән сонра икинчи јери тутурду. Ону да гејд едәк ки, китабхана ишинин малијјәләшдирилмәси дә мәнз тәһсил үчүн ајрылмыш хәрчләрә дахил иди.

Бу дөврдә АДР-ин маариф назирини һәмид бәј Шаһтатлынын шәхси тәшәббүсү илә Азәрбајҗан Түркијәдән 50 нәфәрә гәдәр мүәллим дөвәт олунмушду.² Маариф саһәсиндә гәбул едилмиш тәхирәсалынмаз тәдбирләр өз бәһрәсини тәдричән верирди. Тәкчә 1919-чу илдә Азәрбајҗанда 23 јени ибтидаи вә орта мәктәб ачылмышды. Бу вахт республикада мәктәпләрин үмуми сајы 700-ә јакын иди. Ибтидаи вә орта мәктәпләрдә 48 мин 78 нәфәр шакирд тәһсил алырды ки, бунларын да 22261 нәфәри азәрбајҗанлы иди. 1918-чи илин сонунда АДР һөкүмәти өз һесабына 100 нәфәр абитуријенти али тәһсил алмаг үчүн Европанын мүхтәлиф өлкәләринә јола салмышды.⁵

1919-чу илдә Азәрбајҗанда 89 адда гәзет вә журнал чыхырды. онлардан 39-у Азәрбајҗан дилиндә, 44-ү рус дилиндә вә 6-сы исә башга дилләрдә нәшр едилди.⁶

АДР-ин фәалијјәти дөврүндә мәдәни-маариф саһәсиндә һәјата кечирилән ән мүһүм тәләјүклү тәдбирләрдән бири 1919-чу ил нојабр ајынын 15-дә Бакы Дәвләт Дарүлфунунун ачылмасы иди. һәмин ил орада 1094 тәләбә тәһсил алырды.⁵ Бакы Дәвләт Дарүлфунунун ачылышыны "Азәрбајҗан" гәзети белә гијмәтләндирирди: "... Бакы Дарүлфунуну тәсис едилди. Јени милләт, јени елм, јени фәлсәфә демәк исә һәр Дарүлфунунда јени бир мәбәд олмасы ичәд едәр... Азәрбајҗан Дарүлфунуну, әлбәттә, бир түрк Дарүлфунуну-дур, чүнки түрк милләти, түрк парламаны, түрк һөкүмәти тәрәфиндән, түрк кәнчилији үчүн олмалыдыр."

Мәммәд Әмин Рәсулзадә бу һагда белә јазырды:

"Азәрбајҗан кәнчилијини елм вә техника әсри илә силаһландырмаг үчүн Бакы Университети ачылмышдыр".⁸ Азәрбајҗан кәнчилијини елм вә техника илә силаһландырмаг мәгсәдилә АДР-ин һәјата кечирдији тәдбирләрдә китаб нәшринин кенишләндирилмәси

дә кениш јер тутурду. Республикада мүтәрәгги мәзmunлу китабларын вә хусусән дәрсликләрин нәшрини кенишләндирмәк мәгсәдилә Маариф Назирлији нәздиндә 1918-чи илдә хусуси комитә јарадылды. Комитә тәрәфиндән тәкчә 1918-чи илдә 7 адда дәрслик чап олуи мушду.⁹ Назирлик тәрәфиндән 1918-20-чи илләрдә Түркијәдән 20 мин нүсхәдән артыг дәрслик, дәрс вәсаити вә диқәр китаблар кәтирилмишди. Бунунла јанашы Русија, Европа вә еләчә дә Тифлиседән хәјли китаб алынмишды.¹⁰

Һөкүмәт Бақыда вә диқәр јерләрдә фәалијјәт кәстәрән мәктәпләрә һәр чүр јардым кәстәрир, онларын техниқи аваданлыгларла вә ләвазиматларла тәмин едилмәси үчүн вәсаит ајырырды. Тәдгигатлар нәтичәсиндә 1918-1920-чи илләрдә 70-дән јухары әсәрин чап едилмәси факты ашқар едилмишди. Бунларын ичәрисиндә дәрсликләрдән Рәчәб Әфәндизадәнин "Түрк дили" (1918), һадизадә Ахунд Әбрүррәһим вә Мирмөһсүн Задәкани Аға Мирәбдүләлинин "Шәриәт китабы" (1918), Ағаәли Гасымзадәнин "Һесаб мәсәләләри мәчмуәси" (1919), Ағабаба Исрафилзадәнин "Тәзә елми һесаб" (1919), Абдулла бәј Әфәндизадәнин "Сон түрк әлифбасы" (1919), Чамо бәј Чәбрајылзадәнин "Тарихи тәбиби" (1919), Абдулла Шаиг Талыбзадәнин "Милли гираәт" (1919) вә с. китабларыны кәстәрмәк олар. Һәмин дөврдә нәшр едилмиш елми әсәрләр ичәрисиндә һади Мәһәммәд Әбдүлсәлимзадәнин "Инсанларын тарихи фәчиәләри" (1918), Сејид Аға Ахундзадәнин "Март һадисәси - 1918" (1919), "Хорасанын топа тутулмасы вә икинчи Николајын чәзаланмасы (Һүрријјәт дөврү)" (1919) вә с. китаблар дөврүн һадисәләрини әкс етдирән тарихи әсәрләр кими даһа чох диғгәти чәлб едир.

Азәрбајчан Демократик Республикасы дөврүндә халгымызын мәдәнијјәтини, әдәби-бәдии ирсини ишыгландыран вә тәблиғ едән бир сыра әсәрләр дә чап олуи мушду. Бу бахымдан 1918-1920-чи илләрдә нәшр едилән әдәби-бәдии китаблар ичәрисиндә Үзејир һачыбәјовун "Аршын мал алан", "О олмасын, бу олсун" оперетталарынын либреттолары, С.С.Ахундовун һекајәләри, Султанмәчид Гәнизадәнин нағыллары, Рәшид бәј Әфәндизадәнин "Пул дәлиси" һекајәси, М.Зејналзадәнин "Һәвәс" һекајәси, Зүлфүгар бәј һачыбәјовун "Ашыг Гәриб" операсынын там нәшри, Ағаһәсән Мирзәзадәнин "Милли нәғмәләр", Әһмәд Чавадын "Далға" ше'рләр мәчмуәләри вә онларла башга әсәрләр бу гәбилдәндир.¹¹

Кәнч Азәрбајчан Демократик Республикасы вә "Мүсават" партијасы халг арасында мүстәгиллик, азадлыг вә демократија идејаларыны јаймаг мәгсәдилә бир сыра јени мәтбуат органларынын да јарадылмасыны зәрури һесаб едирди. 1918-чи илдә јенидән һәјата

гајыдан "Ачыг сөз" гәзети, сонралар ону әвәз едән "Истиғлат" гәзети мүнтәзәм олараг АДР-ин мүгәддәс азадлыг идејаларыны тәблиғ едән мәтбу органлар иди.

Һәмин дөврдә Азәрбајчанын мәдәни вә ичтимаи-сијаси һәјатында фәал рол ојнајан дөврү нәшрләрдән бири дә "Азәрбајчан" (1918-1920) гәзети олмушду. Ону да гејд едәк ки, "Азәрбајчан" гәзети 1919-чу ил апрелин сон күнләринә гәдәр Үзејир һачыбәјовун рәһбәрлији илә нәшр едилмишди.

Јери кәлмишкән хатырладаг ки, ермәни гулдурларынын 1918-чи илин март ајында Гарабағда вә Азәрбајчанын башга јерләриндә тәрәтдиқләри вәһшилиқләрдән бәһс едән Ү.Һачыбәјов бу гәзетин сәһифәләриндә јазырды: "Бу күнкү вәзифәмиз о гара күнләри јаддан чыхармамаг вә буна кәрә дә һәмишә, һәр ан һазыр олмагдыр. Белә һазырлыг ки, һадисәләр бир дә тәқрар едилсә, мүдафиәсинә гадир олаг."¹² Чох тәәссүф ки, бөјүк Үзејир бәјин бу мүдриқ кәламы тез бир вахтда унудулмушду. Беләлиқлә, Азәрбајчан халгынын мүгәддәрәтыны өз әлине алараг јени һәјат гурмаға башлајан Азәрбајчан Демократик Республикасы һөкүмәти әсл мүстәгиллик вә азадлыгы мәдәни инқишаф олмадан гејри-мүмкүн һесаб едирди. Одур ки, республикамызда кениш маарифчилик вә мәдәни гуручулуғ үмумдөвләт ишинә чеврилмишди.

Азәрбајчан Демократик Республикасынын илк күнләрдән башлајараг һәјата кечирдији мәдәни-маариф тәдбирләри китабхана ишинин инқишафы үчүн әсәслы зәмин јаратмышды. Китабхана иши бу дөврдә һәјата кечирилән бүтүн социал-мәдәни вә маарифчилик ишләринин мүһүм тәркиб һиссәсинә чеврилмишди. 1918-20-чи илләрдә АДР-ин китабхана гуручулуғу саһәсиндәки фәалијјәтинин ана хәтти јени тәшкил едилән вә әввәлләрдән фәалијјәтдә олан тәһсил очагларында китабханаларын јарадылмасындан ибарәт иди.

АДР-ин Маариф Назирлији илк нөвбәдә республикада фәалијјәт кәстәрән бүтүн тәһсил очагларында: халг мәктәпләриндә, семинаријаларда, политехник мәктәпләрдә, кимназијаларда, реалны мәктәпләриндә, комерсија мәктәпләриндә вә еләчә дә јени јаранмыш университетдә китабханаларын тәшкилине хусуси диғгәт јетирди.

Бу мәгсәдлә тәһсил очаглары китабханаларынын китаб тәһнизәти дөвләт сәвијјәсиндә тәмин едилди. Бу иш әсәсән 4 истиғамәтдә һәјата кечирилди:

1. Тәһсил очаглары китабханаларынын республикада нәшр едилән бүтүн чап әсәрләри илә пулсуз вә мәчбури тәминәти. Бу мәгсәдлә 1919-чу илдә Азәрбајчан һөкүмәтинин тәғдимәтына әсәсән республика парламенти хусуси ганун гәбул етмишди.¹³ Ганун

бүтүн мөктөб китабханаларынын Азербайчанда нәшр едилән китаб, журнал, мәчмуә вә гәзетләрин мәчбури нүсхәләри илә тәһниз едилмәсини нәзәрдә тутмушду.

2. Харичи өлкәләрдән алынған чап әсәрләринин илк нөвбәдә китабханалара верилмәси. Китабханаларын харичи өлкәләрин нәшрләри илә комплектләшдирилмәсини асанлашдырмаг мәгсәдилә харичи чап мәһсулаты көмрүк веркисиндән азад едилмишди. Тәкчә 1919-чу илдә Азербайчан китабханаларына, хусусән мөктөб китабханаларына 10 мин нүсхәдән артыг әдәбијјат дахил олмушду. Бу әдәбијјат әсасән Түркијәдән, Русијадан вә Тифлиسدән алынмышды.¹⁴

3. Өз фәалијјәтини дајандырмаш мөктөбләрин, китаб мағазаларынын анбарларында сахланылған әдәбијјатын китабханалара пайланмасы.

4. Ајры-ајры шәхсләрин, мүәссисәләрин, хејријјә чәмијјәтләринин китабханаларын китабла тәһниз олунмасына чәлб едилмәси.

Бу мәгсәдлә јерли гәзетләрдә тез-тез мүрачиәтләр дәрч едилди, китаб анбарларында, мағазаларда, мәсчидләрдә, мүхтәлиф елми чәмијјәтләрдә вә с. мүәссисәләрдә мүһафизә едилән әдәбијјат китабханалар арасында бөлүшдүрүлдү. Бу ишлә Халг Маариф Назирлији, хусуси хејријјә чәмијјәтләри, ајры-ајры маарифпәрвәр шәхсләр вә мүәллимләр мәшғул олурдулар.

Азербайчан Демократик Республикасынын китабхана иши сәһәсиндә һәјата кечирдији тәдбирләр ичәрисиндә һөкүмәтин Бақы Дөвләт Университетинин елми китабханасынын тәшкили вә формалашмасы илә әлағәдар фәалијјәти хусуси әһәмијјәт кәсб едир. Университет јаранаркән онун елми китабханасынын тәшкили ән тәһирәсалынмаз вәзифәләрдән бири иди. Университетдә әсаслы елми китабхананын јарадылмасыны мүтәшәккил сурәтдә һәјата кечирмәк үчүн Халг Маариф Назирлији университетин көркәмли алимләриндән ибарәт хусуси комиссија јаратмышды. Комиссија өз фәалијјәтинә университетин ачылмасындан әввәл башламышды. Китабхана комиссијасы университет елми китабханасынын формалашмасыны бир нечә истигамәтдә апарырды. Университетин нәздиндә тибб фәкүлтәсинин олмасыны нәзәрә алараг комиссија Михайлов (индики Семашко адына) вә Балаханы хәстәханалары нәздиндәки тибб китабханаларынын университетә верилмәсини шәһәр һакимијјәт органларындан хаһиш етмишди. 1919-чу илин нојабр ајында һәр ики китабхана онларын әввәлки саһибләринин истифадә һүгүтлары сахланылмагла университетә верилди вә елми китабхананын фондунун әсасы мәһз бу китабханаларын фонду илә јарадылды.¹⁵

Мәлүм олдуғу кими, Бақы Дөвләт Университетинин нәздиндә јарадылған икинчи фәкүлтә тарих-филолокија фәкүлтәси иди. Тибб фәкүлтәсинә нисбәтән бу фәкүлтәнин китабхана тәминаты даһа мүрәккәб вәзифә кими гаршыда дурурду. Она көрә ки, тарих-филолокија елмләринә даир әдәбијјат дикәр китабханаларда чох аз иди вә онлар китабханалардан алыныб университетә верилә билмәзди. Чүнки бу заман кениш охучу күтләләри вә хусусилә зијалылар бу әдәбијјатдан мәһрум олардылар.

Буна көрә дә университетин китабхана комиссијасы әһалијә вә хусусән маарифпәрвәр зијалылара мүрачиәт гәбул етмәји гәрара алды. "Азербайчан" гәзетиндә дәрч олунмуш бу мүрачиәтдә дејилди: "Һәм тарих-филолокија фәкүлтәси, һәм дә тибб фәкүлтәси үчүн ајры-ајры шәхсләрдә мүәјјән мигдарда китаб тапыла биләр. Буна көрә дә китабхана үзрә јардымчы комиссија китаб сатмаг истәјәнләрә јерли гәзетләр вәситәсилә тәклиф едир ки, тәбабәтә вә тарих-филолокија елмләринә даир бүтүн дилләрдә олан китабларын сијаһысыны тәгдим етсинләр. Бундан әлавә комиссија әминдир ки, университетин хидмәт етдији бөјүк мәдәни мәгсәд наминә дикәр мәдәнијјәт мәркәзләриндә олдуғу кими Бақыда да университетә елми китаблар бағышланачағыны көзләмәк олар."¹⁶

Бу мүрачиәтә охшар елан еләчә дә 15 нојабр 1919-чу илдә Бақы меншевикләринин органы олан "Искра" гәзетиндә дәрч олунмушду. Еланда көстәридилди ки, китаб базарында дәрсликләр олмадығына көрә профессорлар шурасы тәләбәләр үчүн гираәтханалар дүзәлтмәк нијјәтиндәдиләр. Гираәтхана сәһәр саат 10-дан ахшам саат 10-дәк ачыг олачагдыр. Тәләбәләри дәрс вәсаити илә тәмин етмәк вә китаб азлығыны јүнкүлләшдирмәк үчүн онлара үсуллар ахтарыб тапмаг имканы верилди.¹⁷

Бундан әлавә, республика һөкүмәтинин хусуси көстәришинә әсасән университет китабханасында хусуси түрк шәбәси јарадылып. Һәмин шәбәнин мүвафиг әдәбијјатла комплектләшдирилмәси мәгсәдилә Истанбул шәһәриндән 212 адда китаб кәтирилмишди.

Тәкчә 1919-чу илдә Бақы Дөвләт Университети китабханасынын фондунун јарадылмасы мәгсәдилә республика һөкүмәти 120 мин манат вәсаит ајырмышды. 18

Апарылған һесабладалара көрә, 1920-чи илин әввәлләриндә университет китабханасынын фондунда 6 миндән артыг китаб, 130 адда гәзет вә журнал варды. Фондда олан әдәбијјат Азербайчан, түрк, фарс, әрәб, инкилис, франсыз, алман, рус вә татар дилләриндә иди. Китабхананын илк охучулары арасында Мөммәд Әмин

Рәсулзаде, J.Чәмәнзәминли, Ә.Һагвердијев, Т.Шаһбази, М.Ә.Мир-гасымов вә дикәр көркәмли шәхсијјәтләр олмушдур.

1919-чу илин сону вә 1920-чи илин әввәлләриндә Бакы Дөвләт Университетинин елми китабханасы артыг республиканын тәһсил очаглары китабханалары үчүн тәдричән методики мәркәз ролуну ојнамаға башлады. Бу бахымдан 1920-чи ил январын 16-да университет китабханасында Халг Маариф Назирлији китабханалары ишчиләринин семинар-мүшавирәләринин тәшкили һаггындакы мәлүмат олдуғча марағлыдыр.

Семинар мүшавирәдә 94 китабхана ишчиси иштирак етмиш, Ә.Сејидзадәнин "Китабханаларда китаблар нечә јазылмалы вә тәс-ниф едилмәлидир", М.Һ.Рзагулузадәнин "Онлуг классификасија", Һејдәрлинин "Китабхана ишини нечә апармалы" вә С.Ағаларовун "Китабхана фондунун комплекләшдирилмәси" вә с. мөвзуларда мә'рузәләри динләнилмиш вә мүзакирә едилмишди.¹⁹ Бу мүшавирәнин тәшкили вә орада динләнилән мә'рузәләрин мөвзулары бир даһа сүбут едир ки, 1919-1920-чи илләрдә Бакы Дөвләт Университетинин елми китабханасы фәалијјәт мүддәтинин азлығына бахма-јараг артыг республикамызда һәм апарычы китабхана, һәм дә елми-методики мәркәз функцијасыны јеринә јетирмәјә башлајар.

Азәрбајчан Демократик Республикасы Һөкүмәти халг маарифинин бүтүн саһәләриндә олдуғу кими, китабхана шәбәкәләринин кенишләндирилмәси, һабелә Бакы шәһәриндә Дөвләт Үмуми Китабханасынын јарадылмасы саһәсиндә дә Халг Маариф Назирлији гаршысында мәсәлә галдырмышды. Бу китабхана республикада дүнја мәтбуатыны вә хүсусән чохәсрлик Азәрбајчан нәшрләрини топлајыб мүһафизә едән, республика әһалисинин бүтүн тәбәғәләринә хидмәт едән, дүнја китабханалары илә китаб мүбадиләси апаран вә еләчә дә Азәрбајчанда китабханачылыг ишини тәшкил вә идарә едән елми-методики мәркәз кими нәзәрдә тутулурду. Бу һагда Азәрбајчан Назирләр Шурасынын көстәриши илә республика Халг Маариф Назирлији тәрәфиндән 1919-чу илин январ ајында Бакы Бәләдијјә Идарәсинә бина ајрылмасы үчүн хүсуси тәғдимат да верилмишди.²⁰

Дөвләт Үмуми Китабханасынын тәшкили саһәсиндә харичи өлкәләрдә әлдә едилмиш иш тәчрүбәсини өјрәнмәк вә мүвафиг сәнәдләри һазырламаг үчүн хүсуси комиссија јарадылмасы нәзәрдә тутулмушду. Лакин сонралар республикада ичтимаи-сијаси мүһитин кәскин сурәтдә кәркинләшмәси илә әлагәдар бу китабхананын јарадылмасы бир мүддәт тә'хирә салынды. Бунула белә республикада, о чүмләдән Бакыда кениш маарифчилик фәалијјәти илә

мәшғул олан күтләви китабханаларын ачылмасы саһәсиндә АДР һөкүмәтинин фәалијјәти кетдикчә кенишләнирди.

Мә'лум фактдыр ки, китабханаларын фәалијјәтини тә'мин едән ән мүһүм амил онларын китаб тәһизаты илә бағлыдыр. Китабханаларын јени әдәбијјатла мүнтәзәм вә оператив тә'мин олунмасы Азәрбајчан Демократик Республикасынын дигтәтини чәлб етмиш вә бу мәгсәдлә 1918-чи илин август ајында китабхана коллекторунун јарадылмасы һаггында гәрар гәбул олунмушдур.²⁰

Китабхана коллекторунун Азәрбајчан, рус, харичи әдәбијјат, комплекләшдирмә шәбәләри варды. Коллектор китаб мағазалары вә Халг Маариф Назирлијиндән әләвә ајры-ајры тәшкилатлар вә шәхсләрдән дә китаблары сатын алыб китабханалар арасында бөлүшдүрүрдү. Бу ишлә коллекторун нәздиндә јарадылмыш хүсуси комиссија мәшғул олурду.

1918-чи илин декабр ајында Азәрбајчан Истехлак Чәмијјәти Иттифагынын мәдәни-маариф шәбәси Бакы шәһәриндә сырф азәрбајчанлы әһалисинә хидмәт едән милли күтләви китабхана ачмаг тәшәббүсүнү ирәли сүрдү.

Бу китабхана Бакы шәһәриндә гисмән Дөвләт Үмуми Китабханасыны әвәз етмәли иди. Бу нәчиб тәшәббүс АДР Халг Маариф Назирлији тәрәфиндән бәјәнилмишди вә о, китабхана фондунун јарадылмасына јахындан көмәклик көстәрирди. Бу мәгсәдлә назирлик тәдрис мүәссисәләри китабханалары үчүн Түркијәдән алынған әдәбијјатын бир гисминин мәһз бу китабханаја верилмәсини гәрара алмышды.

Китабхананы халга танытмаг, әһали арасында мәшһурлашдырмаг мәгсәдилә она М.Ә.Сабирин адынын верилмәси гәрара алынды. 1920-чи илин әввәлләриндә китабханаја јени бина верилдикдән сонра АДР Халг Маариф Назирлији Истанбулдан алынмыш хејли дәрсликләр, ичтимаи-сијаси, тарихи, әдәби әсәрләрин 1600 нүсхәсини бу китабханаја вермәк үчүн нәзәрдә тутурду.²¹

1920-чи илдә китабханада артыг 10 мин нүсхәдән артыг китаб топланмышды вә онлардан 1500 нәфәр азәрбајчанлы охучу истифадә едирди.²²

АДР-ин фәалијјәти дөврүндә јаранмыш бу китабхана Бакы шәһәриндә күтләви китабханалара тәшкилати-методики јардым көстәрән илк мәркәз сајыла биләр. Чүнки бурада мүнтәзәм сурәтдә китабхана ишчиләри үчүн семинарлар, мүшавирәләр, мүһазирәләр тәшкил едилирди.

Китабхана чох аз вахтда Азәрбајчан зијалыларынын, әдибләринин вә үмумијјәтлә, маарифпәрвәр шәхсләрин ән севимли соснал-мәдәни мүәссисәсинә чеврилди. М.Ә.Сабир адына китабхананын

нәздіндә фәалијјәт көстәрән китабхана шурасы вә әдәбијјат дәрнәјинин ишиндә һүсејн Чавид, Ә.Һагвердијев, Әһмәд Чавад, Мәммәд Ариф, Салман Мүмтаз, Ә.Сејидзадә, А.Шаиг вә диқәр көркәмли шәхсләр фәал иштирак едирдиләр.

М.Ә.Сабир адына китабхананын фәалијјәтиндә о дөврүн танынмыш китабханачылары Әлијусиф Әлијев, һүсејн Тағыјев, Мирзәһәсән Рзагулузадә, С.Ағаларов вә сонралар әдәбијјатшүнас кими мәшһурлашан Әлиәждәр Сејидзадә китабхана ишиндә фәјдалы ишләр көрмүш, китабхананын фәалијјәтиндә јахындан иштирак етмишләр. Онлар гираәт залында мүхтәлиф курслар, семинарлар, сәркиләр, китаб ичмаллары тәшкил едирдиләр.

Азәрбајчан Демократик Республикасынын јарандығы вә фәалијјәт көстәрдији 23 ај мүддәтиндә китабханачылыг сәһәсиндә баш верән ән мүһүм һадисәләрдән бири вә бәлкә дә биринчиси ичтимаи фикирдә китабхана иши, әһалијә китабхана хидмәти мәсәләләринин актуал бир проблем кими формалашмасыдыр. Мәһз бу илтәрдә илк дөфә китабхана вә китабхана хидмәти мөвзулары дөвләт сәвијјәсиндә халгын мәдәни инкишафында мүһүм амил кими сәсләнмиш, китабханачылыг ишинин нүфузу артмаға башламышдыр. Һеч тәсадүфи дејилдир ки, бу дөврдә республикада јени јарадылан һәр бир кичик китабхана белә дөврүн нүфузлу гәзетләриндә әкс етдирилмиш, китабхана иши билаваситә халгын мәдәни дирчәлиши, милли азадлыг вә мүстәгиллик идејалары илә вәһдәтдә көтүрүлмүшдүр. Тәкчә 1919-чу илдә республикада нәшр едилән гәзетләрдә ајры-ајры китабханаларын фәалијјәтинә даир 90-дан артыг мүхтәлиф јазы дәрч едилмишдир. Бу јазыларын әксәријјәтиндә мүхтәлиф китабханаларын фәалијјәти тәблиғ едилир, китабханалара әһалинин марағыны күчләндирирмәк үчүн онларын фонду, иш сааты, кечирдикләри тәдбирләр кениш әкс олунурду. Мәсәлән, 1919-чу илин декабр ајында "Новыј мир" гәзетиндәки јазыда көстәридилди ки, "Каменны" күчәси илә "Спасски" күчәсинин тининдә 110 нөмрәли евдә түрк китабхана-гираәтханасы ачылмышдыр. Бурада түрк, рус вә башга дилләрдә китаблар вә журналлар вардыр. Китабхана сәһәр саат 8-дән ахшам саат 8-дәк ачыгдыр. Китабханада сәһбәтләр дә тәшкил едилир.²³

Беләликлә, Азәрбајчан Демократик Республикасы дөврүндә китабханачылыг иши бүгүнкү мәдәни һәјатымызда, әһалијә китабхана хидмәти проселәринин кејфијјәтчә јени мәрһәләсиндә, кечид шәраитиндә архаландығымыз өрнәкләрдәндир. Шүбһәсиз ки, идарәчилик тәчрүбәсинин олмамасына вә милли дөвләт гурулушун азәмүрлүјүнә бахмајараг АДР дөврүндән бизә онун маариф, мәдәнијјәт вә о чүмләдән китабхана иши сәһәсиндә тәшәббүсләрини

әкс етдирән чохсајлы сәнәдләр галмышдыр. Мүхтәлиф јерләрә сәпәләнмиш бу сәнәдләри топламаг, талан олмуш архив материаларыны бәрпа етмәк, тәһрифләри, јанлышлыглары, лүзүмсүз идеоложи чәһдләри арадан галдырмаг јолу илә АДР дөврүндә Азәрбајчанда китабхана ишинин реал мәнзәрәсини јаратмаг мүасир китабханашүнаслыг елминин ән үмдә вәзифәсидир.

МӘНБӘЛӘР

1. Нәсибзадә Н. Азәрбајчан Демократик Республикасы: мәгаләләр вә сәнәдләр. - Б.: Елм, 1990 - с.43-44
2. Азәрбајчан Демократик Республикасы: тарихи, ичтимаи-сијаси вә мәдәни һәјаты. - Б., 1992 - с.99-181
3. Азәрб.ССР ЕА хәбәрләри (тарих, фәлсәфә вә һүгүг серијасы). -1990. - №2.-с.29.
4. Јенә орада - с.21
5. Азәрбајчан Республикасы МДА, Ф.894, с.10, иш 58, в.3.
6. Јенә орада. Ф.51, иш 7, в.82
7. Бакы Дөвләт Дарүлфүнунунун тә'сиси (сәнәдләр топлусу). - Б., 1989. - с.12
8. Рәсулзадә М. Әсримизин Сәјавушу. - Б., 1992 - с.34
9. Азәрбајчан Республикасы МДА, Ф.57, с.1, иш 732, в.5.
10. Атакишијев А. БДУ-нун тарихи. - Б., 1991, 1-чи һиссә.-с.91.
11. Азәрбајчан китабы: Библиографија, Ч.1 (1780-1920) - Б., 1963. - С.169-172
12. Азәрбајчан. - 1919. №147.
13. Нәсибзадә Н. Халг Маариф Назирлијинин 1919-чу илдә фәалијјәти һаггында гыса мә'лумат//Азәрб. ССР ЕА хәбәрләри (тарих, фәлсәфә, һүгүг серијасы). - Б.,1990.-№2. -с.95
14. Азәрбајчан Республикасы МДА, Ф.57, с.2, иш 734, в.3
15. Јенә орада, ф.51, с.1, иш 732, в.3
16. Јенә орада, ф.57, с.1, иш 732, в.3
17. Јенә орада.
18. Хәләфов А. АДУ-нун китабханасынын јаранмасы вә инкишафы тарихиндән // Елми әсәрләр: филолокија факүлтәси. - Б., 1958. - с.181-194.
19. Азәрбајчан Республикасы МДА, ф.57, с.1, иш 734, в.9
20. Јенә орада, с.2, иш 734, в.7
21. Јенә орада, в.11
22. Тағыјев һ. Азәрбајчанда китабханачылыг иши. - Б.: Азәрнәшр, 1969. - с.96
23. Новый мир. - 1919. - 23 дек. - №113.

КИТАБХАНАЧЫЛЫГ ФАКУЛТЭСИНДӘ БИБЛИОГРАФИЈА ФЭНЛӘРИНИН ТӘДРИСИ

Зөһраб ӘЛИЈЕВ

*Азәрбајчан Республикасынын
әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси,
библиографија кафедрасынын
мүдири, педагожи елмләр
намизәди, профессор*

Сәнәд коммуникацијалары системинин нормал вә мәгсәдјәнлү фәалијјәти хүсуси социал институтлар васитәсилә тәмин олунар. Мәлүмдур ки, "сәнәд-информасија тәләбатчысы" системиндә васитәчилик функцијасыны јеринә јетирән белә институтлара библиографија да дахилдир. Лакин библиографија башга васитәчиләрдән фәртли олараг тәшкилати чәһәтдән формалашмыш ваһид мәркәзә малик дејил вә беләликлә, һәмин институтлар сырасында онун хүсуси јери јохдур. Васитәчи социал институтларда исә библиографик иш апарылып вә ондан дахили көмәкчи васитә кими истифадә олунар. Демәли, сәнәд коммуникацијалары системиндә васитәчилик функцијасыны јеринә јетирән китабхана, нәшријјат, китаб палатасы, елми-информасија фәалијјәти, архив ишләри кими социал институтларда апарылан ишләр ики сәвијјәлидир. Биринчи, сәнәдләр сәвијјәсиндә, икинчиси библиографик сәвијјәдә апарылан иш.

Мәлүм олдуғу кими, китабхана ән гәдим дөврләрдән индијә кими сәнәдләрин горунмасы, истифадәси системиндә даһа мүһүм рол ойнајан социал институт һесаба олунар. Демәк олар ки, библиографија китабхана иши илә ејни заманда јаранмыш, инкишаф етмәјә башламыш вә кетдикчә китабханаларын зәрури фәалијјәт сәһәләринә чеврилмишдир. Мүасир шәраитдә дә китабхана вә библиографија ишләри, китабханашүнаслыг вә библиографическә шүнаслыг арасында интеграсија просесләри давам етмәкдәдир. Она көрә дә али китабханачылыг тәһсилли верән мүәссисәләрдә, о чүмләдән М.Ә.Рәсулзадә адына Бақы Дөвләт Университетинин

китабханачылыг факултәсиндә библиографија фәнләри әсас ихтисас фәнни кими тәдрис олунар.

1997-чи илдә 50 иллик јубилејини гејд етдијимиз китабханачылыг факултәсинин өзүлү гојулан күндән библиографија фәнләри әсас ихтисас фәнләри һесаба олунамыш вә илк дөфә республикамызда али мәктәб сәвијјәсиндә тәдрис едилмәјә башламышдыр. 1947-1948-чи тәдрис илиндә университетин филолокија факултәси јанында фәалијјәтә башлајан китабханачылыг шөбәсиндә тәһсил алан тәләбәләрин библиографик пешә һазырлығына хүсуси әһәмијјәт верилмиш вә библиографија курсу әсас ихтисас фәнни һесаба едилмишдир. Һәмин курс үзрә илк мүһазирәләр Азәрбајчанда библиографик ишин тәшкилиндә, идарә олунашында, инкишафында, али тәһсилли пешәкар библиографларын јетиширилмәсиндә хүсуси ролу вә јери олан Ә.Б.Гәһрәманов тәрәфиндән охунмушдур. Библиографија үзрә илк дәрс вәсаитләри дә мәһз Ә.Б.Гәһрәманов тәрәфиндән јарадылмыш вә чапдан бурахылмышдыр. Онун "Үмуми библиографическәдан мүхтәсәр мәлүмат" (1953), "Үмуми библиографическә јанын әсаслары" адлы дәрс вәсаитләри узун мүддәт али китабханачылыг тәһсилли алан тәләбәләрин библиографија сәһәсиндә бәһрәләндикләри әсас мәнбә олмыш вә онларын библиографик пешәјә јијәләнмәләринә хејли көмәк етмишдир. Һәмин дәрс вәсаитләриндә библиографик фәалијјәтлә әлагәдар Азәрбајчан материаллары да нәзәрә алынмышдыр.

Ә.Б.Гәһрәманов 1959-чу илә гәдәр библиографија фәннини тәдрис едән јеканә шәхс иди. Бир нәфәрин библиографик фәнләр силсиләсини тәдрис етмәјин өһдәсиндән кәлмәси факты тәсдиг едир ки, илк әввәлләр бу фәнләр бәсит олмушдур. Әввәлә, китабханачылыг шөбәсинин илк тәдрис планларында библиографија фәнләринә чох аз саат верилрди. Бу, биринчи нөвбәдә, библиографическә јанын јалныз тәчрүби фәалијјәт сәһәси һесаба едилмәси, библиографическә шүнаслыгын зәиф инкишафы, лазыми сәвијјәдә формалашмамасы; икинчиси, шөбәдә ихтисаслашманын апарылмамасы; үчүнчүсү, Азәрбајчан дилиндә нүмунәви тәдрис програмларынын олмамасы; дөрдүнчүсү, јүксәк ихтисаслы кадрларын јетишмәмәси илә әлагәдар иди.

1955-чи илдән китабханачылыг шөбәси үчүн јени тәдрис планы һазырланыр вә тәсдиг едилр. Бу планда библиографија фәнләринин тәдриси үчүн 324 саат дәрс нәзәрдә тутулурду вә бунун 200 сааты мүһазирә, 124 сааты семинар вә тәчрүби мөшғәләләр үчүн ајрылмышды. Лакин бу гәдәр саатдан сәмәрәли истифадә едилмир, тәдрис просесиндә библиографик ишин јалныз ики әсас истигамәти нәзәрә алындырды. Бунлар да библиографическә фәалијјәтин үму-

ми методикасы və бир гэдәр дә инкишафы тарихи илә бағлы иди. Библиографияда елми və тәчрүби фәалијјәт саһәси кими дифференсасија апарылмамасы, онун нәзәри әсаclarынын, тәтбиғи механизминин тәләбәләрә мәнимсәдилмәмәси о дөвркү тәдрис просесинин әсас чатышмазлығы кими гејд олуна биләр.

Сәнәд ахыны кетдикчә сүр'әтләнир və сәнәд күтләси дурмадан зәнжинләширди. онларын кәмијјәт артымы, мәзмун мүхтәлифлији библиографик фәалијјәтин дә вәзифәләрини мүрәккәбләшдирир, онун саһәләрә көрә фәргләндирилмәсинә сәбәб олурду. Үмуми библиография курсу илә јанашы саһәви библиография фәнләри мејдана кәлир və формалашмаға башлајыр. 50-чи илләрин ахырларындан "Үмуми библиография" курсу илә јанашы "саһәви библиография" курслары да тәдрис планына дахил едилер. Бунлардан "Ичтиман-сијаси әдәбијјатын библиографиясы", "Тәбии-елми, техники və кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын библиографиясы", "Бәдии әдәбијјат və әдәбијјатшүнаслығын библиографиясы" курсларыны хүсусилә гејд етмәк олар. Белә бир вәзијјәт шө'бәдә елми-педагожи кадрларын артырылмасыны, онларын һазырлығларынын тәкмилләшдирилмәсини тәләб едирди. Мәһз буна көрә дә 1956-чы илдә китабханачылығ шө'бәсинә библиография ихтисасы үзрә илк дәфә аспирант јери верилир.

Библиография фәнләри силсиләсинин формалашмасы və саатларын артмасы хүсуси кафедранын тәшкилини зәруриләшдирир və 1968-чи илдән китабханачылығ фәкүлтәсиндә икинчи кафедра - библиография кафедрасы фәалијјәтә башлајыр. Кафедра библиографик фәнләр үзрә тәдрис просесинин тәшкили və һәјата кечирилмәси илә јанашы елми-тәдгигат ишинә дә бөјүк әһәмијјәт верир, јүксәк ихтисаслы библиографияшүнас кадрларын јетишдирилмәси истигамәтиндә ардычыл иш апармаға башлајыр.

1963-чү илә гэдәр библиография фәнләриндән дәрәс дејән мүәллимләрин һеч биринин елми ады јох иди. Кафедранын ачылмасы әрәфәсиндә фәкүлтәдә артығ ики нәфәр намизәдлик диссертасијасы мүдафиә етмишди. Инди библиография кафедрасында чалышан 9 нәфәр мүәллимдән бири елмләр намизәди, профессор, үчү исә досентдир.

1960-чы илләрин әввәлиндән китабханачылығ шө'бәсиндә тәһсил алан тәләбәләр арасында ихтисаслашма апарылыр. 1962-1963-чү тәдрис илиндә шө'бә китабханачылығ фәкүлтәсинә чеврилир. Мүстәгил китабханачылығ фәкүлтәсинин јарадылмасы бүтүн саһәләр кими библиографик фәнләрин тәдриси просесинин дә сәмәрәли тәшкилинә və мүвәффәгијјәтли кедишинә мүсбәт тә'сир кәстәрир.

1964-чү илә гэдәр фәкүлтәдә Москва Дөвләт Мәдәнијјәт Институтунун тәдрис планы әсас көтүрүлүр və тәләбәләр арасында ихтисаслашма бу плана әсасән апарылырды. Ихтисаслашмалара ујғун оларағ ихтисас курслары нәзәрдә тутулурду. 1970-чи илдән китабханачылығ фәкүлтәси Вилнүс Университетинин китабханашүнаслығ шө'бәси үчүн тәсдиг олунмуш 5 иллик тәдрис планына кечир. Бу планда китабханалара көрә дөрд ихтисаслашма апарылырды: 1. Техники китабханалар; 2. Елми китабханалар; 3. Күтләви китабханалар; 4. Ушағ və мәктәб китабханалары. Ихтисаслашмалара мүвафиг оларағ саһәви библиографиялар və һәмчинин "Азәрбајчан библиографиясынын тарихи", "Елми-идрак әдәбијјатынын библиографиясы" курслары тәдрис олунурду. Ихтисаслашма фәнләри үчүн ајрылан дәрәс јүкү 420 саатдан ибарәт иди. "Библиография. Үмуми курс" фәнни исә 100 саат һәчминдә тәдрис олунурду.

1984-чү илдә дәфә оларағ университетин китабханачылығ фәкүлтәси үчүн хүсуси тәдрис планы тәсдиг олунур. Фәкүлтәмизин тарихиндә бөјүк дөнүш мәрһәләсинин әсасыны гојан бу тәдрис планы библиография фәнләринин тәдрисинин даһа да тәкмилләшдирилмәсинә сәбәб олур. Библиографларын пешә һазырлығынын дәрин нәзәри-методики әсаclarа малик олмасынын, тәләбәләрин алдығлары нәзәри-методики биликләрин тәтбиғи механизминә даһа долғун јијәләнмәләринин вачиблији нәзәрә алынарағ јени тәдрис планына "Библиографияшүнаслығ. Үмуми курс" və "Китабханаларда библиографик ишин тәшкили və методикасы" кими ики әсаслы фәнн дахил едилмишдир.

Али тәһсил системиндә Русијанын тә'сири 1990-чы илләрин әввәлләринә гэдәр давам едир. Совет дөвләт системинин дағылмасы, кечмиш иттифаға дахил олан республикаларын мүстәгиллик әлдә етмәси, тамамилә јени бир гурулушун бәрғарар олмасы, ачығ базар иттисәдијјаты јолунун сечилмәси тәһсил системиндә дә бөјүк дәјишикликләр едилмәси тәләбини гаршыја гојур. Азәрбајчан Республикасынын президенти һ.Ә.Әлијев чәнабларынын 1997-1998-чи тәдрис илиндә али мәктәбләрә гәбул олунмуш тәләбәләр гаршысындакы чыхышында гејд етдији кими, мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын тәһсил системиндә көклү дәјишикликләр баш верир və бунун башлыча хүсусијјәти милли адәт və ән'әнәләримизә ујғунлашма просеси илә әлағәдардыр. Фәкүлтәмиздә, о чүмләдән библиография кафедрасында тәдрис олунан фәнләрә даир һазырланан јени тәдрис програмларында бу дәјишикликләр нәзәрә алыныр, онларын мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинин јеритдији мүасир дахили və харичи сијасәтин тәләбләринә ујғунлашдырылмасы мәгсәди илә конкрет тәдбирләр көрүлүр.

Азәрбајҗан Республикасынын Тәһсил Гануна кәрә али тәһсил системи үч мәрһәләлидир. Бунун биринчи мәрһәләси бакалавр тәһлими һесаһ олунур. Бакалавр тәһлими үчүн тәсдиһ олунмуш тәдрис планына кәрә фақүлтәдә "Үмуми библиографижашүнаһлыг", "Китаһханада библиографија ишинин тәшкили вә методикаһы", "Саһәви библиографија", о чүмләдән "Сосиал-сијаси әдәбијјатын библиографижасы", "Тәбии-елми, техники вә кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын библиографижасы", "Бәдии әдәбијјат вә әдәбијјатшүнаһлыгын библиографижасы", "Дүнја библиографижасынын тарихи", "Азәрбајҗан библиографижасынын тарихи", "Өлкәшүнаһлыг библиографижасы", "Ушаг вә кәнчләр үчүн әдәбијјатын библиографижасы", "Патент вә норматив-техники сәнәдләрин библиографижасы" кими фәнләр тәдрис олунур.

"Үмуми библиографижашүнаһлыг курсу" библиографик фәнләрин елми-нәзәри әсасыны тәшкил едир. Бу курс васитәсилә тәләбәләр һәр шејдән әввәл библиографик фәалијјәтин мејдана кәлмәсинә вә инкишафына сәбәб олан амилләр, библиографижанын нәзәријјәсиндә мүһүм категорија олан библиографик информасија, онун сәчијјәви хүсусијјәти, маһијјәти, әсаә ичтимаи функцијалары, библиографик фәалијјәтин инкишаф ганунаујғунлуғлары, онун чохчәһәтли гурулушу һағгында ајдын тәсәввүр әлдә едирләр.

Даһа сонра "Китаһханада библиографија ишинин тәшкили вә методикаһы" фәнни тәдрис едилир ки, бунунла да тәләбәләрә алдығлары нәзәри биликләрин тәчрүбәдә тәтбиғ олунмасы механизми вә методикаһы өјрәдилир.

Китаһханачылыг фақүлтәсиндә тәдрис олунан библиографик фәнләр силсиләсиндә саһәви библиографија курслары да мүһүм јер тутур. Саһәви библиографик фәнләр бир гајда оларағ үч комплекс курса бөлүнүр: "Сосиал-сијаси әдәбијјатын библиографижасы", "Тәбии-елми, техники вә кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын библиографижасы", "Бәдии әдәбијјат, әдәбијјатшүнаһлыг вә инчәсәнәтин библиографижасы". 1996-1997-чи тәдрис илинә гәдәр, о чүмләдән бакалавр тәһлими дөврүндә дә фақүлтәнин тәләбәләри арасында ихтисаслаһма апарылдығына кәрә тәдрис планынын үз һиссәсиндә кәстәрилән "Саһәви библиографижашүнаһлыг" фәннинин вә ја фәнләр силсиләсинин тәдриси заманы әсасән нәзәри, үмуми методикаһы вә бир гәдәр дә тарихи мәсәләләрә диггәт верилирди. Бунунла бәрабәр саһәви библиографижалар хүсуси ихтисаслаһма фәнни кими дә тәдрис олунур, бу заман һәр саһәнин сәчијјәви хүсусијјәтләринә ујғун тәтбиғи проблемләрә хүсуси фикир верилир, китаһханаларда әлағәдар саһәдә библиографик хидмәтин тәшкили вә һәјата кечирилмәси методикаһы өјрәдилирди.

1997-1998-чи тәдрис илиндә бакалавр тәһлими мәрһәләсиндә ихтисаслаһма ләғв едилди. Беләликлә, "Сосиал-сијаси әдәбијјатын библиографижасы", "Тәбии-елми, техники вә кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын библиографижасы вә "Бәдии әдәбијјат, әдәбијјатшүнаһлыг вә инчәсәнәтин библиографижасы" кими курслар үмуми фәнн кими тәдрис олунур вә нәзәри, методикаһы вә тәтбиғи мәсәләләрлә әлағәдар хүсуси бөлкү апарылмыр.

Библиографик фәалијјәтин ајры-ајры просесләри бу саһәдә әлдә едилән наилијјәтләри билмәји, кечмиш библиографик информасија мәнбәләриндән хәбәрдар олмағы вә онлардан истифадәни бачармағы, кечмишин габагчыл методикаһы ән'әнәләрини мәнимсәмәји, үмумијјәтлә, дүнја миғјасында мөвчуд олан библиографик мәһсулдан хәбәрдар олмағы тәләб едир. Мәһз буна кәрә тәдрис планында "Дүнја библиографижасынын тарихи" вә "Азәрбајҗан библиографижасынын тарихи" фәнләринә хејли саат верилмишдир.

Бакалавр тәһлими мәрһәләсиндә "Ушаг вә кәнчләр үчүн әдәбијјатын библиографижасы" вә "Патент вә норматив-техники сәнәдләрин библиографижасы" фәнләри дә тәдрис олунур.

Бакалавр мәрһәләсиндә мүстәгил Азәрбајҗан Республикасынын јерли шәраитә, милли ән'әнәләримизә ујғун, јени дөвләт гуручулуғмузун тәләбләринә чаваб верән тәдрис програмлары һазырланмыш вә тәләбәләрин истифадәсинә верилмишдир.

1997-1998-чи тәдрис илиндән макистр тәһсил мәрһәләси башланмышдыр. Китаһханачылыг фақүлтәсиндә макистр мәрһәләси үчүн верилән истигамәт "Китаһханашүнаһлыг вә библиографија-ҺС-151700" адланыр. Бунунла әлағәдар оларағ библиографија кафедрасында јени фәнләр силсиләси јаранмыш вә бунлар үч грулда үмумиләшдирилмишдир. Биринчи, сосиал-игтисади фәнләр сырасындадыр вә "Библиографик фәнләрин тәдриси методикаһы" адланыр. Икинчи ихтисаслаһмаја ујғун үмуми фундаментал елми фәнн кими көтүрүлән "Библиографик информасија: нәзәри-методоложи вә методикаһы әсаслары" курсудур вә үчүнчү груп ихтисаслаһма фәнләриндән ибарәт 8 курсдан ибарәтдир.

Макистр тәһсили үчүн библиографик фәнләр үзрә дәрс програмларынын һазырланмасы гаршыда дуран мүһүм вәзифәдир. Артыг чари тәдрис илиндә нәзәрдә тутулан "Библиографик фәнләрин тәдриси методикаһы", "Библиографик информасија: нәзәри-методоложи вә методикаһы әсаслары", "Библиографик фәалијјәт вә библиографик ахтарыш", "Китаһхана библиографижасы" курсларынын програмлары һазырдыр вә галан ихтисаслаһма фәнләринин програмлары үзәриндә иш давам етдирилди.

Ајры-ајры фәнләрин тәләбәләр тәрәфиндән лазыми сөвијјәдә мәнимсәнилмәсиндә әсас шәртләрдән бири ана дилиндә тәдрис әдәбијјатынын олмасыдыр. Тәәссүфлә гејд етмәк лазымдыр ки, библиографик фәнләрә даир белә әдәбијјат чох аздыр вә оланлар да мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын индики тәләблә-ринә чаваб вермир. Бунлардан "Библиографијанын үмуми мәсәләләри" (1973), "Азәрбајчан библиографијасынын тарихи"(1978), (проф. З.Һ.Әлијев), "Бәдии әдәбијјат вә әдәбијјатшүнаслығын библиографијасы"(1986) (дос. Ә.Т.Хәләфов) үзрә дәрс вәсаитләрини вә һәмчинин "Библиографијашүнаслығын үмуми курсу" (проф.З.Һ.Әлијев) (1989), "Тәбии-елми, техники вә кәнд тәсәррүфатынын библиографијасы"(проф. Б.В.Аллаһвердијев), "Сосиал-сијаси әдәбијјатын библиографијасы" (1984)(дос. Ф.А.Бајрамов) үзрә методики вәсаитләри вә с. гејд етмәк олар.

Азәрбајчан Республикасында али тәһсил системиндә кедән дәрин дәјишикликләр библиографија фәнләринин тәдрисиндә дә өзүнү кәстәрир. Мүстәгил Азәрбајчанын дәвләтчилијинин принципләри, милли вә дүнјәви мә'нәви дәјәрләр бүтүн библиографија фәнләринин тәдрисиндә дә әсас кәтүрүлүр. Библиографија кафедрасы ачыг базар игтисадијјатына кечидин илк мәрһәләсиндә олан мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын мүасир тәләбләринә ујғун дәрсликләрин вә дәрс вәсаитләринин јарадылмасы саһәсиндә мүәјјән иш апармагдадыр. Мәсәлән, "Үмуми библиографијашүнаслыг", "Китабханада библиографија ишинин тәшкили вә методикасы", "Бәдии әдәбијјат вә әдәбијјатшүнаслығын библиографијасы" фәнләри үзрә дәрс вәсаитләри јазылыб баша чатдырылмышдыр.

АЗӘРБАЈЧАН КИТАБШҮНАСЛЫҒЫНЫН ИНКИШАФЫНА ДАИР БӘ'ЗИ МҮЛАҒИЗӘЛӘРИМ

Бајрам АЛЛАҒВЕРДИЈЕВ

*китабшүнаслыг
кафедрасынын мүдир,
тарих елмләри доктору,
профессор*

Чәмијјәттә әлјазма вә чап әсәрләринин јарадылмасы, јайылмасы вә истифадәсини өјрәнән китабшүнаслыг елминин тарихи Азәрбајчанда чох гәдимдир. Азәрбајчан шаирләринин, философларынын, алимләринин, рәссамларынын вә башгаларынын китабшүнаслығын мүхтәлиф мәсәләләринә даир сөјләдикләри фикир вә мүлаһизәләрин тарихи көкләри олдуғча гәдимдир. Бу саһәјә аид гијмәтини вә әһәмијјәтини инди дә итирмәјән фикирләр, марағлы фактлар Х.Тәбризи, Ә.Хагани, Н.Кәнчәви, Н.Туси вә б. тәрәфиндән ирәли сүрүлмүшдүр. Китаб вә китабчылыг ишинин мүхтәлиф проблемләри Низами тәрәфиндән даһа кениш шәкилдә өјрәнилмиш вә үмумиләшдирилмишдир. Азәрбајчанын бөјүк мүтәфәккир шаири Низаминин, үмумијјәтлә, китаб, китабын јарадылмасы, јайылмасы, бәдии тәртибаты, мүғалиәси вә тәблиғинә даир концепсијасы "Хәмсә"јә дахил олан бүтүн әсәрләрдә кифајәт гәдәр вә һәм дә елми шәкилдә өз әксини тапмышдыр. Китабшүнаслыгда бөјүк әһәмијјәт кәсб едән китаб вә охучу проблеми Низаминин әсәрләриндә әсас јер тутур.¹

Сонракы јүзилликләрдә Ш.И.Хәтаи, М.Фүзули, С.Әфшар, М.Һ.Нахчывани, Ш.Гарабағи вә башгаларынын фәалијјәтләри илә Азәрбајчан китабшүнаслығынын бә'зи проблемләри хејли инкишаф етмишдир. Бу мә'нада М.Фүзулинин китабшүнаслыға аид чох гијмәтли фикирләри дә инсаны вәләһ едир:

Катиби-тәгдир хәтти-сәбз тәһрир етмәјә,
Ләвһи-күлзари хәзан бәрки зәрәфшан ејләмиш.
Гә'т едиб фәсли-хәзан аби-рәван ширазәсин,
Нүсхеји-күлзарын әврагын пәришан ејләмиш.
Дөвр чөврүн көр ки, нүзһәткаһи-әһли-зөвг икән,
Чүјбари-күлшәни зәнчири-зиндан ејләмиш.²

Азәрбајчанда һәлә орта әсрләрдә әлјазма китаблары, онларын јарадылмасы, бәди тәртибаты, үмумијјәтлә, китаб сәнәти, китабчылыг иши һаггында чох гижмәтли әсәрләр јарадылмышдыр. М.Һ.Нахчывани (XIV јүзиллик) “Дәстур әл-катиб фи тә’јин әл-мәратиб” (“Дәрәчәләрин тә’јин едилмәсиндә катибләр үчүн көстәриш”) адлы әсәрини, сөзүн кениш мә’насында, епистолјар инчә-сәнәтә һәср етмишдир. Көркәмли алимин бу әсәринин хусузилә үчүнчү, дөрдүнчү вә бешинчи бөлмәләриндә хәттатлыг сәнәти, онун материаллары, онларла ишләмә гәјдалары вә с. һаггында сәләфләринин вә мүасирләринин тәчрүбәләри верилмишдир.³ Садыг бәј Әфшарын (XVI-XVII јүзилликләр) “Ганун үс-сүвар” (“Тәсвир-етмә үсулу”) рисаләси XVII јүзиллијин бојакарлыгы һаггында ән гижмәтли мәнбәдир. Азәрбајчанын көркәмли шаири, рәссамы, алими С.Әфшарын бу рисаләси әлјазма китаб сәнәтинин бир чох мараглы вә әһәмијјәтли чәһәтләрини вә мәсәләләрини (әлјазмаларын јарадылмасы, хәттатлыг сәнәти, онун хусусийәтләри, әлјазма китабларынын һазырланмасында хәттатларын ролу, китаб бојакарлыгы, материаллары, онларын истәһсалы үсуллары вә с.) кениш шәкилдә ишыгландырыр.⁴

Ш.Гарабағинин (XIX јүзиллик) “Һәрфләр вә јазылар һаггында” рисаләси илә Азәрбајчан китабшүнаслыгы хејли зәнкинләшмишдир.

XIX јүзиллик вә XX јүзиллијин әввәлләриндә Азәрбајчан китабшүнаслыг елми А.Бакыханов, М.Казымбәј, М.Ш.Вазех, М.Ф.Ахундов, Һ.Зәрдаби, Ә.Ф.Не’манзадә, Ч.Мәммәдгулузадә, С.Мүмтаз, Ә.Ә.Сәидзадә вә башга мүтәфәккир, шаир, јазычы, әдәбијјатшүнас, китабшүнас вә маарифпәрвәрләр тәрәфиндән даһа да зәнкинләшдирилмиш вә инкишаф етдирилмишдир. Онлар китаб чапы, нәшријјат иши, редактә иши, китаб тәрчүмәси, нәшрин бәди тәртибаты вә полиграфик ичрасы, китаб вә охучу, китабын тәблиғи вә јайылмасы, китабхана вә библиографија иши вә с. саһәләр вә проблемләр үзрә гижмәтли фикирләр ирәли сүрмүш, Азәрбајчан китабшүнаслыгына фәјдалы сәһифәләр јазмышлар.

XIX јүзилликдә Азәрбајчанын көркәмли китабшүнасларындан бири А.Бакыхановдур. Азәрбајчан классик әдәби вә тарихи ирси-

нин топланылмасында, өјрәнилмәсиндә хусуи хидмәт көстәрән А.Бакыханов китаб нәшри вә тәртибаты, китабын горунуб сахланмасы вә јайылмасы проблемләринә даир гижмәтли фикирләр сөјләмишдир. О, китаб вә китабханаларын әһәмијјәти, библиографијанын елми ишдә ролу, библиографик мәнбәләр вә ондан истифадә јоллары һаггында әһәмијјәтли мұлаһизәләр ирәли сүрмүшдүр. А.Бакыхановун Азәрбајчан бәди әдәбијјаты вә Азәрбајчан тарихшүнаслыгынын библиографијасы саһәсиндәки ишләри олдуғча гижмәтлидир.

Көркәмли Азәрбајчан мүтәфәккири вә јазычысы М.Ф.Ахундовун китаб вә китабчылыг иши һаггында елмин инкишафында хусуи хидмәти вар. О, узун мүддәт чалышыб һәјата кечирмәк истәдији әлифба ислаһатыны, мәктубларыны вә үмумијјәтлә, бүтүн әдәби јарадычылыгыны китабшүнаслыгын мүхтәлиф саһәләри вә вачиб проблемләри илә әлагәләндирмиш, әсаслы елми фикирләр сөјләмишдир. Онун китаб чапына, нәшријјат вә редактә ишинә, китабын тәрчүмәси вә јайылмасы проблемләринә, китаб вә охучу мәсәләләринә, китабханалар вә онларын әһәмијјәтинә, нәшријјат вә китаб тичарәти библиографијасы вә с. саһәләрә вә проблемләрә аид зәнкин фикирләри, ирси вар. М.Ф.Ахундовун китаб мәдәнијјәти, сөзүн кениш мә’насында, китабшүнаслыг көрүшләри кениш шәкилдә өјрәнилмишдир вә өјрәнилир.⁵

Китабшүнаслыгын бир чох проблемләринин елми шәкилдә ирәли сүрүлмәси Һ.Зәрдабинин ады илә бағлыдыр. Китаб вә китабхананын әһәмијјәти, нәшријјат ишинин тәшкили, мүхтәлиф елмләрә даир орижинал вә тәрчүмә китабларынын нәшри, мұталиәси вә јайылмасы, мәктәбдәнкәнар мұталиә, милли мәтбуатын инкишафы вә бир чох дикәр китабшүнаслыг проблемләринин маһијјәти, халгын тәрәггиси үчүн әһәмијјәти Һ.Зәрдабинин әсәрләриндә өз кениш әксини тапмышдыр. Онун китаб вә китабчылыг ишинин бир сыра мәсәләләринә даир актуал фикирләри вә әсәрләри “Әкинчи” (1875-1877) гәзетинин сәһифәләриндә дәрч едилмишдир. Мүасир елмләрә даир китаблар јазмағ вә јаздырыб “халга мүфтә ја бир аз гижмәтә пәјламағ” Һ.Зәрдабинин ирәли сүрдүју фәјдалы фикирләрдән биридир.

Азәрбајчан китабшүнаслыгынын инкишафында Ф.Көчәрлинин дә хидмәти дә аз олмамышдыр. Көркәмли әдәбијјатшүнасын әдәби ирсиндә китаб, китабын јазылмасы, нәшри вә тәртибаты, тәрчүмәси, өјрәнилмәси вә јайылмасы хусуи јер тутур. Онун “Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи материаллары” китабы Азәрбајчан бәди әдәбијјаты вә әдәбијјатшүнаслыгы библиографијасынын тарихән инкишафы хусуијјәтләрини өјрәнмәк бахымындан чох мараглыдыр.

Гәдим тарихи вә зәнкин ән'әнәләри олан Азәрбајчан китабшүнаслығы ХХ јүзиллијин биринчи вә хүсусилә икинчи јарысында даһа бөјүк наилијјәтләрә малик олмушдур. Әсрин биринчи јарысында бу мүһүм елм саһәсинин инкишафында Ө.Ф.Не'манзадәнин, Ч.Мәммәдгулузадәнин, Н.Нәримановун, С.Мүмтазын, Ә.Сәидзадәнин вә б. хидмәти хүсусилә бөјүк олмушдур.

Көркәмли китабшүнас алим С.Мүмтазын (1884-1937) јазыб-јаратдығы дөвр зиддијјәтли олмушдур. Бу зиддијјәтләр классик Шәрг әдәбијјаты тә'сири алтында тәрбијә алмыш вә һәјатынын отуз илдән чохуну Орта Асијада, Ашгабадда, Бухарада, Оренбургда, Семиречдә кечирмиш С.Мүмтазын јарадычылығына вә дүнјакөрүшүнә тә'сир кәстәрмәјә билмәзди. Оун Азәрбајчан әдәбијјатшүнаслығынын инкишафы тарихиндәки хидмәтләриндән китабшүнаслыг саһәсиндәки ролу, мәнчә, даһа бөјүкдур. С.Мүмтаз көркәмли мәтншүнас, даһа кениш мә'нада, китабшүнас алим олмушдур. О, Азәрбајчан фолклорунун, ашыг поезијасы нүмунәләринин, классикләрин әсәрләринин топланылмасы, өјрәнилмәси, нәшр едилмәси вә јайылмасында мисли-бәрабәри олмајан мәс'улијјәтли вә шәрәфли бир иши чох бөјүк фәдакарлыгла һәјата кечирмишдир. Үмумијјәтлә, онун китабын топланмасы, нәшри, тәблиғи вә јайылмасы саһәсиндәки фәалијјәти Азәрбајчан китабшүнаслығында хүсуси јер тутур. С.Мүмтаз Азәрбајчан бәдии әдәбијјаты вә әдәбијјатшүнаслығынын библиографијасында да дигтәтәләјиг ишләри јеринә јетирмишдир. Оун "Азәрбајчанын түркчә јазмыш шаирләринин сијаһысы", "Шәкинин өзүндә вә гәзаларында јетишән шаирләрин тәхәллүсләри вә әсәрләри", "Вагифин мүасирләри", "Фарсча јазан шаирләрин сијаһысы", "Дөвләт (Санкт-Петербург) китабханасында олан әлјазмаларын сијаһысы". "Академијанын китабханасында олан әлјазмаларын сијаһысы", "Ел шаирләри" (1927-1928) китабында верилмиш библиографија вә с. библиографик кәстәричиләри вә әдәбијјат сијаһылары Азәрбајчан библиографијасынын тарихи вә тәчрүби мәсәләләринин инкишафы сәвијјәсини мүәјјәнләшдирмәк үчүн олдуғча әһәмијјәтлидир. Ону да гејд едәк ки, С.Мүмтазын әдәбијјатшүнаслыг вә китабшүнаслыг саһәләриндәки фәалијјәтләринин өјрәнилмәсинә даир бир сыра мәгаләләр јазылмыш, дөври мәтбуат сәһифәләриндә хатирәләр дәрч едилмиш, бир адда китабча чап олунмушдур.⁶ Амма бүтүн бунлар көркәмли китабшүнас алимин чохчәһәтли фәалијјәтини кифәјәт гәдәр ачмыр. Хүсусилә онун китабшүнаслыг саһәсиндәки хидмәтләринин өјрәнилмәси тә'хирәсалынамадан һәјата кечирилмәлидир.

ХХ әсрин 20-30-чу илләриндә китаб вә китабханаларын әһәмијјәти, китаб нәшри, тәблиғи, јайылмасы вә саир китабшүнаслыг

проблемләринин өјрәнилмәсинә, тәдгигинә һәср едилән орижинал вә тәрчүмә әсәрләр мејдана кәлмишдир. Ә.Ә.Сәидзадә "Кичик түрк китабханалары нечә ачылмышдыр" (1921), "Китабхана нәдир вә үмумән нечә китабханалар олур" (1922), "Ел китабханаларында китаблар нечә јазылмалы вә тәсниф едилмәлидир" (1922), "Китабын күчү вә әһәмијјәти нәдәдир" (1922); С.Ағамалыоғлу "Түрк аләминдә мәдәни мәсәләләр" (1924) вә с. әсәрләриндә китаб вә китабчылыг ишинин бә'зи мәсәләләринин шәрһинә сә'ј кәстәрмишләр.

Бу илләрдә китабшүнаслыг үзрә бир сыра әсәрләр рус дилиндән Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едиләрәк нәшр олунмушдур. Бу тәрчүмә китаблары Азәрбајчанда китабшүнаслығын инкишафына мүсбәт тә'сир кәстәрмишдир. В.Јазвитскинин "Инсанлар јазмајы, оумајы вә китаб басмајы насыл өјрәндиләр" (1925); Л.И.Базилевичин "Китабдан насыл истифадә етмәли" (1926); Г.А.Ағасовун "Китабчы нәји билмәлидир" (1931) вә с. китаб вә китабчаларынын тәрчүмәси дә дигтәтәләјигдир.

1930-чу илләрдә китаб вә китабчылыг иши һағтында елмин бир сыра мәсәләләринин, о чүмләдән китабын истеһсалы, бәдии тәрғибаты вә полиграфик ичрасы, тәблиғи вә јайылмасы кими әһәмијјәтли проблемләринин үмумиләшдирилмәсинә тәшәббүс кәстәрилмишдир. Фәрәчов вә Крушенконун "Чап ишинин техникасы" (1933); Б.Мәммәдовун "Стереотип" (1933) вә саир китабларын мејдана кәлмәси Азәрбајчанда китабчылыг ишинин инкишафына мүсбәт тә'сир кәстәрмишдир.

1940-1950-чи илләрдә Азәрбајчан китабшүнаслыг елми мүәјјән әһәмијјәтә малик олан бир сыра әсәрләрлә зәнкинләшмишдир. И.Нәзәровун "Китабдан нечә истифадә етмәли" (1951); "Азәрбајчан ССР-ин мәтбуаты" (1920-1958)" (1958) вә с. әсәрләрдә китаб вә китабчылыг ишинин әсасән тәчрүби мәсәләләри, китаб статистикасы вә с. өз әксини тапмышдыр.

60-70-чи илләрдә китаб вә китабчылыг иши һағтында елм даһа интенсив инкишаф етмишдир. Бу дөврдә китабшүнаслығын мүһүм саһәләри, проблемләри үзрә тәдгирәләјиг елми, нәзәри вә тәчрүби характерли тәдгигатлар апарылмыш, елми әсәрләр јарадылмышдыр. Һәмин елми-тәдгигат ишләри нәшријјат ишинин тәшкили, ажры-ажры елм саһәләри үзрә китаб нәшри вә јайылмасы, орта јүзилликләрдә әлјазма китаблары, онларын јаранмасы вә инкишафы хүсусијјәтләри, хәттатлыг сәнәти, көркәмли Азәрбајчан хәттатларынын фәалијјәти, әлјазма китаб бојакарлығы, материаллары, онларын һазырланмасы вә истифадәси, чилдчилик сәнәтинин бәднитехники материаллары, әлјазма китабларынын иллүстрасијасы,

миннатүрлери, бәдин тәртибаты, Азербайжан классикләринин әдәби ирсинин нәшри, рус совет бәди әдәбијјатынын көркәмли нүмә-јәндәләринин әсәрләринин тәрчүмәси вә нәшри, китабхана вә библиографија ишинин тарихи, саһәви библиографијанын инкиша-фы, нәшријјат вә китаб тичарәти библиографијасынын инкишафы тарихи, халг тәсәррүфаты мүтәхәссисләринин библиографик тә'ми-наты вә с. мәсәләләри әһатә едир. Бу елми әсәрләр, моно-графијалар, мәгаләләр мәчмүәси вә с. чапдан бурахылмышдыр.

Азербайжанда нәшријјат ишинин тәшкили, әлјазма вә чап китаб-ларынын јаранмасы, истеһсалы вә инкишафы, ајры-ајры елм са-һәләри үзрә китаб нәшринә даир Һ.Б.Һәсәновун⁷, Б.В.Аллаһверди-јевин⁸ елми ишләри, чап едилмиш китаб вә монографијалары дигтәтәләјигдир. Проф., тарих елмләри доктору Б.В.Аллаһверди-јевин "Азербайжан техники китабынын нәшри (тәдгигатын әсас мәрһәләләри вә инкишаф ән'әнәси)" проблеми үзрә апардыгы тәдгигатларла Азербайжан китабшүнаслыгы, хүсусилә, китаб тарихи чох зәнкинләшмиш вә инкишаф етмишдир. Б.В.Аллаһвердијевин сон тәдгигатларындан бири китабшүнаслыгда әсас биликләр сис-теминдән бири һесаб едилән библиопластикаја һәрс едилмишдир. Апарылан тәдгигатын сәмәрәли нәтичәси кими 15 чап вәрәги һәчминдә "Мүасир мәрһәләдә китаб тичарәтинин тәшкили" адлы монографијасы (Р.А.Мәммәдзадә илә бирликдә) 1996-чы илдә чапдан бурахылмышдыр.

Азербайжан әлјазма китабынын јаранмасы вә инкишафы хүсу-сийјәтләри, хәттатлыг сәнәти, китаб бојакарлыгы, чилд сәнәтинин бәди-техники материаллары, терминолокијасы вә с. үзрә сәнәт-шүнаслыг доктору А.Ј.Газыјевин елми-тәдгигатлары илә Азербайжан китабшүнаслыгынын нәзәри, тарихи вә тәчрүби мәсәләләри әһә-мијјәтли дәрәчәдә инкишаф етмиш вә зәнкинләшмишдир. Оун тәрчүмәси әсасында С.Әфшарын Азербайжан китаб бојакарлыгы-нын, хәттатлыг сәнәтинин гијмәтли мәнбәји олан "Ганун үс-сүвар" әсәри 1963-чү илдә Бакыда чап едилмишдир.

Октјабр чеврилишинә гәдәрки дөврдә Азербайжан әлјазма вә чап китабларынын јаранмасы вә инкишафы, Азербайжан совет китаб мәдәни-јәтинин актуал проблемләри, милли мәтбуатын инкишафында Ч.Мәммәдгулузадәнин ролу, классик јазычы вә шаирләримизин әсәрләринин топланылмасы, өјрәнилмәси вә нәшри, һабелә бир сыра диқәр китабшүнаслыг проблемләри көркәмли әдәбијјатшүнас вә китабшүнас Азербайжан ЕА-нын мүхбир үзвү, филолокија елм-ләри доктору Ә.М.Мирәһмәдовун елми јарадычылығында хүсуси јер тутур.⁹ Оун Азербайжан китаб мәдәнијјәти илә әлагәдар олан

елми тәдгигатлары мүасир китабшүнаслығын инкишафына күчлү тәкан вә елми истигамәт вермишдир.

Азербайжан классик јазычыларынын әдәби ирсинин нәшри, классикләр вә китаб, китаб мәдәнијјәти вә с. үзрә Ф.А.Байрамовун, И.Зәкијевин елми әсәрләри китабшүнаслыгы хејли зәнкинләш-дирмишдир.

Китабхана ишинин тарихи үзрә А.А.Хәләфовун, Т.Ф.Гулијевин, Һ.Тағыјевин, китабханашүнаслығын актуал проблемләринә даир Р.Казымовун, Х.Исмајыловун, З.Бахшәлијевин вә б. тәдгигатлары, библиографијанын тарихи нәзәријјәси, тәшкили вә методики мә-сәләләри, саһәви библиографијанын инкишафы, бәди әдәбијјат вә әдәбијјатшүнаслығын библиографијасы вә с. үзрә Ә.Гәһрәмановун, З.Һ.Әлијевин, Ә.Т.Хәләфовун, Ф.Байрамовун, Р.Казымовун вә б. елми тәдгигатлары китаб вә китабчылыг ишинин инкишафына јени әләвәләр кәтирмишдир.

Мүасир китаб тәртибаты дәзкәһ графикасы әсасында инкишаф етмиш, бөјүк јарадычылыг тәчрүбәләринә малик олмушдур. Бир сыра танынмыш рәссамларымыз мәһз бу өзүл үзәриндә милли колоритә, мүтәрәгги ән'әнәләрә малик олан көзәл әсәрләр јарат-мышлар. Буна көрә дә китаб тәртибаты, үмумијјәтлә, китаб сәнәти саһәсиндә гијмәтли нәзәри вә үмумиләшдиричи елми әсәрләр јарадылмышдыр. Р.Әфәндијев, Н.Һәбибов, К.Кәримов, П.Һачыјев вә башгаларынын бу истигамәтдәки елми ишләри китабшүнаслыг елминдә хүсуси әһәмијјәт кәсб едир.

Хәттатлыг сәнәти, әлјазма китабларынын өјрәнилмәси, бәди тәртибаты, библиографијалашдырылмасы, јаранмасы тарихи, мә'-хәзшүнаслыг, Азербайжан китабчылыг иши тарихиндә хүсуси јери олан китабшүнасларын фәалијјәтләринин, әдәби ирсләринин тәдгиг едилмәси саһәләриндә Азербайжан ЕА Республика Әлјаз-малары Фондунун (инди С.Мүмтаз адына Әлјазмалар Институту) фәалијјәти 1970-1980-чи илләрдә хүсусилә кенишләнмишдир. Бир сыра китабшүнасларын, мәсәлән, XIX әср Азербайжан китабшү-насы Әбдүлгәни Нухәви Халисәгарызадәнин (1817-1879) фәалијјә-тинин өјрәнилмәсиндә Әлјазмалар Инстиутунун бөјүк хидмәти вар. Азербайжан китаб мәдәнијјәтинин әлјазма шәклиндә инкишаф етдирилмәсиндә вә јайылмасында оун хидмәтләри олдугча бө-јүкдүр. Алимин зәнкин китабханасы халгымызын маарифләнмәсин-дә әһәмијјәтли рол ојнамышдыр. Бу китабхана узун мүддәт халгын истифадәсинә верилмишдир. Алимин китабханаја аид дөфтәриндән мә'лум олур ки, о, һәр ил охучуларә елмин мүхтәлиф саһәләринә даир јүзләрлә китаб вермишдир. Ә.Нухәвинин зәнкин китабхана-сындан бизә кәлиб чатмыш миндән чох адда Азербайжан вә Шәрг

халглари классикләринин әлжамасы, 300-дән чох әски чап китабы, өзүнүн имзаладығы дәвләт сәнәдләри вә мәктублары һазырда Азәрбајчан Республикасы ЕА-нын Әлжамалар Институтунда мүһәфизә олунур.¹⁰

Бу институтун чапдан бурахдығы “Әдәби мә’лумат чәдвәли” (мүәллифи Пәнаһи Мақулу), бир нечә чилддән ибарәт олан “Әлжамалар каталогу” вә с. библиографик мәнбәләр хүсуси әһәмијјәтә маликдир. Акад. Һ.Араслынын редакторлуғу илә һәлә 1963-чү илдә чапдан чыхмыш “Әлжамалар каталогу”нун биринчи чилдиндә тарих, чоғрафија, әдәбијјат нәзәријјәси, тәзкирәләр, бәдйи әдәбијјат вә мүшәәт үзрә 1281 әсәрин библиографик тәсвири верилмишдир. Институтунун 1960-чы илләрдән чап едилән “Елми әсәрләр”индә Азәрбајчан китаб вә китабчылығ елминин вачиб мәсәләләри үзрә гијмәтли тәдгигатлар, елми ишләр дәрч олунур. Әлжамалар китабларынын тарихи, ајры-ајры елм саһәләринә даир әлжамаларын өјрәнилмәси, классикләримизин әлжамаларынын јаранмасы, јайылмасы, хәттатлығ вә китаб сәнәти вә с. проблемләр үзрә Ч.Гәһрәманов, М.Султанов, Ә.Мәммәдов, Ф.Сејидов вә башгаларынын елми әсәрләри илә Азәрбајчан китабшүнаслығы нәзәрә чарпачағ дәрәчәдә зәнкинләшмишдир. Бу мә’нада филолокија елмләри доктору, проф. Ч.Гәһрәмановун “Ишығ” нәшријјатында чап едилмиш “Орта әср Азәрбајчан китаб мәдәнијјәти” (1991) адлы әсәри диггәтәләјигдир. Әлжамалар Институту ејни заманда Азәрбајчанын көркәмли шаир, әдиб, бәстәкар, алим, рәссам вә актјорларынын зәнкин архивләринин тәсвирини һазырлајыб чапдан бурахыр.

Мүасир дөврдә Азәрбајчан китабшүнаслығы актуал проблемләрә даир нәзәри, тарихи вә тәчрүби әсәрләрлә мүнтәзәм оларағ зәнкинләшир вә инкишаф едир. Бу мә’нада Әлжамалар Институтунун әмәкдашы, тарих елмләри намизәди А.Хәлиловун тәртиб етдији “Илк Азәрбајчан китабы” адлы әсәринин “Шәрг-Гәрб” нәшријјатында 1995-чи илдә чап едилмәси тәдгирәләјигдир.

1993-чү илин март ајындан М.Ә.Рәсулзадә адына БДУ-да фәәлијјәтә башламыш “Китабшүнаслығ вә китаб тичарәтинин тәшкили” кафедрасы китабшүнаслыға дахил олан бир сыра фәнләр үзрә дүнјада мүвафиг елмин сәвијјәсинә ујғун олан програм, дәрс вәсаитләри вә монографијаларын һазырланыб чапдан бурахылмасыны һәјата кечирир. Кафедрада Азәрбајчан китаб нәшри концепсијасы һазырланмыш, “Китабшүнаслығ вә үмумикитаб тарихи”, “Китабчылығ ишинин тарихи” програмлары тәртиб олунарағ чап едилмиш (1995), “Мүасир мәрһәләдә китаб тичарәтинин тәшкили” монографијасы (1996) јазылмыш вә нәшр олунмушдур. Кафедра Азәрбајчанда китаб нәшринин јаранмасы, инкишафы, китабын

јайылмасы вә с. проблемләрин милли зәминә әсапланарағ тәдгиг едилмәсини өзүнүн әсас вәзифәләриндән бири һесаб едир.

Мүасир дөврдә ејни заманда бир сыра елми идарә, институт вә с. тәшкилатлар Азәрбајчан китабшүнаслығынын актуал проблемләринин өјрәнилмәсиндә фәал иштирак едирләр.

Инди Азәрбајчанда китабшүнаслығын зәрури проблемләри өјрәнилир. Бу проблемләрин ишләнмәси илә Азәрбајчан ЕА-нын Әлжамалар Институту, Республика Китаб Палатасы, М.Ә.Рәсулзадә адына БДУ-нун китабшүнаслығ, китабханашүнаслығ вә библиографија кафедралары мөшғулдур. Китабшүнаслыға даир елми-тәдгигат вә тәрчүмә материаллары С.Мүмтаз адына Әлжамалар Институтунун “Әлжамалары хәзинәсиндә” адлы “Елми әсәрләр”индә (1961), БДУ-нун “Елми әсәрләри”нин “Китабханашүнаслығ вә библиографија” серијасында (1970) “Китаблар аләминдә” (инди “Зәка”) мәчмуәсиндә вә бир сыра дикәр мөтбуат органларында дәрч едилир. 1997-чи илдән дос. Х.Исмајыловун тә’сис етдији “Китабханашүнаслығ вә библиографија” журналы да һәмчинин китабшүнаслығын актуал проблемләринин шәрһиндә бөјүк әһәмијјәт кәсб едәчәк.

МӘНБӘЛӘР

1. Низами. Сирләр хәзинәси. - Б.: Јазычы, 1981. - 195 с.; Једди көзәл. - Б.: Јазычы, 1983. - 355 с.; Хосров вә Ширин. - Б.: Јазычы, 1982. - 401 с.; Лејли вә Мәчнун. - Б.: Јазычы, 1983. - 303 с.; Искәндәрнамә. - Б.: Јазычы, 1982. - 690 с.; Аллаһвердијев Б.В. Низами китаб вә мütалиә һағгында // Китабханашүнаслығ вә библиографија сер. - АДУ. Елми әсәрләр./ - 1971. - №1. - С.31-39.
2. Фүзули М. Әсәрләри: 5 чилддә.- Б.: Елм, 1958. - Ч.1. - С.182.
3. Нахичевани М.Х. Дастут ал-катиб фи тайин ал-маратиб: Труд по эпистолярному искусству, XIV в.. (перс.яз.) Научно-критический текст проф. А.К.Ализаде. - М., 1964, - 300 с.
4. Афшар С.Ганун ос -совар: Трактат о живописи XVII в. - Б., 1963. - 163 с.
5. Зәкијев И. Әсрләрин әкс-сәдасы. - Б.: Азәрнәшр, 1992. - С.96-101.
6. Әһмәдов Т. Көркәмли тәдгигатчы, мөтншүнас -алим// Бақы. - 1974. - 28 ној.; Тағыјев Р. Әдәбијјатшүнас - алим// Коммунист.- 1974.- 29 нојабр; Јенә онун. Салман Мүмтаз. - Б.: Елм, 1974. - 44 с.; Чәфәр Ә. Парлаг әдәби сима // Әдәб. вә инчәс. - 1974. - 30 ној.; Јенә онун. Салман Мүмтаз һағгында хатирәләрим // Азәрб.

кәнчлери. - 1988. - 18 окт.; Мүмтаззадә Ш. Хатирә// Әдәб.вә Инчәс. - 1974. - 30 ној.; Таһирзадә Ә. Сталинә үстүн кәлән киши // Әдәб. вә Инчәс. - 1989. - 24 ној. вә с.

7. Һәсәнов Һ. Ингилабдан әввәл Азәрбајчанда китабчылыгы иши. - Б., 1965., - 107 с.; Азәрбајчан китабынын инкишаф мәрһәләләри. - Б.: Азәрнәшр, 1989. - 253 с. вә с.

8. Аллаһвердијев Б.В. Китаблар һаггында китаб. - Б.: Кәнчлик, 1972. - 96 с.; Китабшүнаслыг. - Б.: АДУ, 1974. - 181 с.

9. Мирахмедов А. Из истории Азербайджанской до - революционной книги// сб.книга: Материалы и исследования. - М., 1970. -Вып. - 21. - С. 124-143.; Китаб мәдәнијјәтимиз јени мәрһәләдә: Азәрбајчан әдәбијјатына даир тәдгигләр (XIX-XX әсрләр). - Б.: Маариф, 1983. - С.42-71.; Мүгәддимә: Азәрбајчан китабы: библиографија. - 3 чилдә: 1780-1920. - Б., 1963. - Ч.1. - С.XIII-XIV.; Ч.II: 1920-1940; I китаб.-Б.: Јазычы, 1982. - С.VII-XXIV вә с.

10. Шәрифов К. Александр Дүма "Китаби-Дәдә Горгуд"у апармады // Китаблар аләминдә. - 1983.- №47- С.53-54.

ЕЛМ ВӘ МӘДӘНИЈЈӘТ ХАДИМЛӘРИМИЗ

КИТАБ МӘДӘНИЈЈӘТИМИЗИН АҒСАГГАЛЫ

Кнјаз АСЛАН

*Һ.Б.Зәрдаби,
М.Шәһријар
вә С.Јесенин
мүкафатлары
лауреаты,
баш мүәллим*

ӨН СӨЗ ӘВӘЗИ

Сизә өмрүнү-күнүнү Азәрбајчанда елмин, тәһсилин, мәдәнијјәтин чичәкләнмәсинә һәср едән, китабхана ишинин инкишафы вә китабханалар үчүн јүксәк ихтисаслы кадрларын һазырланмасы наминә сач-саггал ағардан бир шәхсијјәт һаггында сөһбәт ачмаг истәјирәм. Онун өмүр јолу һамар олмајыб - һәјатын ағры-ачыларыны да дадыб, севинчли-фәрәһли күнләрини дә јашајыб. Газандығы ад-сана, шан-шөһрәтә көрә јалныз өз истәдадына, ишкүзарлығына, кәркин зәһмәтинә борчлудур. Ону доғма Азәрбајчанда вә республикамызын һүдудларындан чох-чох кәнарларда таныдан вә шөһрәтләндирән дә мәһз халгымызын чохәсрлик милли китаб мәдәнијјәтинин өјрәнилмәси, гәдим дөврләрдән бу күнә гәдәрки китабханаларымызын фәалијјәтинин арашдырылмасы, Азәрбајчан китабханашүнаслыг елминин әсасынын гојулмасы саһәсиндә кәс-тәрдији әвәзсиз хидмәтләридир.

Китабханачылыг факүлтәсинин 50 иллик јубилејинин бајрам едилдији бир мөгамда ады биринчиләр сырасында чәкилән бу шәхсијјәт Абузәр Алы оғлу Хәләфовдур.

М.Ә.Рәсулзадә адына Бакы Дөвләт Университети китабханашүнаслыг кафедрасынын мүдири, Азәрбајчан Республикасынын

әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси, тарих елмләри доктору, профессор А.А.Хәләфов китабхана ишинин көркәмли тарихчиси вә нәзәријјәчиси олмагла јанашы, республикамызда али китабханачылыг тәһсилинин тәшкилатчыларындан биридир.

ӨМҮРЛҮҮНДӘН СӘһИФӘЛӘР

Абузәр Алы оғлу Хәләфов 25 декабр 1931-чи илдә улу Азәрбајчанымызын сазлы-сөзлү, нағыллы-дастанлы, бағлы-бағатлы дијарларындан бириндә - гәдим вә бәнзәрсиз Көјчә маһалында дүнјаја көз ачыб. Ушағлыгы Бөјүк Вәтән мұһарибәсинин әзаб-әзијјәтли илләринә дүшдүјүндән орта мәктәб тәһсилини доғма Чил кәндиндәки колхозда ишләјә-ишләјә алмаг, аиләнин күн-күзәрәнына имканы чатынча мадди вә мә'нәви јардым көстәрмәк, јенијәтмәлик чағларындан өзүнү физики әмәјә алышдырмаг вә һалал зәһмәтин бәһрәсини дадмаг кими чәтин һәјат сынағлары илә гаршылашмалы олуб. Елә бу мұбаризлији вә фәаллыгы да ону 1950-чи илдә Тохлуча кәнд орта мәктәбини битирәндән сонра Бақыја кәтириб. Һәмин ил гәбул имтаһанларындан мұвәффәг гижмәтләр алараг Азәрбајчан Дөвләт Университети филолокија фәкүлтәсинин китабханачылыг шө'бәсинә дахил олуб вә гајнар университет мұһити онун һәјатында уғурлу дөнүш јарадыб.

Һәлә тәләбәлик илләриндә ә'ла охумасы, нүмунәви давранышы, ичтимаи фәаллыгы илә дигтәти чәлб едән, һәм тәләбә јолдашларынын, һәм дә мұәллимләринин һөрмәтини газанан А.Хәләфов бу дөврдән башлајараг елми-тәдгигат ишинә чидди мараг көстәриб. Тәләбә елми чәмијјәтинин топлантыларында дәфәләрлә китабханашүнаслығын нәзәри вә тәчрүби мәсәләләринә даир санбаллы мә'рузәләрлә чыхыш едиб, китабхана ишинин тарихи саһәсиндәки ахтарышлары илә хүсуси рәғбәт газаныб. Мәһз бу мүсбәт кејфијәтләринә көрә о, али тәһсилини баша вуран кими - 1955-чи илдә университетдә мұәллим вәзифәсиндә сахланылыб. 1958-чи илдә китабханашүнаслыг вә библиографија кафедрасынын баш мұәллими вәзифәсинә сечилән, 1964-чү илдә китабханашүнаслыг кафедрасынын досенти елми адына лајиг көрүлән А.Хәләфов 1978-чи илдән Бақы Университетинин профессорудур.

...Кечмиш ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији јанында Идарәләрарасы Китабхана Шурасынын үзвү, ССРИ Али вә Орта Ихтисас Тәһсили Назирлијинин али тәһсил үзрә тәдрис методики идарәси јанында "Китабханашүнаслыг вә библиографија тәһсили" елми-методики шурасынын үзвү, ССРИ Дөвләт Китабханасы јанында "Китабханашүнаслыг, библиографија вә китабшүнаслыг" елмләринә даир док-

торлуг диссертасијалары мұдафиәси үзрә ихтисаслашдырылмыш елми шуранын үзвү, Азәрбајчан Мәдәнијјәт Назирлији јанында Идарәләрарасы Китабхана Шурасынын сәдри, Азәрбајчан Республикасы Тәһсил Назирлији елми методики шурасынын китабханашүнаслыг вә библиографижашүнаслыг бөлмәсинин сәдри, Азәрбајчан Енסיклопедијасынын елми мәсләһәтчиси, Азәрбајчан Китабсәвәрләр Чәмијјәтинин "Китаб" Халг Университетинин ректору, Азәрбајчан Китабханачылар Чәмијјәтинин сәдри, М.Ә.Рәсулзадә адына БДУ-нун бөјүк елми шурасынын үзвү, фәкүлтә елми шурасынын үзвү, үч чағырыш Октјабр (индики Јасамал) рајон халг депутатлары советинин депутаты...

Һамысыны там садаламадығымыз бу ичтимаи вәзифәләр белә профессор Абузәр Хәләфовун һәјат вә фәалијјәтинин кифәјәт гәдәр зәнкин олдуғуну тәсдигләјир...

КИТАБХАНАЧЫЛЫГ ФАКҮЛТӘСИНИН ЈАРАДЫЧЫЛАРЫНДАН БИРИ

Абузәр Хәләфовун Азәрбајчан халгы гаршысында ән дәјәрли хидмәтләриндән бири Азәрбајчан Дөвләт Университетиндә китабханачылыг фәкүлтәсинин јарадылмасы илә бағлыдыр. 1947-48-чи тәдрис илиндә Азәрбајчанын танынмыш елм вә мәдәнијјәт хадимләринин, о сырада республика Назирләр Совети јанында Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинин сәдри, көркәмли јазычымыз Сүләјман Рәһимовун мұһүм сә'ји нәтичәсиндә филолокија фәкүлтәси нәздиндә фәалијјәтә башлајан китабханачылыг шө'бәси 1962-чи илдә Азәрбајчан Елмләр Академијасынын академикләри Абдулла Гарајев, Шәфаәт Мейдијев вә башгаларынын јахындан көмәји, о чүмләдән кәнч мұәллим Абузәр Хәләфовун ишкүзарлыгы сәјәсиндә мүстәгил фәкүлтәјә чеврилир. Китабханачылыг фәкүлтәсинин илк деканы вәзифәсинә дә мәһз тарих елмләри намизәди, досент А.Хәләфов сечилир.

1962-1970 вә 1980-1993-чү илләрдә декан вәзифәсиндә ишләјән А.Хәләфов өзүнүн тәшәббүскарлыг фәалијјәти, тәшкилатчылыг бачарыгы вә идарәчилик методлары илә тәкчә университетимиздә дејил, һабелә республика вә кечмиш Советләр Бирлији мигјасында бөјүк нүфуз газаныр, јүксәк ихтисаслы милли китабханашүнаслыг библиограф кадрларын һазырланмасы истигамәтиндә сәмәрәли иш апарыр. Мәһз онун деканлыгы дөврүндә - 1963-чү илдә китабханачылыг фәкүлтәсинин ахшам шө'бәси, һәмчинин јени бир китабшүнаслыг шө'бәси јарадылыр, бунунла да мәдәнијјәтимизин

мүһүм сәһәләриндән бири олан китабшүнаслығын инкишафына мүһүм тәкан верилир.

А.Хәләфов китабханачылыг факултәсинин јени тәдрис планынын јарадылмасында, кафедра вә лабораторияларын мадди-техники базаларынын јахшылашдырылмасында, дәрсләрин кејфијјәтинин жүксәдилмәсиндә, кадрларын дүзкүн сечилиб јерләшдирилмәсиндә хүсуси рол ојнајыр.

1963-чү илдән ејни заманда китабханашүнаслыг кафедрасынын мүдири вәзифәсинә сечилән А.Хәләфов паралел олага кафедранын вә деканлығын ишинә нәзарәт етмәли, онларын фәалијјәтини истигамәтләндирмәли, башга сөзлә, идарәетмә функцијасы илә елми-тәдгигатчылыг просесини бир-бири илә сых шәкилдә узлашдырмалы олур ки, бу да үмумијјәтлә, факултәнин дүзкүн истигамәтдә вә елми әсаслар үзәриндә инкишафына чидди көмәк кәстәрир.

Мараглы фактыр ки, һәлә 70-80-чи илләрдә китабханачылыг факултәси кечмиш Совет Иттифагы мигјасында апарычы јер тутур вә ССРИ Али вә Орта Ихтисас Тәһсили Назирлији өлкәдәки али мәктәбләрин китабханачылыг факултәләри үчүн тәдрис програмларыны һазырлајыб тәртиб етмәји мәһз Азәрбајчан Университетинин китабханачылыг факултәсинин рәһбәрлијиндән хаһиш едир.

Елә бунун мәнтиги нәтичәсидир ки, профессор А.Хәләфовун рәһбәрлији илә һазырланан, онун бу сәһәдәки идеја вә тәклифләрини өзүндә тәчрүби шәкилдә әкс етдирән, Бақы Университетинин китабханачылыг факултәсиндә беш иллик тәһсил мүддәти үчүн нәзәрдә тутулан фәрди тәдрис планы 1984-чү илдә иттифаг назирлији тәрәфиндән тәсдиг едилир вә бөјүк уғурла һәјата кечирилир. Шүбһәсиз, ССРИ Али вә Орта Ихтисас Тәһсили Назирлијинин АДУ-нун китабханачылыг факултәси үчүн тәдрис планы тәсдиг етмәсини жүксәк ихтисаслы китабханашүнас-библиограф кадрларын һазырланмасы сәһәсиндә факултә рәһбәрлијинин, илк нөвбәдә А.Хәләфовун хүсуси хидмәти кими гижмәтләндирмәк лазымдыр.

1993-чү илдән јенидән китабханашүнаслыг кафедрасынын мүдири вәзифәсинә сечилән профессор Абузәр Хәләфов мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын гаршысында дуран тәхирәсалынмаз вәзифәләрдән ирәли кәлән тәләбләри өдәјә биләчәк јени тәдрис планынын һазырланмасы просесиндә өзүнүн чохиллик елми-педагожи тәчрүбәсинә күвәнәрәк деканлыга јахындан јардымчы олур, дәјәрли төвсијә вә мәсләһәтләрини әсиркәмир. Мәһз онун рәһбәрлији илә республикамызда илк дәфә олага "Китабханашүнаслыг вә библиографшүнаслыг үзрә ихтисас характеристикасы"

ишләниб һазырланмыш, һәмчинин Милли Мәчлисин хүсуси тапшырығы әсасында "Азәрбајчан Республикасынын китабхана иши һаггында Гануну"нун лајиһәси кәркин зәһмәт һесабына араја-әрсәјә кәтириләрәк мұвафиг комиссијанын мұзакирәсинә тәддим олунмушдур.

ЕЛМИ ӘСӘРЛӘРИН ЈАДДАШЫНДА

Һәлә тәләбәлик илләриндән елми ишә чидди һәвәс кәстәрән Абузәр Хәләфов сонралар бу марағын өтәри олмадығыны өзүнүн санбаллы арашдырмалары илә тәсдигләјир. Онун илк дәфә олага Азәрбајчанда китабхана ишинин инкишафынын мүһүм мәрһәләләрини елми чәһәтдән үмумиләшдирмәјә башламасы, китабханаларын тарихинин тәдгигатчысы јолуну сечмәси, китабхана фәалијјәтинин мүасир вәзифә вә проблемләрини ганунаујғун шәкилдә өјрәнмәси, һәмчинин 1960-чы илдә "Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихиндән (1870-1920)" адлы монографијасыны нәшр етдирмәси елми ичтимаијјәтин диггәтини чәлб едир. Тәсадүфи дејил ки, кәнч тәдгигатчынын намизәдлик диссертасијасынын әсасында да мәһз бу проблемләр дајаныр.

1961-чи илдә тарих елмләри доктору, профессор, Азәрбајчан ЕА-нын мүхбир үзвү З.И.Ибраһимовун рәһбәрлији илә тарих елмләри намизәди алишлик дәрәчәси алмаг үчүн "Совет Азәрбајчанында китабхана ишинин тарихиндән (1920-1932)" мөвзусунда диссертасија мұдафиә едән Абузәр Хәләфов Азәрбајчанын илк китабханашүнас алими кими шәрәфли бир ад газаныр, республикамызда китабханашүнаслыг фикринин формалашмасынын вә инкишафынын бүнөврәсини гојур.

Мараглыдыр ки, А.Хәләфовун тәдгигатлары әкәр 50-60-чы илләрдә үмумијјәтлә Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихинин вә нәзәријјәсинин әсас проблемләри јөнүндә елми мүддәалар вә елми мұлаһизәләр формалашдырыр, китабханаларымызын әһәмијјәтини, вәзифәләрини, иш методларыны вә башлыча мөгсәдини мұәјјән гәдәр үмумиләшдирсә, 70-80-чи илләрин арашдырмалары артыг китабхана ишинин тарихи, нәзәријјәси вә методикасы сәһәсиндәки елми-тәдгигат фәалијјәтинин јени дөврүн вәзифәләринә ујғун олага һәјата кечирилмәсинә, чәмијјәтдә китабханаларын ролунун вә социал функцијасынын жүксәдилмәси мәсәләләринин јеринә јетирилмәсинә истигамәтләндирилир.

А.Хәләфовун 1974-чү илдә "Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихи (1933-1958)" адлы даһа бир монографијасы чапдан чыхыр ки, бу әсәр мұәллифин Азәрбајчанда китабхана иши гуручулуғунун

инкишаф динамикасыны елми әсасларла дүзкүн үмумиләшдирдини, ону республикамызын тарихи вә мәдәнијјәти илә гаршылыгылы әлагәдә ишыгландырдығыны, китабхана ишинин планлашдырылмасы, китабхана шәбәкәләринин јерләшдирилмәси, онларын мадди-техники базаларынын мөһкәмләндирилмәси, китабханачылыг тәһсили, китабханалара методик рәһбәрлик системинин тәкмилләшдирилмәси вә с. кими вачиб мәсәләләри чәмијјәтин тәрәггинә ујғун олараг әкс етдирдини сүбута јетирир. Монографијанын үстүнлүкләриндән бири дә будур ки, алим о вахта гәдәр елми ичтимаијјәтә мә'лум олмајан бир сыра мүнүм фактлара сөјкәнмиш, өзүнүн елми мүддәаларыны архивләрдән зәррә-зәррә топладығы тарихи вә инандырычы дәлилләрлә тәсдигләјә билмишдир.

Елә бунларын нәтичәсидир ки, һәмнин санбаллы монографија А.Хәләфовун 1975-чи илдә уғурла мүдафиә етдији докторлуг дисертасијасынын өзәјинә чеврилир. Гејд етмәк хошдур ки, бу, һәм республикамызда, һәм дә кечмиш ССРИ-дә китабхана иши саһәсиндә мүдафиә олунмуш илк докторлуг дисертасијаларындан биридир.

А.Хәләфовун он илдән артыг елми-тәдгигатчылыг фәалијјәтинин нәтичәләрини үмумиләшдирән вә мәдәни гуручулуг наилијјәтләринин оригинал тәһлили илә дигтәти чәлб едән бу елми арашдырма Азәрбајчанын танынмыш алимләриндән академик М.А.Дадашзадә, профессорлар А.М.Атакишијев, А.М.Асланов, М.Ј.Вәкилов, Н.А.Пашајев, Ф.Ф.Гасымзадә, Һ.Р.Иманов, һабелә Русија Федерасијасынын әмәкдар елм хадими профессор К.И.Абрамов, профессор А.Ј.Чернјак, ССРИ ЕА Рәјасәт һеј'әтинин китабхана шурасынын елми катиби, тарих елмләри намизәди М.Ф.Варфоломејева вә башга мүтәхәссисләр тәрәфиндән олдугча јүксәк гијмәтләндирилир.

Профессор А.Хәләфовун китабхана ишинин мүасир проблемләри илә јанашы, Азәрбајчанда китабханаларын јаранмасынын тарихи көкләринә, китабхана ишинин тарихи тәчрүбәсинә, халгымызын мә'нәви мәдәнијјәтинин ајры-ајры мәрһәләләринә мүнтәзәм вә ардычыл шәкилдә мүрачиәт етмәси онун тәдгигатчылыг фәалијјәтинин истигамәтләрини сәчијјәләндирән чәһәтләрдәндир вә китабханашүнас алимә бөјүк шөһрәт газандырыр. Онун 1986-чы илдә нәшр едилмиш "Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихиндән (гәдим дөврләрдән башлмыш XVIII әсрин ахыранадәк)" адлы китабы бу бахымдан мүнүм әһәмијјәтә маликдир. Бу китабда илк дәфә олараг Азәрбајчан әразисиндә гәдим китабханаларын јаранмасынын тарихи көкләри арашдырылмыш, орта әсрләрдә Азәрбајчан китабынын вә китабханаларынын кечдији чәтин вә мүрәккәб

инкишаф јолу тәдгигата чәлб олунмуш, мүнүм фактлар үзә чыхарылмыш вә елми шәкилдә системләшдирилмишдир ки, бүтүн бунлар да һәмнин саһәдәки бошлугун долдурулмасы бахымындан илк тәшәббүс кими гијмәтли вә сәмәрәлидир.

Алимин 1987-чи илдә чапдан чыхмыш "Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсилинин инкишафы" адлы монографијасында исә республикамызда китабханачылыг тәһсилинин гысамүддәтли курслар шәклиндә мејдана кәлмәсиндән башлајараг университет тәһсилли јүксәк ихтисаслы кадр һазырлығы системинә чеврилмәсинә гәдәр кечдији инкишаф јолу үмумиләшдирилмиш, китабханачылыг факүлтәсинин 1947-1987-чи илләрдәки фәалијјәти, республикамызын мүхтәлиф типли китабханалары үчүн һазырлығы кадрлар јетишдирмәси, китабханашүнаслыг, библиографијашүнаслыг, китабшүнаслыг вә информатика үзрә елми-тәдгигат иши саһәсиндәки наилијјәтләри ишыгландырылмыш, һәмчинин али вә орта китабханачылыг тәһсили системинин формалашмасы истигамәтләри мүәјјәнләшдирилмиш, китабхана кадрларынын ихтисасынын артырылмасы вә тәкмилләшдирилмәси јоллары кәстәрилмишдир.

Профессор А.Хәләфовун елми-тәдгигат фәалијјәтиндә досентләр Р.Казымов вә Е.Бәдәловла биркә јазыб 1986-чы илдә нәшр етдирдији "Китабхана ишчисинин мә'лумат китабы" да мүнүм јер тутур. Республикамызда илк дәфә олараг бурахылмыш бу китабда топланан вә үмумиләшдирилән материаллар китабхана ишчиләрини әсас анлајышларла таныш едир, китаб фондларынын формалашдырылмасы, китабхана каталогларынын әһәмијјәти, охучулар хидмәтин мүтәрәгги формалары, охучуларла ишин кејфијјәтинин јүксәлдилмәси, мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә ишин тәшкили, китабхана ишинин тәшкили, итисадијјаты вә идарә олунмасынын мүасир принципләри, механикләшдирилмиш вә автоматлашдырылмыш китабхана-библиографија просеси вә с. һаггында әтрафлы мә'лумат верилир.

Алим 1996-чы илдә өзүнүн узунмүддәти елми ахтарышларынын нәтичәси олараг мүасир дөврүн тәләбләри бахымындан мүстәсна әһәмијјәтә малик олан вә китабханашүнаслығын бир сыра нәзәри проблемләринә даир јени елми бахышлары ајдынлашдыран ики китаб јазыб нәшр етдирмишдир.

"Китабханашүнаслыға кириш" адлы дәрс вәсаитиндә мүәллиф Азәрбајчанда илк дәфә олараг китабханашүнаслығын һуманитар елм кими формалашмасыны шәрһ едир, онун тәшәккүлү, инкишафы, предмети, гурулушу һаггында дөјәрли елми үмумиләшдирмәләр апарыр, елмләр системиндәки јерини мүәјјәнләшдирир, һәмчинин фәлсәфә, сосиолокија, итисадијјат, ријазиијат вә башга елмләрлә

алагәсини дәгигләшдирир, индијә кими мütәхәссисләрин мубаһи-сәсинә сәбәб олан китабханаларын типолокијасы проблемини чо-хиллик елми-нәзәри вә әмәли тәчрүбәјә әсәсланараг һәлл етмәјә чалышыр, јени тәснифләшдирмә варианты тәклиф едир.

Профессорун "Китабхана ишинин тарихи курсуна кириш" адлы китабында исә чәмијјәт, о чүмләдән мәдәнијјәт тарихинин тәркиб һиссәси олан китабхана ишинин тарихи, лап гәдим дөврләрдән баштајараг зәманәмизә гәдәр дүнја китабханаларынын јаранмасы, формалашмасы вә инкишафы тәдгиг едилир, тарихи просесин мүх-тәлиф дөврләриндә вә мәрһәләләриндә китабханаларын чәмијјәт-дәки мөвгеји, халгын тәһсилиндә вә идеоложи тәрбијәсиндә он-ларын ролу кәстәрилер.

Үмумијјәтлә, индијә гәдәр профессор А.Хәләфовун јаздығы гиж-мәтли тәдгигатларын һәр бири милли мәдәнијјәтимизин арашды-рылыб өјрәнилмәси үчүн әвәзсиз мәнбә ролуну ојнамагдадыр. Ки-табхана ишинин тарихини, нәзәријјәсини вә тәчрүбәсини әһатә едән һәмин тәдгигатлар әсасында Азәрбајчанда китабхана ишинин прогностлашдырылмасы саһәсиндә дәјәрли елми төвсијәләр вермәк имканы да олдугча бөјүкдүр.

ЕЛМИ РЕДАКТОРЛУГ ФӘАЛИЈЈӘТИ

Профессор А.Хәләфов чохла дәрәс вәсаити, елми методики материаллар вә китабханашүнаслыг фәнни үзрә зәрури кәстә-ричиләр һазырланмасы саһәсиндә уғурлу фәалијјәт кәстәрмиш, он-ларын тәшәббүсчүсү, бир чох һалларда исә тәртибчиси вә ја елми редактору олмушдур.

Онун бу истигамәтдәки фәалијјәтиндә 1970-1979-чу илләр ара-сында нәшр едилән Азәрбајчан Дөвләт Университети елми әсәр-ләринин "Китабханашүнаслыг вә библиографијасы серијасы" мү-һүм јер тутур. Илдә 2 нөмрәси чап олуна вә 5 чап вәрәги һәчминдә олан бу нәшр республикамызда китабханашүнаслыг, библиог-рафијашүнаслыг вә китабшүнаслыгын бир елм кими инкишаф едиб формалашмасы, бу саһәләрдә апарылан елми-тәдгигат ишләринин кенишләnmәси, һәмин вахта гәдәр ишләнилмәмиш мөвзулар үзрә тәдгигатлар апарылмасы үчүн олдугча бөјүк әһәмијјәтә малик иди. Бүтөвлүкдә серијанын 85,5 чап вәрәги һәчминдә 20 нөмрәси чапдан чыхмышдыр ки, бурада 171 адда мөгалә ишыг үзү көрмүшдүр.

Мүәллимләрә, аспирантлара вә диссертантлара өз елми-тәдгигат ишләринин нәтичәләрини дәрч етдирмәк имканы верән вә ихтисас елмләринин инкишафында хүсуси мәрһәлә тәшкил едән бу

серијанын нәшри, тәәссүф ки, 1980-чи илдә университетин дикәр серијалары илә биркә дајандырылды.

Даһа сонра факултәдә елми әсәрләрин мөвзу мәчмуәләри бу-рахылмаға башланылмышдыр ки, профессор А.Хәләфов китабхана-шүнаслыгын актуал проблемләринә даир нәшр едилән бүтүн топлуларын һәм мүәллифләриндән бири, һәм дә редактору ол-мушдур.

АБУЗӘР ХӘЛӘФОВ ЕЛМИ МӘКТӘБИ

Әләмәтдар һалдыр ки, 45 илдән артыг бир дөврдә Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсилинин нәзәри вә методики мәсәләләри илә ардычыл мәшғул олан профессор Абузәр Хәләфов сөзүн һәгиг мәһнасында хүсуси китабханачылыг мәктәби јаратмыш, ону формалашдырмыш вә мүасир дөврүн тәләбләринә ујгун инкишаф етдирмәјә чалышмышдыр. Педагог-алим һазырда үчпилләли тәһсил системи илә әлагәдар олараг бакалавр вә макистратура тәһсилинин дүзкүн гурулмасы үчүн дәјәрли төвсијәләр верир.

Узун илләр әрзиндә профессор А.Хәләфовун китабхана ишинин тарихинә вә китабханашүнаслыгын актуал проблемләринә даир охудуғу мүһазирәләр бөјүк китабханачылар ордусунун јетишмәсиндә мүһүм рол ојнамышдыр. Бу күн һәмин кадрларын чоху респуб-лика китабханаларында вә ја башга саһәләрдә уғурла ишләјәрәк һәм университетин, һәм дә мүстәгил Азәрбајчанын шәрәфини лајигинчә доғрулдурлар.

Һәгигәтән бу күн Абузәр Хәләфов елми мәктәби һаггында үрәк-долусу данышмаг мүмкүндүр. Чүнки сон 30 илдә онун елми рәһбәрлији илә 15-ә гәдәр намизәдлик диссертасијасы мүдафиә едилмиш, китабхана иши тарихинин елми мәктәби формалашыш, көркәмли алимин лајигли давамчылары јетишмишдир. Профессор А.Хәләфовун јаратдығы елми мәктәб һазырда республикамызда дејил, һәм дә гоншу харичи өлкәләрдә китабханачылыг фикринин әсас елми истигамәтләрини мүәјјәнләшдирир. Педагог-алимин рәһбәрлик етдији китабханашүнаслыг кафедрасынын өлкәдә бу елм саһәсинин апарычы мүәссисәләриндән вә елми мәркәзләриндән биринә чеврилмәси дә бунун мәнтиги нәтичәсидир.

МИЛЛИ ДӨВЛӘТЧИЛИЈИМИЗИН ИНКИШАФЫ НАМИНӘ

Там сәмијјәтлә вә инамла дејирәм: әсл вәтәндаш кими пүхтәләшмиш Абузәр Хәләфов доғма Азәрбајчанымызын

мүстәгиллијинә вә суверенлијинә, дүнја дәвләтләри чәркәсиндә өз мөвгәјини күндән-күнә даһа да мөһкәмләндирмәсинә, республикамызын сәсинин жүксәк бејнәлхалг мәчлисләрдән даһа кур ешидилмәсинә үрәкдән севинәнләрдәндир. Оун өз һәмкарлары илә адичә сөһбәтләрини динләјәндә белә бу гәнаәтин доғрулуғуну жүздә жүз тәсдигләмәк мүмкүндүр. Ишғалчы Ермәнистанын Азәрбајчана пағларындан бир гисминин мурдар ермәни тапдағы алтында галпамасы, бир милјондан чох сојдашымызын гөлбини көврәлтсә дә, дидәркин дүшмәси ағсагал алимимизин гөлбини көврәлтсә дә, башта сөзлә, ағрылы, нискилли Көјчә дәрдинин үстүнә батман-батман дәрд галанса да, үмидини итирмир, мүгәддәс јурд јерләринин азад едиләчәјинә күн кими инаныр. Она көрә дә һамыны инама, үмидә сөсләјир, һеч кәси руһдан дүшмәјә гојмур, Азәрбајчанымызын кәләчәјинин парлаг олачағыны гәтијјәтлә сөјләјир.

Профессор А.Хәләфов милли дәвләтчилијимизин тәрәггисиндә китабханаларын ролунун әвәзсиз олдуғуну өз мәғаләләриндә, чыхышларында дәнә-дәнә вурғулајыр вә өлкә рәһбәрләринин дигтәтини бу вачиб сәһәјә јөнәлтмәјә чалышыр. Азәрбајчан президенти һәјдәр Әлијевин сөјләдији: “Китабхана халг, милләт үчүн, чәмијјәт үчүн мүгәддәс бир јер, мәнәвијјат, билик, зәка мәнбәјидир. Она көрә дә китабханаја даими һөрмәт халгымызын мәдәнијјәтини нүмајиш етирән амилләрдән биридир” - фикрини жүксәк гиймәтләндирән китабханашунас алим гәти әминдир ки, дәвләт башчысынын бу фикри мәдәнијјәтимизин мүһүм тәркиб һиссәси олан китабхана иши һагында дәвләт сijasәтинин башлыча амалыны тәшкил едир.

Көркәмли алимин һәр бир тәшәббүсү һәмишә марагла гаршыланыр. Мәсәлән, о, 1995-чи ил мајын 17-дә “Азәрбајчан” гәзетиндә “Милли дәвләтчилијимиз наминә” адлы мәғалә илә чыхыш етмиш, милли идеолокијамызын, милли дәвләтчилик ән’әнәләримизин әсас мәғзини өзүнүн мүхтәлиф даирәләрдәки чыхыш, мә’рузә вә нитгләриндә әкс етирән президент Һ.Әлијевин әсәрләринин ајры-ајры мәчмуәләр вә ја китаблар шәклиндә бурахылмасы тәшәббүсүнү ирәли сүрмүшдү. “Сәһәр” гәзети редаксијасы дәрһал бу фәјдалы тәшәббүсә гошулдуғуну бәјан етмиш, дәвләт рәһбәринин фәалијјәтини әһатә едән ири һәчмли “Гәтијјәтин тәнтәнәси” китабыны аз сонра охучуларын ихтијарына вермишдир. Көрүндүјү ки, профессор А.Хәләфовун бу нәчиб тәшәббүсү бир даһа сүбү едир ки, Вәтән јанғылы, јурд севкили, торпаг мөһәббәтли вәтән-даш-алимимиз милли Азәрбајчан дәвләтчилијинин горунамасыны вә

дирчәлдилмәсини варлығы гәдәр истәјир, оун инкишафына өз төһфәсини вермәјә чалышыр.

СОН СӨЗ ӘВӘЗИ

Милли китаб мәдәнијјәтимизин ағсагалы Абузәр Хәләфов бу күн өмрүнүн мүдриклик чағларыны јашајыр. Оун 50 илә јахын бир дөврдә халгымыза вердији елми төһфәләрин арашдырылмасы бир нечә тәдигат әсәринин мөвзусудур. Инанырыг ки, төкчә Азәрбајчанда дејил, һәмчинин МДБ мигјасында, һабелә Түркијәдә вә Иранда јахшы танынан јорулмаз вә көркәмли алимимиз һәлә инән белә Азәрбајчан китабханашунаслыг елмини өзүнүн јени-јени санбаллы әсәрләри илә даһа да зәнкинләшдирәчәкдир. Бу шәрәфли јолда она узун өмүр вә чансағлығы арзулајырыг.

МУАСИР ДӨВРДӨ АЗƏРБАЙҶАНДА ҺƏМКАРЛАР ИТТИФАҒЫ КИТАБХАНАЛАРЫНЫҢ ВƏЗИЈЈƏТИ

*Тачəддин ГУЛИЈЕВ
китабхана фонду вə
каталогларын тəшкили
кафедрасынын мудири,
тарих елмлəri
намизəди, досент*

Азəрбајчан Республикасы мустəгил дөвлət гуручулуғуну мөһкəмлəндирмək уғрунда мұбаризəни күндən-күнə даһа да күчлəндирип, Һазырда демократик, һүғути, сивилisasiјалы дөвлət гурулуғу, сийаси, социал-игтисади вə мэдəни һəјатын бүтүн саһələриндə бəјүм дəјишикликлэр баш верип. Азəрбајчан сəрбəст базар игтисадијјаты јолу илə кедэрək, дунја өлкələринин игтисадијјатына даһа сым бағланмағ əзиндəдир. Хүсусилə өлкə дахилиндə јаранмыш сабитлик бир сыра мүһүм проблемлəri һəлл етмəјə, о чүмлөдөн милли мэдəнијјəтин даһа да чичөклənməsi истигамəтиндə мұəјјөн ишлэр кəрмəјə имкан јаратмышдыр.

Инкишаф етмиш дунја дөвлəтлəri илə мэдəнијјəт, елм вə тəһсил саһəсиндə кениш əлағалэр јаранмаға башламышдыр ки бунун нəтичəсиндə Азəрбајчанын бир чох истəдадлы кəнчлəri харици өлкələрин али мəkтəплəриндə тəһсил алып, елм очағларындə јарадычылығ ишлəri апарып, бəшəri биликлəri, бағачыл төчрүбэлəri өјрəнмəјə чалышырлар.

Мустəгиллијимизин мөһкəмлəндији, сəнајə вə кəнд тəсəррүфəти саһəсиндə ислаһатларын һəјата кечирилдији, базар игтисадијјатына кечидин реаллашдығы бир шəраитдə китабханаларын ишини јашылашдырылмасы, китаб фондунун зəнкинлəшдирилмəsi, инкишаф етмиш өлкələрин китабханалары илə əлағалəрин гуручмасы, һəмин китабханаларын китаб фондларындан мұтəхəссис охучуларын истифадəсинə вə сорғуларынын тəмин едилмəсинə имка

јарадылмасы, базар мұнасибəтлəri системиндə китабханаларын јеринин вə ролунун мұəјјəнлəшдирилмəsi бəјүк əһмијјəт кəсб едир. Бунунла əлағадар оларағ мұасир шəраитдə əһалијə китабхана хидмəтинин јени тələблэрə ујғун тəшкил едилмəсинə еһтијач хејли артымышдыр.

Китабхана хидмəтинин сəмэрəлилијинин артырылмасы, онун тəкмиллəшдирилмəsi китабхана иши просеслəринин тəшкилиндə елми јениликлəрдən вə бағачыл төчрүбэлəрдən истифадəнин кенишлəндирилмəсини тələб едир. Чүнки бу күнкү хидмəт үсуллары артығ охучуларын тələбени өдəмир.

Азəрбајчан Республикасынын президенти Һ.Ə.Əлијев 1995-чи илин ијун ајында М.Ф.Ахундов адына Азəрбајчан Дөвлət Китабханасында миниатүр китабын тəғдимат сəрјисинə бахдығы заман китабханалар һағгында бу чүр дəјэрли фикирлэр сөјлөмишди: "Китабхана халғ, миллəт үчүн, чəмијјəт үчүн мұтəддəс бир јер, мəһвијјат, билик, зəка мənбəјидир. Она кəрə дə китабханаја даими һөрмəт халғымызын мэдəнијјəтини нұмајиш етдирən амиллəрдən биридир."¹

Белə бир дөврдə мустəгил дөвлət гуручулуғу идејаларынын, милли вə бəшəri биликлəрин охучулара чатдырылмасында Республика Һəмкарлар Иттифағы системиндə олан китабханалар да бəјүк рол ојнамалыдырлар. Лакин кəрək һəмин китабханаларын мұасир вəзијјəти бу тələбата чаваб верирми?

Əввəла, кечид дөврүнүн мүрəккəблији, бир сыра ислаһатларын һəјата кечирилмəсинин чəтинлији, чохлу сајда фабрик вə заводларын фəалијјəтинин дајандырылмасы, һəмкарлар иттифағы системинин структуринда чохлу чидди дəјишикликлəрин баш вермəsi, о чүмлөдөн Республика Һəмкарлар Иттифағы Мəркəзи Шурасы əвəзинə, Республика Һəмкарлар Иттифағы Конфедерасијасынын јарадылмасы вə с. кими просеслэр китабханаларын үмуми инкишафына мənфи тəсир кəстəрмəјə башламыш, онларын мадди-техники базаларынын зəифлəмəсинə, малијјə вəсаитинин азалмасына, китаб фондунун комплектлəшдирилмəсинин пис вəзијјəтə дүшмəсинə сəбəб олмушдур.

Бир факты кəстəрмək јеринə дүшөр ки, 1989-чу илдə Азəрбајчанда 4 милјон нүсхədən чох китаб фонду олан 326 һəмкарлар иттифағы китабханасы варды ки, онлардан 800 миндən чох охучу истифадə едирди.²

Мəлумдур ки, кечмиш совет дөвлəти рəһбэрлəринин чидди кəмəkлији нəтичəсиндə ермəнилəрин 1988-чи илдən етибарən Дағлыг Гарабағын əразисини Ермəнистан Республикасына бирлəшдирилмək мөгсəдилə башладығлары мұһарибə нəтичəсиндə торпағларымызын

20 фаизи ишғал едилмиш, 1 милјондан чоҳ азәрбајчаныл доғма јурд-јуваларындан говулмуш вә гачгын дүшмүш, он минләрлә инсан теләф олмуш, чохлу сәјда ичтимаи вә јашајыш биналары, идарә вә мүәссисәләр, мәдәни абидәләр, мәктәбләр, музејләр вә китабханалар, о чүмлөдән һәмкарлар иттифагы китабханалары вә с. тамамилә дағдылыб мәһв едилмишдир.

Бунула јанашы, 1991-чи илдә ССРИ-нин дағылмасы, мүттәфиг республикаларла, о чүмлөдән Русија илә әлағәләрин кәсислмәси, Азәрбајчанын блокадаја дүшмәси, совет һөкүмәтинин сijasәти үзрә вахтилә бир-бириндән асылы гајдада гурулмуш фабрик вә заводларын дајанмасы нәтичәсиндә онлар мүәссисә китабханасы да өз фәалијјәтини дајандырмагы олмушду. 1993-1994-чү илләрдә республика һәмкарлар Иттифагынын 23 китабханасы, 1995-чи илин шифаһи мә'луматына көрә исә 35 китабханасы өз фәалијјәтини дајандырмашдыр.³

Лакин Азәрбајчан һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын һесабатында 1994-чү илдә 107 китабхананын, 1995-чи илдә исә чәми 90 китабхананын фәалијјәти һаггында мә'лумат верилир.

1995-чи илин һесабатына көрә 90 китабханаја ил әрзиндә 5026 нүсхә китаб дахил олмуш, 26650 нүсхә китаб харич едилмишдир. Үмуми фондда 1406088 нүсхә әдәбијјат олмушдур.⁴ Фондун тәркиби ашағыдакы кимидир: ичтимаи елмләр үзрә - 313908 нүсхә, тәбиәт елмләри, сәһијјә вә тибб үзрә - 63816 нүсхә, техника, кәнд вә мешә тәсәррүфаты үзрә - 92269 нүсхә, инчәсәнәт, бәдән тәрбијәси вә идман үзрә - 193708 нүсхә, филолокија елмләри вә бәди әдәбијјат үзрә - 742387 нүсхә. Үмуми фондун 698108 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә, 707980 нүсхәси исә диқәр дилләрдә.⁵

Бу фактлардан көрүндүју кими 1991-чи илә нисбәтән 1995-чи илдә китабханаларын сәјы 3 дөфә, фонду исә 4 дөфә азалышдыр.

Гејд етдијимиз кими һәмкарлар иттифагы системиндә 1991-чи илдә 326 китабхана варды. Марағлыдыр: әкәр онлардан 35-и бағланмышдырса, бәс онда галан 201 китабхана нечә олмушдур?

Көстәрмәк лазымдыр ки, Бақы, Минкәчевир, Сумгајыт вә диқәр шәһәрләрдәки мүхтәлиф завод, фабрик вә с. мүәссисәләр бағландығына көрә онларын китабханалары да өз фәалијјәтләрини дајандырыблар. Белә китабханаларын учоту һәлә дөғиг мә'лум дејилдир. Бир сыра китабханалар фәалијјәт көстәрсә дә республика һәмкарлар Иттифагы Китабханасынын мәркәзи методики шө'бәсинә һесабат вермәдикләринә көрә онлар һаггында мә'лумат әлдә етмәк мүмкүн олмур.

Бәзи китабханалар исә јерләшдикләри биналар ичарәјә верилдијинә, харичи, јахуд дахили ширкәтләрә, тичарәт мәркәзләринә,

бизнесменләрә, банклара јерли-дибли сатылдығына көрә бағланмышдыр. Мәсәлән, Бајылдакы Мәдәнијјәт Сарајынын китабханасыны, Республика һәмкарлар Иттифагынын Мәркәзи Мәдәнијјәт Сарајында јерләшән ишә ишчиләри һәмкарлар иттифагынын зәнкин фонда малик олан китабханасыны, Бақы Жәми Тәмири Заводу китабханасыны, сәһијјә ишчиләри һәмкарлар иттифагы китабханасыны, 1-мај адына Мәдәнијјәт Сарајынын китабханасыны, Чапаридзе адына клуб китабханасыны, Гарадаг Комбинаты Мәдәнијјәт Сарајынын китабханасыны вә с. буна мисал көстәрмәк олар.

Бир чоҳ китабханалар исә малијјә вәсаитинин чатышмамасы үзүндән јерләшдији идарә вә мүәссисәләрин рәһбәрләри тәрәфиндән бағланмыш, јахуд садәчә оларағ фәалијјәти дајандырылмыш, онларын зәнкин фонду исә демәк олар ки, дағдылымышдыр.

Дүнјанын һеч бир өлкәсиндә халгын ән гүмәтли сәрвәти һесабулан китаб вә китабханаја бу чүр лагејд мүнәсибәт көстәрилмир. Мәсәлән, Бајылдакы Мәдәнијјәт Сарајынын бинасы һансы бир харичи ширкәтә исә ичарәјә верилдији үчүн 140 мин нүсхәдән чоҳ китаб сәрвәти вә минләрлә охучусу олан китабхана бағланмыш, фонду ајры-ајры китабханалар арасында бөлүшдүрүлүмүшдур. Јахуд Мәркәзи Мәдәнијјәт Сарајы ичарәјә верилдији үчүн бурадакы китабхана бағланмыш вә онун фондунун бир һиссәси Ашығ Әләскәр адына база китабханасында сәлиғәсиз вә нәзарәтсиз бир јердә үст-үстә јығылыб галмышдыр. Бағланмыш бүтүн китабханалар һаггында бу чүр мисаллар көстәрмәк олар.

Республика һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын бир гисминин бағланмасы, малијјә вәсаитинин чатышмамасы, јени әдәбијјатын алынмамасы, һәмчинин фондлардан чохлу ичтимаи-сijasәи әдәбијјатын харич едилмәси үзүндән китабхана фондлары кәскин сурәтлә азалышдыр.

1994-чү илдә 107 китабхананын фондуна чәми 1827 нүсхә јени әдәбијјат дахил олмушдурса, һәмин китабханалардан 570800 нүсхә әдәбијјат харич едилмишдир. Әкәр ил әрзиндә ичтимаи елмләр үзрә 422 нүсхә јени китаб алынмышдырса, 293559 нүсхә әдәбијјат харич едилмишдир. Инчәсәнәт, бәдән тәрбијәси вә идман үзрә 159 нүсхә јени китаб алынмышдырса, 184064 нүсхә әдәбијјат харич едилмишдир. Јахуд филолокија елмләри, бәди әдәбијјат үзрә чәми 1057 нүсхә әдәбијјат дахил олмушдурса, 75122 нүсхә китаб харич едилмишдир. Үмумијјәтлә, 1994-чү илдә 107 китабхананын фондундан Азәрбајчан дилиндә 498043 нүсхә әдәбијјат, рус дилиндә исә 72757 нүсхә әдәбијјат харич олунашдыр.

Беләликлә, 1994-чү илдә 107 китабхананын фондунда 1385036 нүсхә әдәбијјат галмышдыр ки, онлардан да 373225 нүсхәси

ичтимаи елмләрә, 84523 нүсхәси техникаја, кәнд вә мешә тәсәррү-
фатына, 192971 нүсхәси инчәсәнәт, бәдән тәрбијәси вә идмана,
671672 нүсхәси филолокија елмләринә вә бәдии әдәбијјата
даирдир. Үмуми фондун 670883 нүсхәси Азәрбајҗан дилиндә,
714153 нүсхәси диҗәр дилләрдә олан әдәбијјатдан ибарәтдир.⁶

1995-чи илдә фондлара дахил олан јени әдәбијјат 1994-чү илә
нисбәтән хејли артыг олмушдур. Белә ки, 1995-чи илдә 90 китабха-
нанын фондуна 5026 нүсхә јени китаб алынмышдыр ки, онлардан
816 нүсхә ичтимаи елмләр, 253 нүсхә тәбиәт елмләри, сәһијјә вә
тибб, 300 нүсхә техника, кәнд вә мешә тәсәррүфаты, 1202 нүсхә
инчәсәнәт, бәдән тәрбијәси вә идман, 47687 нүсхә филолокија
елмләри вә бәдии әдәбијјат үзрә олмушдур.⁷

1995-чи илдә 1994-чү илә нисбәтән аз сәјда, јә'ни чәми 26650
нүсхә әдәбијјат һарич едилмишдир. Она кәрә 1995-чи илдә
китабханаларын фондуна мүхтәлиф елм сәһәләринә даир 1406088
нүсхә әдәбијјат олмушдур.⁸

Бу кәстәричиләрдән ајдын олур ки, республикамызын сон
илләрдә кечирдији бәһран бүтүн мәдәни мүәссисәләрә, о чүмләдән
һәмкарлар иттифагы китабханаларына да өз мәнфи тәсири
кәстәрир.

Јери кәлмишкән хатырлатмалыыг ки, ХХ әсрин әввәлләриндә
јаранмаға башлајан һәмкарлар иттифагынын китабханалары (чәми
4 китабхана олмушдур) сонрақы илләрдә, хүсусилә совет һакимиј-
јәти илләриндә, чидди инзибатчылыг вә мөһдудијјәтләрә бахма-
јараг, тарихи вә шәрәфли бир јол кечәрәк инкишаф етмиш, мин-
ләрлә мүтәхәссис охучуларын, алимләрин, мүһәндис вә конструкторларын,
нефтчиләрин, о чүмләдән кәнч фәһләләрин форм-
алашмасында чох бөјүк рол ојнамышдылар.

Республика һәмкарлар Иттифагы китабханалары ән ағыр вә
чәтин илләрдә, һәтта Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә белә бу
күнкү кими тәнәззүлә уграмамышдыр.

Совет һакимијјәти илләриндә нефт вә кимја сәнајәси ишчиләри
һәмкарлар иттифагынын И.М.Губкин адына мәркәзи китабханасы,
Бәјылдакы Мәдәнијјәт Сарајы китабханасы, Сабунчудақы Мәдә-
нијјәт Сарајы китабханасы, А.Бакыханов адына Мәдәнијјәт Сарајы
китабханасы, Бинәгәди рајонундақы Мәдәнијјәт Сарајы китаб-
ханасы, ИҒЧИ-нин нәздиндә олан китабханалар, республика
тичарәт ишчиләри һәмкарлар иттифагынын Мәдәнијјәт Сарајы
китабханасы, Хәзәр Дәниз Жәмичилији ишчиләри һәмкарлар
иттифагынын нәздиндә олан онларла китабхана өз јахшы ишләр-
ринә кәрә неинки республикамызда, һәтта онун һүдудларындан
кәнарларда да бөјүк шөһрәт газанмышды.

Республика һәмкарлар Иттифагы китабханалары ән актуал чари
әдәбијјәты өз фондларында топламыш, охучуларын елми, мәдәни
дунјакәрушүнүн формалашмасында, социал-сәјәси вә иттиҗәди
јениликләрин дәрк едилмесиндә, бәшәри биликләрин мәнимсә-
нилмәсиндә мүһүм рол ојнамышлар.

Вахтилә бу китабханалардан бир милјона јахын охучу истифадә
едиб бәһрәләнмишдир. Әлбәтте, бу, о демәк дејилдир ки, һәмнин
китабханаларын тәшкилиндә, иш просесиндә, охучулара хидмәт
ишиндә һеч бир нөгсан јох иди. Хәјр, о дөврдә китабханаларын
ишиндә нөгсанлар да олмушдур. Лакин тәәссүфләр олсун ки, бу
күн һәмкарлар иттифагы китабханаларынын ишиндәки нөгсанлар-
дан даһа чох, онларын фәалијјәтләринин тамамилә дајанмасы
тәһлүкәсиндән данышмаг лазым кәлир.

Республика һәкумәти 9 ијүл 1996-чи илдә "Азәрбајҗан Респуб-
ликасында китабхана ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг
тәдбирләри һаггында" гәрар гәбул етмишдир. Гәрарда кәстәрилир
ки, "Китабхана ишини мөзмүнчә јахшылашдырмаг, китаб тәблиғи-
ни, охучуларла фәрди иши јени әсаслар үзәриндә гурмаг, хидмәтин
сәмәрәли формаларыны тәтбиғ етмәк истигамәтиндә мүејјән
ишләр көрүлүшдүр...

Лакин республикада китабхана ишинин тәшкили, китабхана-
ларын мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси, фондларын
комплектләшдирилмәси, китабханачы кадрлардан дүзкүн истифадә
едилмәси ишиндә нөгсан вә чатышмазлыглар да мөвчуддур.

Республикада китабханаларын шөбәкәсинин низама салынмасы,
фондларын комплектләшдирилмәси, муһафизә олунмасы вә исти-
фадәси ишиндә чидди гәјда јарадылмасы, еләчә дә онларын мадди-
техники базасынын мөһкәмләндирилмәси мөгсәди илә Назирләр
Кабинети гәрара алмышдыр ки, мөдәнијјәт вә тәһсил назирлик-
ләри, Елмләр Академијјасы, Дөвләт Елм вә Техника Комитәси,
мүдафиә, сәһијјә, кәнд тәсәррүфаты назирликләри вә табелијиндә
китабхана олан диҗәр тәшкилатлар республикада фәалијјәт кәс-
тәрән китабханаларын ишиндә мөвчуд олан чатышмазлыг вә нөг-
санлары арадан галдырмаг үчүн тә'хирә салынмадан конкрет тәд-
бирләр һазырлајыб һәјата кечирсинләр...

Мәдәнијјәт Назирлији республика әразисиндә фәалијјәт кәс-
тәрән бүтүн китабханаларын паспортлашдырылмасыны бир ил
мүддәтиндә һәјата кечирмәли, китабхана ишинә даир норматив сә-
нәдләрин 6 ај мүддәтиндә ишләниб һазырланмасыны вә тәсдиғ
үчүн Назирләр Кабинетинә тәғдим олунмасыны тә'мин етмәли,
Мәтбуат вә Информасија Назирлији илә бирликдә дөври мәтбуатын
вә јени әдәбијјәтын китабханалара вә республика Архив Фондуна

мүнтөзөм оларак көндөрүлмөсө мөгсөди илө тәдбирләр һәјата кечирмәлидир.⁹

Гәрарда һәр шеј ајдын вә конкрет көстөрилмишидир. Гәрардан ирәли кәлән бу мүнһүм вәзифәләрин китабхана шөбәкәси олан дикәр назирлик, идарә, мүәссисә вә тәшкилатлар тәрәфиндән нечә һәјата кечирилдијини билмирик, лакин Республика Һәмкарлар Иттифагы тәрәфиндән бу саһәдә өтән мүддәт әрзиндә һәлә һеч бир тәдбир көрүмәмишидир. Әкәр көрүлсәјди, онда китабханаларын мадди-техники базасыны мөһкәмләндирмәк әвзинә онлары бағлајыб билналарыны ичәрәјә вермәздиләр вә ја китаб фондуну тармар етмәздиләр, ихтисаслы китабханачы кадрлары ишдән чыхармаздылар вә с. Китабхана шөбәкәсини низама салмағ, фондлары комплексләшдирмәк, мүнәфизә етмәк, китабханалары паспортлашдырмағ, китабхана ишинә даир норматив сәнәдләр һазырламағ саһәсиндә вә с. лазымы тәдбирләр көрүләрди. Бир фикри чох чәсарәтлә демәк олар ки, һәмкарлар иттифагында вахтилә фәалијјәт көстәрән 326 китабханадан һазырда нечәсинин бағландығыны вә нечәсинин фәалијјәт көстәрдијини, онларын һазырда нә гәдәр фонду галдығыны вә бағланмыш китабханаларын фондларынын тәлејинин нечә олдуғуну дәғиг билмирләр.

Китабхана ишинә даир бу күнә гәдәр һеч бир норматив сәнәд һазырланыб гәбул едилмәмишидир. Китабханаларда совет дөврүнүн кәһнә гајда-ғанунларындан бу күн дә истифадә едилир.

Лакин мүстәғил дәвләтин китабхана ишинә даир јени гануну, әсаснамәләри вә с. тәлимаатлары олмалдыр.

Китабхана ишиндәки мөвчуд чатышмазлығ охучулара хидмәт ишинә дә өз мәнфи тәсирини көстәрир. Белә ки, әкәр 1989-чу илдә 326 китабхананын 800 миндән чох даими охучусу олмушдурса,¹⁰ 1994-чү илдә 107 китабхананын 60974 нәфәр,¹¹ 1995-чи илдә исә 90 китабхананын 55950 нәфәр даими охучусу¹² олмушдур.

1989-чу илдә охучулара 6,5 мин нүсхәдән чох китаб верилмишидирсә,¹³ 1994-чү илдә 429887 нүсхә,¹⁴ 1995-чи илдә исә 383389 нүсхә¹⁵ китаб верилмишидир.

Рәғәмләрдән көрүндүјү кими нәинки китабханалар, ејни заманда онларын китаб фонду, китаб верилиши дә кәскин сурәтдә азалмышдыр.

Китабханаларда кечирилән күтләви тәдбирләрин сајы да демәк олар ки, сүрәтлә ашағы дүшмүшдүр. 80-чи илләрдә китабханаларда он минләрлә күтләви тәдбир тәшкил едилирдисә, 1994-чү илдә 465,¹⁶ 1995-чи илдә исә 435 мүхтәлиф күтләви тәдбир¹⁷ кечирилмишидир.

Республика Һәмкарлар Иттифагы китабханаларында ишләјән китабханачы кадрларын сајы да илдән-илә азалмышдыр. Бир факты көстәрмәк кифәјәтидир ки, 1994-чү илдә 117 китабханачыдан 48 нәфәринин али ихтисас вә 43 нәфәринин исә орта ихтисас тәһсилли олмушдурса,¹⁸ 1995-чи илдә ишләјән 105 китабханачыдан 39 нәфәринин али ихтисас, 35 нәфәринин орта ихтисас тәһсилли олмушдур.¹⁹ Бүгүн бунлар ону тәсдигләјир ки, республикамызда бүтүн саһәләрдә чанланма вә дәјишиклик баш версә дә китабхана ишинә, хусусилә һәмкарлар иттифагы китабханаларына лағәјд мүнәсибәт һәлә дә галмағдадыр.

МӘНБӘЛӘР

1. Азәрбајчан Республикасынын президенти Һәјдәр Әлијевин чыхышы //Азәрбајчан. - 1995. -6 ијун. с.1.
2. И.М.Губкин адына Республика Һәмкарлар Иттифагы База Китабханасынын 1989-чу ил һесабаты. - с.7.
3. Мәлуматлар методики шөбәдән көгүрүлмүшдүр.
4. АҢИШ-ин 1995-чи ил (5 нөмрәли форма) статистик һесабаты.
5. Јенә орада.
6. Республика Һәмкарлар Иттифагы Китабханаларынын 1994-чү ил статистик һесабаты.
7. Јенә орада.
8. Јенә орада
9. Азәрбајчан Республикасында китабхана ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмағ тәдбирләри һағгында: Азәрбајчан Республикасы Назирләр Кабинетинин 88№-ли гәрары. 1996, 9 ијул.
10. И.М.Губкин адына Республика Һәмкарлар Иттифагы База Китабханасынын 1989-чу ил һесабаты.
11. Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын 1994-чү ил һесабаты.
12. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.
13. И.М.Губкин адына Республика Һәмкарлар Иттифагы База Китабханасынын 1989-чу ил һесабаты.
14. Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын 1994-чү ил һесабаты.
15. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.
16. Јенә орада, 1994-чү ил һесабаты.
17. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.
18. Јенә орада, 1994-чү ил һесабаты.
19. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.

МҮАСИР ДӨВРДӘ АЗӘРБАЈЧАНДА КИТАБХАНА ИШИНИН ДЕМОКРАТИКЛӘШДИРИЛМӘСИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Расим КАЗЫМОВ

*педагожи
елмләр
намизәди,
досент*

Азәрбајчан Республикасынын илк демократик Конституциясы чәмијјәтмизин бүтүн сәһәләринин, халга хидмәт едән бүтүн социал институтларын демократик принципләр әсасында фәалијјәт кәс-тәрмәси үчүн һүгути база јаратмышдыр. Бу али дөвләт сәнәдиндә чәмијјәтин инкишафында мэдәнијјәтин ролуна, инсанларын мэдәни тә'сисатлардан вә мэдәни сәрвәтләрдән истифадә етмәк вә еләчә дә онларын информәсија әлдә етмәк һүгүг вә вәзифәләринә хүсуси дигтәт јетирилир.

Азәрбајчан Республикасынын Конституциясында дөвләтимизин бүтүн вәтәндашларынын чәмијјәтин мэдәни һәјатында иштирак етмәк, онларын мэдәни тә'сисатлардан вә мэдәни сәрвәтләрдән истифадә етмәк һүгүглары бәјан едилир. Бу һагда Конституциянын 40-чы маддәсиндә охујуруг:

“Һәр кәсин мэдәни һәјатда иштирак етмәк, мэдәнијјәт тә'сисатларындан вә мэдәни сәрвәтләрдән истифадә етмәк һүгүг вардыр”.

Беләликлә, өлкәмизин али дөвләт ганунунда мэдәнијјәтин кәләчәк инкишафынын демократик һүгүг базасы јарадылмышдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчан Конституциясынын мэдәнијјәт һаггындакы маддәләри мэдәнијјәтин чох мүһүм тәркиб һиссәси олан китабхана ишинә дә аиддир. Чүнки чәмијјәтин ән зәрури мэдәни тә'сисатларындан олан китабханалар өзүндә зәнкин мэдәнијјәт сәрвәтләрини - китаб фондларыны топлајан, мүһәфизә

едән, һәмин сәрвәтләрдән әһалинин бүтүн тәбәгәләринин мөгсәдјәнлү истифадәсини тә'мин едән мэдәнијјәт мүүссисәләридир.

Азәрбајчан Республикасынын Конституциясында әһалијә китабхана хидмәтинин һүгути базасыны тә'мин едән даһа бир мүддәә ирәли сүрүлмүшдүр ки, бу да чәмијјәтдә мә'лумат азадлығы принциpidир.

Бу һагда Конституциянын 50-чи маддәсиндә дејилир:

“Һәр кәсин истәдији мә'луматы гануни јолла ахтармаг, әлдә етмәк, өтүрмәк, һазырламаг вә јаймаг азадлығы вардыр.”

Мә'лум олдуғу кими, мүасир дөврдә китабханаларын чох мүһүм социал вәзифәләриндән бири дә мәһз информәсија функциясыдыр.

Бүтүн бу дејиләнләрдән белә бир гәнаәтә кәлмәк олар ки, Азәрбајчан Республикасынын 1995-чи илдә гәбул едилмиш илк демократик Конституциясында мэдәнијјәт, мэдәни тә'сисатлар, мэдәнијјәт сәрвәтләри вә мә'лумат азадлығы һаггында бәјан едилмиш мүддәәлар јахын кәләчәкдә өлкәдә китабханачылыг фәалијјәтинин демократикләшдирилмәси үчүн әсаслы һүгути тә'минат јарадыр.

Инди дә мүасир дөврдә Азәрбајчанда китабхана ишинин демократикләшдирилмәси сәһәсиндә мејдана чыхан вәзифәләрин мүһүм истигамәтләрини нәзәрдән кечирәк.

Коммунист идеолокијасынын һаким олдуғу совет социалист режиминдә китабхана ишиндә формалашмыш антидемократик сијасәти тәгрибән белә үмумиләшдирмәк олар:

1. Китабхана ишинин сијасиләшдирилмәси. Чәмијјәтдә бүтүн китабхана проселәринин марксист-ленинчи тә'лимә ујғунлашдырылмасы. Китабханаларын партија органларынын дајаг базасына чеврилмәси, онларын сијаси функцияларынын өн плана чәкилмәси.

2. Китабхана сәрвәтләринин формалашмасы вә охучулара хидмәт ишиндә сијаси плүрализмин вә дијәр демократик принципләрин инкар едилмәси. Бунун нәтичәсиндә охучуларын јүз минләрлә нәшрләрдән истифадәдән тәчрид олунамасы, әдәбијјат тәблиғиндә коммунист партијасы вә совет һөкүмәтинин сијасәтинә ујғун кәлән сәнәдләрә үстүнлүк верилмәси.

3. Китабхана ишиндә сијаси цензура вә бунун нәтичәсиндә китабхана фондларындан миллионларла гијмәтли әдәбијјатын чыхарылмасы; охучуларын мүталиә просесинә нәзарәт: халгын өз классик ирсиндән вә тарихи сәнәд јаддашындан тәчрид олунамасы.

4. Китабхана гуручулуғунда милли хүсусијјәтләрин нәзәрә алынмамасы.

5. **Китабхана** ишинин мәркәзләшдирилмиш гәјдада инзибати-амирлик вә бюрократик принципләр әсасында идарә олунамасы.

Азәрбајҗанда китабхана ишинин тарихинин гара сәһифәләрини өјрәниб, әһалијә китабхана хидмәтиндә јол верилмиш гејри-демократик иш үсулларындан нәтичә чыхарараг, мүасир дөврдә өлкәмиздә һүгүг дөвләтин формалашдығы бир шәраитдә чәмијјәттә китабханачылыг фәалијјәтинин демократикләшдирилмәси просесини шәрти олараг ики истигамәтә бөлмәк олар:

1. Охучулар китабхана хидмәтинин демократикләшдирилмәси.

2. Китабхана ишинин тәшкили вә идарә олунамасынын демократикләшдирилмәси.

Әлбәттә, чәмијјәттә баш верән китабхана просесләриндә һәр ики истигамәт бир-бири илә мүтәнасиб әлагәдә олуб, гаршылыгы тәсирә маликдирләр. Лакин нәзәри бахымдан китабхана ишинин демократикләшдирилмәси просесләрини ишыгландырмаг үчүн бу просесләри шәрти олараг 2 стратежи истигамәтә ајырмағы мәгсәдәүјҗун сајырыг.

Охучулар хидмәт ишинин демократикләшдирилмәси, биринчи нөвбәдә, онларын өз тәләбат вә марагларына ујҗун олараг истифадә үчүн китабхана сечмәк һүгүгларынын тәмин едилмәсини нәзәрдә тутур.

Мәсәлән, һазырда күтләви китабханаларда охучулар хидмәт системи әрази принципинә әсасланыр. Јәни һәр бир охучу јалныз онун јашадығы инзибати бөлкүдә фәалијјәт кәстәрән китабханалардан истифадә едә биләр. Бу да әһалијә китабхана хидмәтиндә бир нөв "тәһкимчилик һүгүгунун" тәзаһүрүдүр.

Охучулар китабхана хидмәтиндә онларын јашадығы әрази, фәалијјәт кәстәрдији идарә вә мүәссисә мәнсубијјәтиндән асылы олмајараг, өлкәнин бүтүн китабханаларындан бу вә ја дикәр дәрәчәдә истифадә етмәк һүгүглары тәмин едилмәлидир.

Охучулар китабхана хидмәтинин демократикләшдирилмәси анлајышына ејни заманда онларын истифадә етдији китабхананын фондунун тәркибинә даир там вә долҗун мәлүмат алмаг һүгүгу да дахилдир.

Мәлүмдүр ки, совет һакимијјәти илләриндә охучулар китабхана фондларынын мәзмуну һаггында һәртәрәфли информасија верилмәси саһәсиндә дә хејли гејри-демократик иш үсуллары формалашмыш вә бир нечә онилик әрзиндә јүз минләрлә охучу, хүсусән елми ишчиләр вә мүтәхәссисләр елми информасија мөһдудийјәтинә мәруз галмышлар. Белә мөһдудийјәтләр, биринчи нөвбәдә, ири елми китабханаларда бүтүн охучуларын истифадәсинә

верилмәјән "хидмәт каталоглары" вә "хүсуси фондларын" тәшкили нәтичәсиндә баш вермишдир.

Доғрудүр, 1987-1993-чү илләрдә хүсуси фондлардан хејли әдәбијјат јенидән үмуми фондлара гәјтарылмышдыр. Лакин тәәссүфлә гејд етмәлијик ки, өлкәмиздә демократик просесләрин илдән-илә инкишаф етмәсинә бахмајараг, һәлә дә республиканын елми китабханаларында, о чүмләдән М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҗан Дөвләт Китабханасында вә ЕА Мәркәзи Елми Китабханасында хүсуси фондлар сахланылыр вә әсасән әввәлки гәјдада фәалијјәт кәстәрирләр.

Зәннимизчә, ири универсал елми китабханаларын хүсуси фондларынын тәркиби бир даһа јохланылмалы вә сөзүн әсл мәнасында "мәхфи" нәшрләр истисна олмагла, дикәр нәшрләр үмуми фонда, охучуларын истифадәсинә гәјтарылмалыдыр.

Азәрбајҗан Республикасынын президенти һәјдәр Әлијев мүн-тәзәм сурәтдә гејд едир ки, республиканын тутдугу инкишаф јолу мүстәгиллик, демократија, сијаси плүрализм вә базар итгисадијјаты јолудүр.

Мәлүм олдуғу кими, совет режими вахтында китабханаларын бүтүн тәблиғатчылыг фәалијјәти, охучуларла ишин әсас истигамәтләри зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсинә, онларын марксист-ленинчи дүнјакөрүшүнүн формалашмасына хидмәт едирди.

Бу бахымдан мүасир дөврдә китабханаларын охучуларла иш просесиндә, тәблиғатчылыг фәалијјәтиндә бу стереотипләрдән әл чәкмәси, сијаси плүрализм принципинә әмәл едәрәк һеч бир идеоложи ахына, сијаси партија вә тәшкилатларын идеолокијасына үстүнлүк вермәмәси китабхана ишинин демократикләшдирилмәсинин мүһүм вәзифәси кими мејдана чыхыр.

Бунунла әлагәдар гаршыја белә суал чыха биләр: үмумијјәтлә, китабханачылыг фәалијјәтиндә идеоложи амил олмалыдырмы?

Бу суала бирмәналы чаваб вермәк олар: олмалыдыр!

Әввәла, унутмаг олмаз ки, демократија анлајышынын өзү идеоложи анлајышдыр. Демәли, демократик принципләр әсасында формалашмыш китабхана системи вә китабхана хидмәти бу идеолокијаја хидмәт едир.

Даһа сонра, бүтүн дүнјада чохәсрлик китабхана тәчрүбәси сүбүт едир ки, китабханалар чәмијјәтин инкишафынын бүтүн мәрһәләләриндә һәмишә тәлим-тәрбијә функцијаларыны һәјата кечирмиш вә охучуларын мәнәвијјатына тәсир едән социал институт олмушлар.

Дејиләнләрдән белә гәнаәтә кәлмәк олар ки, демократик чәмијјәттә китабханаларын идеоложи функцијалары нәинки азалмыр,

әксинә, артыр, онун мәзмуну сосиал мә'нәвијјат бахымындан даһа да мүрәккәбләшир. Белә һесаба едирик ки, демократик, һүтуги, дүнијәви дәвләт шәраитиндә китабханаларын идеоложи функција-ларынын инкар едилмәси онларын үмумбәшәри мә'нәви дәјәр-ләрдән тәчрид олунмасына, чәмијјәттә китабхана ишинин һүфузу-нун ашағы дүшмәсинә, онун мәзмунунун анархизм кирдабына јуварланмасына кәтириб чыхара биләр.

Чох тәәссүф ки, һазырда охучуларын китабханалар гаршысында һүтуги мәс'улијјәтинин тәнзимләнмәси гәнаәтбәхш дејилдир. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, минләрлә охучу китабханалар гаршысында, башга сөзлә десәк, дәвләт гаршысында өз һүтуги мәс'улијјәтини дәрк етмәјәрәк мүвәпәти истифадә үчүн алдығы әдәбијјаты вахтында гәјтармыр вә нәтичәдә диқәр охучулар һәмин нәшрләрдән истифадә етмәк һүтугундан мәһрум олурлар. Бундан әлавә, һәр ил он минләрлә китаб охучулар тәрәфиндән итирилер, мәнимсә-нилер вә ја сәлигәсиз рәфтар нәтичәсиндә истифадә үчүн јарарсыз вәзијјәтә дүшүр.

Шүбһәсиз ки, демократија тәләбләри, охучуларын һүтуг вә азад-лығыларындан ирәли кәлән вәзифәләр бахымындан бу сәһәдә чох чидди тәшкилати вә тәрбијәви иш апарылмалыдыр. Китабханалардан истифадә гәјдаларыны позмуш, китаб фондларына зәрәр вурмуш охучулар ганунла мүәјјән едилмиш гәјдада һүтуги мәс'улијјәт дашымалыдыр. Бу иш әһалијә китабхана хидмәтинин демократикләшдирилмәсиндән ирәли кәлән вәзифәдир.

Азәрбајчанда китабхана ишинин демократикләшдирилмәси охучуларын һүтуг вә азадлығыларынын тә'мин едилмәси илә јанашы, китабхана ишинин тәшкили вә идарә олунмасында да демократик принципләрин бәргәрар олмасыны тәләб едир. Лакин республика-мызда китабхана ишинин идарә олунмасы совет һакимијјәти илләриндә формалашмышдыр вә инди дә бу гәјдалара әсасланыр.

Мә'лумдур ки, советләр өлкәсиндә чәмијјәтин бүтүн сосиал-сијаси, мәдәни-мә'нәви институтлары јалныз бир партијаја мәнсуб иди вә бүрократик апарат тәрәфиндән идарә олунурду. Китабхана ишинин тәшкили вә идарә олунмасы һүтуги сәнәдләрлә дејил, партија гәрарлары вә бу гәрарларын ичрасына јөнәлмиш мүхтәлиф әсаснамә, тә'лимат вә гәјдаларла, еләчә дә партија вә дәвләт мә'мурларынын кәстәришләри әсасында һәјата кечирилерди.

70 илдән артыг бир мүддәт әрзиндә советләр өлкәсиндә китаб-хана ишинә даир чәми 2 һүтуги сәнәд гәбул едилмишдир.

Биринчи сәнәд 1934-чү илдә ССРИ Мәркәзи Ичрайјә Коми-тәси тәрәфиндән гәбул едилмиш "ССРИ-дә китабхана иши һагтын-

да" гәрар, икинчиси исә 1984-чү илдә Али Совет тәрәфиндән тәсдиг едилмиш "ССРИ-дә китабхана иши һагтынә Әсаснамә"дир.

Совет һакимијјәти илләриндә китабхана ишинә даир гәбул едил-миш һәр ики дәвләт сәнәдинин ән зәиф чәһәти ондан ибарәт иди ки, онлар ганун сәвијјәсиндә тәртиб едилмәмишдиләр. Һәмин сән-нәдләрин сәрләвһәләриндән мә'лум олур ки, 1934-чү илдә гәбул олунмуш сәнәд "гәрар", 1984-чү илдәки сәнәд исә "әсаснамә" адланыр. Беләликлә, бу сәнәдләр али дәвләт сәнәди сајылан "Га-нун" статусуна малик олмамышлар.

Ганун исә ән јүксәк һүтуги гүввәјә малик олан вә ән мүһүм ич-тимаи мүнасибәтләри низамлајан норматив актдыр. Ганун дәвләтин һүтуг системинин әсасыдыр.

Бу бахымдан мүасир дөврдә Азәрбајчанда китабхана ишинин тәшкили вә идарә олунмасынын демократикләшдирилмәсинин ән мүһүм истигамәти чәмијјәттә китабханачылыг фәалијјәтинин һү-туги базасыны тә'мин едән хүсуси ганунун јарадылмасындан ибарәт олмалыдыр.

Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, бүтүн дүнијәда китабхана ганун-веричилијинин јаранмасы вә формалашмасынын чох зәнжин тарихи ән'әнәләри вардыр. Мәсәлән, китабхана ишинә даир дәвләт гануну Бөјүк Британијада һәлә 1850-чи илдә, Јапонијада 1899-чу илдә, Исвечдә 1905-чи илдә, АБШ-да 1945-чи илдә, Һиндистанда 1948-чи илдә гәбул едилмишдир. XX әсрин 50-70-чи илләриндә дүнијанын әксәр өлкәләриндә китабханачылыг ганунлары гүввәјә минмишдир.

Беләликлә, артыг 150 илә јахын бир тарихи мүддәт әрзиндә дүнијанын бир чох дәвләтләриндә китабхана иши мүвафиг ганунлар әсасында тәнзимләнир.

90-чы илләрдән башлајараг ССРИ-нин ләғв едилмәсиндән сонра 1994-чү илдә Русијада, 1995-1996-чы илләрдә исә диқәр кечмиш совет республикаларында китабхана ишинә даир дәвләт ганунлары гәбул едилмишдир.

Китабхана ишинә чәмијјәтин ичтимаи гүввәләринин чәлб едил-мәси онларын демократикләшдирилмәси просесиндә мүһүм әһәмиј-јәтә маликдир. Ону да гејд едәк ки, бу сәһәдә дә, јә'ни чәмијјәт-дәки ичтимаи гүввәләрин китабхана ишинин идарә олунмасына чәлб едилмәсиндә дә дүнија тәчрүбәсиндә чох мүтәрәгги иш үсуллары мөвчуддур. Белә ки, дүнијанын инкишаф етмиш бүтүн өлкәләриндә китабхана ишини идарә едән, өлкәдә китабханачылыг сијасәтини мүәјјәнләшдириб һәјата кечирән мүхтәлиф китабхана чәмијјәтләри вә ја ассосиасијалары фәалијјәт кәстәрир. Мәсәлән, АБШ китабханалары ассосиасијасы 1876-чы илдә тәшкил едилмиш

вә һазырда онун 50 миндән артыг үзвү вардыр. Үмумијјәтлә, АБШ-да мүхтәлиф әрази вә шәбәкә принципләри әсасында тәшкил едилмиш 882 китабхана ассосиасијасы фәалијјәт кәстәрир. Чох тәәссүф ки, Азәрбајчанда китабхана ассосиасијанын тәшкили һаггында һеч бир әмәли иш кәрүлмәмишдир. Һалбуки белә бир ичтимаи бирлијин јарадылмасы өлкәдә китабхана ишинин демократикләшдирилмәси, бу ишин дүнја мијјасында әлагәләндирилмәси, китабханаларымызын бејнәлхалг әлагәләринин күчләндирилмәси саһәсиндә чох мүһүм вәситәјә чевриләр.

Мә'лум олдуғу кими, демократија анлајышы өзүндә сијаси һүгүт вә азадлыгларла јанашы, игтисади азадлыглары да бирләшдирир.

Базар игтисадијјаты чәмијјәттә игтисади просесләри идарәетмәнин азад вә демократик үсулудур. Бу үсул һәр бир шәхсин, мүәссисәнин игтисади азадлыг принципинә әсасланыр.

Бу бахымдан китабханаларын малијјә фәалијјәтинин идарә олунмасынын инзибати гәјјумлугдан азад едилмәси, малијјә әмәлијјатларынын һәјата кечирилмәсиндә онлара мүстәгиллик верилмәси китабхана ишинин демократикләшдирилмәсиндә мүһүм амил кими мејдана чыхыр.

Мүәсир шәраитдә китабханаларын тәсәррүфатчылыг вә малијјә фәалијјәтинин базар игтисадијјатына ујғунлашмасы вә хүсусән онларын маркетинг фәалијјәтинин инкишаф етдирилмәси чох бөјүк әһәмијјәт кәсб едир.

Шүбһәсиз ки, китабхана ишинин идарә олунмасында азад, демократик игтисади механизмин тәтбиғи онлары чәмијјәтин социал-игтисади проблемләринин һәллиндә даһа сәмәрәли иштирак етмәјә сәфәрбәр едәр.

Мүстәгил Азәрбајчан Республикасында һүгүги дөвләтин формалашдығы шәраитиндә, китабханашүнаслыг саһәсиндә апарылан елми-тәдгигат методларынын демократикләшдирилмәси, китабханашүнаслыг фикриндә көһнәлмиш стереотипләрдән әл чәкилмәси, сағлам, демократик китабхана фәлсәфәсинин формалашмасы, демәк олар ки, һәлледици маһијјәт кәсб едир.

Азәрбајчанда китабхана ишинин демократикләшдирилмәси онларын кадр тә'минаты системиндә дә дүнја тәчрүбәсинә ујғун мүтәрәғти гәјдаларын бәргәрар олмасыны тәләб едир. Белә һесаб едирик ки, бу ишдә елм, тәдрис мүәссисәләри вә мүхтәлиф јарадычы тәшкилатларда тәтбиғ едилән мүсабиғә принципиндән истифадә едилмәлидир. Мүсабиғә принципи, биринчи нөвбәдә, китабханаларда рәһбәр вәзифәләрин тутулмасына аид едилмәлидир.

Шүбһәсиз ки, китабхана саһәсиндә рәһбәр ишчиләрин "јухары тәшкилатлар тәрәфиндән тә'јин едилмәси" принципинин

алтернатив әсасларла мүсабиғә принципи илә әвәз едилмәси китабханаларын кадр тә'минаты системиндә, онларын кадр тәркибиндә хејли кејфијјәт дәјишикликләринә сәбәб олур.

Бу бахымдан елми китабханаларын директорларынын, директор мүавинләринин, шө'бә мүдирләринин, мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин рәһбәр ишчиләринин мүсабиғә принципи әсасында сечилмәси мәгсәдәујғун сајылмалыдыр.

Нәһајәт, республикада китабхана ишинин идарә олунмасынын демократик бахымдан тәкмилләшдирилмәси ејни заманда китабхана ишчиләринин социал вә пешә һүгүтларынын да тә'мин едилмәсини нәзәрдә тутмалыдыр.

Белә ки, китабханалара рәһбәрлик системинин инзибати гәјјумлугдан азад едилмәси, онларын өзүнүидарәетмә фәалијјәтини мәһдудлашдыран мүхтәлиф тә'лимитләрин, гәјдаларын вә диқәр директив характерли кәстәришләрин, бюрократик нәзарәт методларынын арадан галдырылмасы, китабхана ишиндә тәшәббүскарлыг мејлләринин инкишафы үчүн әлверишли шәраит јарадар.

Бундан әлавә, китабханачыларын өз социал вә пешә һүгүтларыны мүдафиә етмәк үчүн мүхтәлиф ичтимаи бирликләр јаратмаг вә ја мөвчуд бирликләрдә иштирак етмәк азадлыгларынын тә'мин едилмәси өлкәдә китабхана ишинин демократикләшдирилмәсинин реал тәзаһүрү олар.

ОРТА ӘСРЛӘР АЗӘРБАЙҖАН ӘДӘБИ БИБЛИОГРАФИЈАСЫНА ДАИР

Əshraf XƏLƏFƏV

*педагожи
елмләр
намизәди,
досент*

Сон илләрә кими елм аләминдә Азәрбајҗанда библиографијанын, о чүмлөдән әдәби библиографијанын мәһз совет дөврүндә жарандығы фикри гәти шәкилдә, һөкм-һалында, кәстәриш кими гәбул едилмишдир. Беләликлә, библиографија совет гурулушунун халис мәһсулу, кәнардан кәтирилән вә әсли олмајан, гондарма билик саһәси һесаб едилирди. Бу да, сөзсүз, көксүз ағача бәнзәјирди. Белә бир фикир Азәрбајҗан әдәби библиографијасынын гәдимлијини, онун ришәләринин чохдан жарандығыны, әсрдән-әсрә дәјишикликләрә уғрадығыны, бә'зән уғурсузлуғларә мә'руз галдығыны, бә'зән дә јениликләр кәтирдиләрини инкар етмиш олурду.

Һәлә Азәрбајҗан әдәбијаты тарихинин IX-XII әсрләр дөврүнүн арашдырылмасы нәтичәсиндә мә'лум олду ки, шаир вә алимләримиз әрәб дилиндә әсәрләр јазмагла әдәбијат тарихинин әсасыны јаратмыш вә бу әдәбијатын арашдырылмасына, өјрәнил мәсинә, тәдрис едилмәсинә көмәк мәгсәдилә онун библиографијасынын илк тәмәл дашыны да гојмушлар. Белә библиографик әсәрләрдән бири "Гамусул-Әлан" адлы хүсуси адлар лүғәти, јахуд Јағут һәмәвинин "Мүчәмүл-Үдәба" ("Әдибләр һаггында") адлы әсәридир.

Бу библиографик әсәрләр синкретик шәкилдә "Бәјаз", "Чүнк" формаларында мејдана кәлмишдир. Мөвлана Саибин "Бәјаз" адлы чүнкүндә мүасири олан мәшһур сөз усталарынын 25 мин бејт ше'ри верилмәклә 800 шаир һаггында библиографик мә'лумат тәгдим олунур. "Бәјаз" мүасир дөврдә чап едилән ше'рләр мәчмуәси, мүнтәхәбат вә алманахлары хатырладыр. Белә нәшрләрдә бу күндә шаирләр һаггында библиографик мә'лумат верилмәкдәдир.

Бу синкретик форма илә јанашы сырф библиографик характерли тәзкирәләрдә јаранмышдыр. Тәзкирә әрәбчә зикр, јә'ни "сөјләјән", "хәбәр верән әсәр" демәкдир. 1985-чи илдә "Јазычы" нәшријаты тәрәфиндән чап олунмуш "Әрәб вә фарс сөзләри лүғәти"ндә гејд олунур ки, "Тәзкирә шаирләрин һәјат вә јарадычылығы һаггында библиографик мә'лумат вә әсәрләриндән нүмунәләр верилмиш әдәби әсәр демәкдир." О, әдәби-бәдии фәалијәтин нөвү, елми јарадычылығын жанры кими чох гәдимдән јаранмыш вә узун тарихи инкишаф јолу кечмишдир. Артыг орта әсрләрдә әрәб, фарс вә түрк дилләриндә јазан алим вә сәнәткарлар јетишмишдир. Белә сәнәт адамларыны тәзкирәчи адландырмышлар. Онлар мүасир пешәкар библиографларын илк сәләфләри һесаб олунур. Тәзкирәләр әдәбијат тарихинин вә библиографик мәнбәләрин илк нүмунәләриндән бири, шаир, алим, хәтгәт фәалијәтинин тәркиб һиссәси олмаг чәһәтиндән Шәрг өлкәләриндә елм вә мәдәнијәтин өјрәнилмәси васитәси кими кениш јайылмышдыр. Үмумијәтлә, тәзкирәләрин һеч бириндә милли мәһдудиләт гојулмамышдыр.

Орта әсрдә Азәрбајҗанын илк тәзкирәчиси Шаһ (Сејид) Гасым Әнвардыр (1356-1439). О, 1356-чы илдә Сәраб шәһәриндә анадан олмуш, сонралар аиләси Тәбризә көчдүјүндән Шаһ Гасым Әнвар Тәбризи тәхәллүсү илә танынмышдыр. Аз бир мүддәтдә мүршидлик мәғамына чатмыш Сәфәвијә тәригәтини јаймаг үчүн өввәлчә Килана, сонра Хорасана көндәрилмишдир. 1426-чы илдә Әһмәд Нур Шаһруха гәсд едиләндә ондан да шүбһәләнирләр. Лакин ону е'дам етмәјә чәсарәтләри чатмадығындан Сәмәргәндә сүркүнлә кифәјәтләнирләр. Ики-үч ил Сәмәргәндә јашајыб өз әтрафына мүридләр топлајыр. Һәтта Улугбәј кими бөјүк алим вә шаһзадә онун мүридләриндән бири олмушдур. 1429-чу илдә Һерата келән шаир вәтәнә дөнәркән хәстәләнмиш, өмрүнүн сон илләрини Хәрчугда (Чочрудда) јашамыш вә бурада вәфат етмишдир. 1488-чи илдә Әлишин Нәваи онун гәбри үзәриндә көзәл бир мәғбәрә тикдирмишдир.¹

1956-чы илдә Иран алими Сәид Нәфиси шаирин әсәрләрини мүхтәлиф әлјазмалары әсасында бөјүк бир мүгәддимә илә Тәһранда чап етдирмишдир. Әсасән фарс дилиндә јазса да, Азәрбајҗан дилиндә бә'зи ше'рләри, гәзәлләри вә поемасы вардыр. О, һәм дә "Тәзкирәтүл-өвлијә", "Мәғамәтүл-Арифин" тәзкирәсинин мүәллифидир. Тәзкирәни Шаһ Һүсејн Вәлинин адына јазмышдыр. Вәлинин анасы исә Шејх Сәфинин бачысыдыр. Атасы Шинәбәддин Сүһрәвәрдинин (философ-шаир) сүләләсиндәндир. Һәр ики тәзкирә Азәрбајҗан Әлјазмалар Институтунун фондунда јохдур. Али

мәктәб дәрслијиндә онун ше'р җарадычылыгы верилірсә, тәзкирәчиллик фәалијјәти ишыгландырылмамыш галыр.²

Хәтҗат кими Шаһ Гасым Әнвар Һафиз Ширазинин диваныны тәртиб етмишдир. Диван 754 гәзәлдән вә 7 гәсидәдән ибарәтдир. Диванда шаирин ады илә бағлы библиографик мә'лумат верилір. Мүәллиф көстәрир ки, Һафиз Ширази Гур'анын бүтүн сурәләрини әзбәр билән јекәнә шаир олуб, онун тәхәллүсү дә елә бунунла бағлыдыр. Шаирин әсл ады Шәмсәддин Мәһәммәддир. Һафиз тәхәллүсү Гур'аны әзбәр билән, јадда сахлајан, кәскин јаддаша малик олан демәкдир.

Әнварын тәзкирәчилик фәалијјәти бу күнә кими тәдгигат объекти кими арашдырылмамышдыр.

Икинчи тәзкирәчи Сами Сам Мирзәдир (1517-1567). I Шаһ Исмајылын икинчи оғлу Әбү Насир Сами Сам Мирзә Сәфәвинин "Тәһфеји-Сами" тәзкирәси 1550-1561-чи илдә јазылмышдыр.³ Сам Мирзә о бири гардашлары кими сөз устасы вә әдәбијатшүнас олмушдур. Јашадыгы дөврүн алимләриндән сајылан Хачә Мәһәммәд Мә'мүн вә Хачә Абдулла Мирвариддән дәрәс алмышдыр. Көзәл хәтҗат, тәлиг вә шикәстә хәтләринин маһир устасы олмушдур. Ады тарихә һәм дә шаир кими дүшмүшдур.

Шаһзадә шаирләр ичәрисиндә Сам Мирзәнин хүсуси јери олмушдур. О, алты мин бейтдән ибарәт ше'рләр диванынын мүәллифидир. XIX-XX әсрләрин алим-библиографы олан М.Ә.Тәрбијәт бу диваны көрдүјүнү, нәзәрдән кечирдијини гејд едир. Һәмин диванын бир нүсхәси Елмләр Академијасынын Әлјазмалар Институ-тунда сахланылып.

Сам Мирзә XV әсрин икинчи јарысы XVI әсрин орталарында јашајан шаирләрин җарадычылыгы һаггында мә'лумат верән, илк мүкәммәл тәзкирә јазан азәрбајҗанлы алимдир.

О, 17 јашында икән Гәндәһара кедиб орада үсјан галдырмыш вә мәғлуб олдуғдан сонра гардашы Шаһ Тәһмасибдән (1513-1526) бағышланмасыны хаһиш етмишдир. 1538-чи илин јазында Сам Мирзә вә гардашы Әлгас Мирзә башда олмагла 20 минлик Сәфәви гошуну дөрд әјлыг мүһасирәдән сонра Ширваны тутур вә Әлгас Мирзә Ширвана илк бәјләрбәји (1547-1554) тә'јин едилір.⁴ Амма Әлгас Мирзә јерли Ширван ә'јанларынын мәркәздәнҗачма мејлиндән истифадә едәрәк өзүнү мүстәгил һаким е'лан етмәји гәрара алып. 1547-чи илин әввәлиндә Сәфәвиләрин һакимијјәтинә гаршы гијам галдырыр. Крым ханынын көмәјинә бахмајараг Әлгас Мирзә мәғлуб едилір вә Истанбула кечир. Сонралар о, Сәфәви дөвләтинә гаршы мүбаризәдә османлы түркләринин әлиндә бир аләтә чеврилир. 1549-чу илдә Әлгас Мирзә галадан атдырылараг өлдүрүлүр.⁵

Бағышландығдан сонра Сам Мирзә 1549-чу илдә 32 јашында икән Шаһ Тәһмасибдән хаһиш едир ки, ону бир јерә һаким көндәрсин. Ону Әрдәбилә һаким көндәрирләр. Он ики ил орада јашајыр. Онун тәзкирәси дә бу дөврдә јараныр. Алим вә шаирләр онун мәчлисинә кәлирләр, ше'р, сәнәт ашиги олан шаһзадәләрлә, һаггында мә'лумат вердији сәнәкарларын әксәријјәти илә шәхсән таныш олмуш, јахуд да Тәбриз, Гәзвин сарај китабханаларында вә Әрдәбилдәки Шејх Сәфи мәғбәрәси нәзиндә олан китабханада онларын әлјазма әсәрләрини вә һаггында јазылмыш мәнбәләри өјрәнмишдир. Һәлә Сам Мирзәнин сағлыгында тәзкирәнин әлјазма нүсхәсинин үзү көчүрүлүб һәр јерә јајылмышдыр. Амма онун шәхси һәјаты ағры-ачылыгла кечмишдир.

962-чи илдә бачылары Мәһинбану, Султанханым Ханымын вә фатыны бәһанә едәрәк Әрдәбилдән (бурада бәјләрбәји иди) Гәзвинә кәлир. Шаһа Әрдәбилдә галмаг истәмәдијини, Мәшһәдә кетмәк истәдијини билдирир. Бу хаһиш әввәлчә гәбул едилір. Лакин сонра шаһ тәрәфиндән рәдд едилір. Шаһ ону 10 вә 12 јашлы ики оғлу илә тутдуруб, Исмајыл Мирзә вә Әлгас Мирзәнин ики оғлунун (Султан Әһмәд вә Султан Фәррух) мәһбус олдуғу Гәһ-Гәһә галасына көндәрир, алты ил бу галада өмүр сүрүр.

Нәһајәт, бир күн шаһын һөкмү илә Әлгас Мирзәнин оғуларыны, Сам Мирзәни вә онун оғуларыны бир отаға чәм едилрәр. Әввәлчә јемәкләринә зәһәр гатыб көндәрирләр. Онлар иши дүјуб хәрәкләри јемирләр. Бир нечә күн кечир вә белә гәрара кәлирләр ки, онлары кечә јухуда олдуғлары вахт боғуб өлдүрсүнләр. Әввәлчәдән Сам Мирзәнин кичик оғлуну јухуда икән боғурлар. Икинчиси јухудан ајылыб атасыны чағырыр. Атасы јухудан ајылса да, артыг кеч иди. Сам Мирзә чәликлә онлара мүғавимәт көстәрсә дә, горчулар ипи боғазына салыб ону да өлдүрүрләр. Беш нәфәри галадан дәфн едиб мәсәләни Шаһ Тәһмасибә билдирирләр. Шаһ дејир ки, мәним хәбәрим олмадан бурадан кедән адамлар онлары өзбашына өлдүрүбләр. Тәзијә мәчлиси дүзәлдилір. Бир мүддәтдән сонра онларын чәсәдләри кәтиртдирилиб ата-баба мәғбәрәләри олан Кәлхуран кәндиндә дәфн едилір.³

Бу тәфсиләтдән ајдын олур ки, Сам Мирзә сарај чәкишмәләри нәтичәсиндә гәзәбә дүчар олмуш, 1561-1562-чи илләрдә Чәнуби Азәрбајҗанын Гарадағ маһалында, Әрдәбилдән тәгрибән 150 км шимали-тәрбдәки бир дағын зирвәсиндә олан Гәһ-Гәһә галасына салынмыш вә алты илдән сонра гәтлә јетирилмишдир. Өлдүрүләркән Сам Мирзәнин 51 јашы олмушдур.

Тәзкирәнин Түркијәдә ики нүсхәси вар: бири университет, ди-кәри Аја Софија китабханасында сахланылып. Британија музејиндә

үч, Иранда догтуз, Парисдә дөрд, Берлин вә Лаһурда ики, Бомбејдә, Кабилдә, Петербургда, Бухарада, Дашкөнддә вә Тбилисидә бир әл-жазма нүсхәси вардыр.

Азәрбајчан Елмләр Академијасы М.Фүзули адына Елми-Тәдгигат Әлјазмалар Институтунда тәзкирәнин үч нүсхәси вардыр. Б-5119/26148 шифрәли әлјазма нүсхәси ән гүжмәтлисидир. Тәзкирә бәдии зөвлә тәртиб едилмишдир. Әсәрин кириши гызыл сују илә вә мүхтәлиф рәнкләрлә бәзәдилмишдир. Мави рәнк китаба хүсуси көзәллик верир. Фәсилләрин вә шаирләрин адлары, мәтнләр, бейт вә башга бу кими сөзләр гырмызы рәнклә јазылмышдыр. Тәзкирә һәм Шәрг үсулу илә, һәм дә рәгәмлә верилмишдир. Титул вәрәгиндә тәзкирәјә дахил олан бә'зи шаирләрин адлары, сонракы вәрәгләрдә исә Азәрбајчан вә фарс дилләриндә ајры-ајры бейтләр јазылмышдыр. Әсәрин әсасы сонрадан бәрпа едилмиш вә чилдинә дәри чәкилмишдир. Нүсхә Мустафа Чәруллаһ Бәјани тәрәфиндән 978-чи илдә (1567-1568-чи илләрдә) көчүрүлмүш 146 вәрәгдән ибарәтдир. Китабын сонунда фарс дилиндә белә бир гејд вардыр: "Үч јүз әлли ики илдир ки, бу китаб јазылмышдыр. Қирманшаһ 1327." М.Ә.Тәрбијәт тәзкирәдә 664 шаир һаггында, Әкрәм Бағыров 663 Шәрг шаири һаггында вә Әбүлфәз Рәһимов исә 713 шаир һаггында мә'луматын әһатә едилдијини көстәрир. Бизчә, рәгәмләрин белә фәргли олмасы әлјазма нүсхәләринин мүхтәлифлији илә, јахуд да әлјазманы көчүрән катибләрин сәһви илә бағлыдыр.

Мүәллиф бүтүн шаирләри тәбәгә вә сијаси мөвгеләринә көрә једди група ајырмашдыр. Әсәр киришдән, једди фәсилдән вә сонлугдан ибарәтдир. Биринчидә шаһ вә шаһзадә шаирләр, икинчидә сејидләр (өвлијәләр), үчүнчүдә һәммин дөврүн танынмыш вә мәшһур шәхсләри, дөрдүнчүдә вәзирләр, бешинчидә шаирләр, алтынчыда түркләр вә шаирләри, једдинчидә башга шаирләр верилмишдир. Библиографик мә'луматла бәрәбәр шаирләрин әсәрләриндән нүмунәләр тәгдим едилир.

Тәзкирә көркәмли алимләрин нәзәр-дигтәтини чәлб етмишдир.

Инкилис шәргшүнасы Едвард Браун тәзкирә илә таныш олдуған сонра гејд етмишдир ки, тә'чили нәшр олунмалы әсәрдир. Белә јүксәк гүжмәтдән сонра һинд алыми, Пәтнә Университетинин профессору Мөвләви Иғбал Хүсејн 1934-чү илдә әсәрин ән бөјүк һиссәси олан бешинчи фәслини 193 сәһифә һәчминдә фарс вә инкилис дилиндә јазылмыш мүгәддимәләрлә нәфис шәкилдә чап етдирмишдир.³ Мөвлана Иғбал Хүсејн өз нәшриндә Пәтнә Университетинин Шәрг Әлјазмалар Китабханасында сахланьлан ики гәдим әлјазмасына (биринчиси 1560-1561-чи илдә Сам Мирзәнин вәфатындан 16 ил әввәл көчүрүлмүш, дикәри исә 1563-1565-чи

илдә Сам Мирзәнин вәфатындан 13 ил әввәл көчүрүлмүш әлјазма нүсхәләринә) әсасланмышдыр. Мүгәддимәдә нүсхә фәргләри дә көстәрилир.

1935-чи илдә әсәр көркәмли Иран алыми Вәһид Дәсткәрди тәрәфиндән Теһранда чыхан "Әрмәған" журналына әләвә кими там шәкилдә нәшр едилмишдир. 1969-чу илдә јенә дә Иран алыми Рукнәддин Хумајин Фәррух бу гүжмәтли тәзкирәнин елми-тәнгиди мәтнини беш мә'тәбәр нүсхә әсасында һазырлајыб Теһранда нәшр етдирмишдир. Тачик алыми Абдулла Сәттаров "Тәһфәји-Сами" вә онун хүсусијјәтләри" адлы намизәдлик диссертасијасы мүдафиә етмиш вә ону монографија һалында 1972-чи илдә чапдан чыхармышдыр.

"Тәһфәји-Сами"дән сонра јазылмыш тәзкирәләрин мүәллифләри бу әсәрдән сәмәрәли истифадә етмишләр. М.Тәрбијәт тәзкирәсиндә 50-дән чох шаир һаггында библиографик мә'луматы Сам Мирзәнин тәзкирәсинә иснад едәрәк олдуғу кими вермишдир. Чәсарәтлә демәк олар ки, әкәр "Тәһфәји-Сами" јазылмасадь, бир чох шаирләрин адлары галмаз, бә'зи зиддијјәтли елми мүлаһизәләр јарана биләрдә.

Тәзкирәдә шаир Һәбибинин Сүләјман Јәғуби тәрәфиндән сараја кәтирилмәси дә тәсвир олунур. Сүләјман Јәғуб ону һазырчаваб бир ушаг кими сараја кәтирир, тә'лим-тәрбијәсинә гајғы көстәрир. Һәбиби (Көјчәј маһалынын Бәркүшад кәндиндәндир) исте'дадлы бир шаир (мәликүшшүәра) кими парлајыр.

Сам Мирзә илк дөфә "Бәхтијарнамә" поемасынын мүәллифи олан Фәдаинин Тәбризли олдуғуну вә 1550-чи илләрдә јени-јени шә'рләр јаздығыны сөјләјир. Фәдаинин бу әсәри 1945-1946-чы илләрдә журналист-мәтбуат ишчиси Гулам Мәммәдли тәрәфиндән Чәнуби Азәрбајчанда тапылыб Әлјазмалар Фондунда верилмиш вә чап олунмушдур.

Тәәссүф ки, көркәмли сәнәткар Сам Мирзәнин һәјат вә јарядычылығы, о чүмләдән тәзкирәчилик фәалијјәти республикада лазымынча өјрәнилмәмишдир. Һеч олмаса, јухарьда ады чәкилән алимләрин әсәрләринин Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилмәсинә тәшәббүс көстәрилмәлидир.

Үчүнчү тәзкирәчи Ибраһим Мирзә Әбүлфәтдир (Чаһи) (1544-1576). Сәфәвиләр сүләләсиндән олан Заһирәддин Бәһрам Мирзәнин оғлудур. О, һәдди-бүлуға чатдыған сонра I Шаһ Тәһмасиб өз гызы Чөвһәрсултан ханымы Әбүлфәтә әрә вермиш вә Хорасанын һөкмдарлығыны она тапшырмашды. Он ики ил (1571-чи илә гәдәр) Хорасанын һөкмдары олмушдур. О, өз зәманәсинин јүксәк мәфкурә саһиби олмуш, елмләри вә фәнләри өјрәнмиш,

инчәсәнәтин бир чох сәһәләрини дәриндән билмишдир. Әрәб дилинин грамматикасыны, бәјан вә мәнтиг сәмләрини мәнимсәсмиш, ријазийәт, нүчум вә мусиги елмләриндә устәд оларәт китаблар јазмышдыр. Онун јаздығы “Астролокија рәсмләри” вә “Мусиги ваһидләри” китаблары өз дөврүнүн мәшһур әсәрләриндән сајылмышдыр. О, әруз вә гафијәни, јә’ни әдәбијәт нәзәријјәсини јахшы мәнимсәмишдир. Онун фарс вә түрк дилләриндә ше’рләри вардыр. “Чаһи” тәхәллүсү ишләтмишдир. Үч мин бейтдән ибарәт “Диван”ын әлјазмасы һачы Әһмәд Гумлу тәрәфиндән тәртиб едилмишдир.¹

Мәшһур шәхсийәтләрин фәәлијјәтләри һаггында тәдгигат апармыш, тәрчүмеји-һалы вә јарадычылыгылары һаггында “Фәрһәнки Ибраһими” (“Ибраһимин лүғәт китабы”) адлы санбаллы бир тәзкирә тәртиб етмишдир. Тәзкирәсиндә мәшһур канончалан, көркәмли ифачы Мөвлана Гасым һаггында да мә’лумат верир, ону мусигинин мұхтәлиф сәһәләриндә өз дөврүнүн мәшһур мусигишүнасы кими охучуја тәгдм едир. Тәзкирәдә Абдулгәдир Марағәји, мәшһур ханәндә һафиз Лалә, Кәмаләддин Бейзәди, Мир Мұсафир, Мир Зејналаддин Тәбризи, Мөвланә Мүзәффәр Әли, бәдии хәттәтлыг сәһәсиндә Мөвлана Мәһәммәд һәсән Тәбризи, Мөвлана Әли Бәј Тәбризи, Әбдүлбағы Китабнәвис, Мир Әли Тәбризинин оғлу Үбейдуллаһ, Маһмуд Бағыр Ордубәди, Назим-әд-дин Әрдәбили, Мир Абдулла Бәј Данәшмәнд, Әли Рза Тәбризи Аббәси, Азәрбајчан рәссамларындан Әмир Дөвләтјар, Әбдүл Мұсафир, Пирәһмәд Бағышимали, Сејид Әһмәд Нәгташ, Пир Сејид Әһмәд Тәбризи вә башгалары һаггында библиографик мә’лумат верилир.

Гази һачы Әһмәд Гумлу “Сәфинеји-Хошкү” әсәриндә бу тәзкирәдән кениш шәкилдә истифадә етдијини хәбәр верир.

Әбүлфәтин китабханасында бир чох дәјәрли китаблар вә надир тапылан албомлар вармыш. Бу албомлардан бириндә көркәмли хәттәт, устәд рәссам Бейзад Кәмаләддинин вә дикәр рәссамларын әсәрләри топланмышды. Бу албомларын гијмәти бир өлкәнин бир илик дөвләт бүдчәсинә бәрабәр тугулмушдур.

II Шаһ Исмајыл тахта чыхдыгдан сонра (1576-чы ил 24 апрел) онун әмри илә бу кәнч алим он бир нәфәрлә бирликдә өлдүрүлмүшдур. Чөвһәрсултан онун гәтлә јетирилмәсиндән хәбәр тутан кими китабхананын албомларыны јандырмыш, дашгашларыны суја атарәт тәләф етмиш, бу һадисәјә давам кәтирә билмәдијиндән өлмүшдур.

Орта әср әдәби библиографијасы Садыг Бәј Садиги (Әфшар) Худабәндәлинин (1553-1616) тәзкирәси илә тамамланыр. Садыг Бәј Садиги Тәбриз шәһәринин Борзу мөһәлләсинин јахынлыгында

сәркәрдә аиләсиндә анадан олмуш, Исфаһанда шаир, мусигишүнас, хәттәт-нәгташ, алим кими фәәлијјәт кәстәрмишдир. О, Низаминин “Хосров вә Ширин” поемасынын тә’сири алтында ше’р, гәзәл вә гәсидәләрдән ибарәт диван јазмышдыр. Садиги “Сәд вә Сәид” мәснәвисинин, “Чәнкинама”, “Танун-үс-сүвар”, “Рисәлеји-мүәмма” вә бир сыра мәнзум әсәрләрин мұәллифидир. О, гејри-әди шаирлик истә’дадына, харүгалдә рәссамлыг мөһәрәтинә, инчә хәттәтлыг сәнәткарлыгына вә тәзкирәчи алим дүнјакөрүшүнә малик иди. Мәһәммәд Әли Тәрбијәт онун гәләминдән чыхан 10 бәдии әсәрин адыны чәкир. Садыг Бәјин јарадычылыгында әсас јери миниатүр вә портрет жанры тутурду. Искәндәр Бәј Мүнши нәгташлар ичәрисиндә дүнја шөһрәтли мө’чүзәләр јараданлар сырасына Садыг Бәји дә дахил едир. Онун мұасири шаир Горури тәсдиг едир ки, онун һәр бир график иши үч түмән дәјәриндә иди. Һиндистанда исә даһа баһа сатылырды. “Танун-үс-сүвар” әсәриндә рәссамлыг сәнәтинин гајда вә ганунлары, техникасы вә техники васитәләриндән бәһс олунур. О, Тәбриз миниатүр мөктәбинин ән јахшы нүмајәндәләриндән биридир. Рәсм јарадычылыгынын Исфаһан миниатүр мөктәбинин формалашмасында мұһүм ролу олмушдур. Онун чохлу график әсәрләри дүнјанын ән мәшһур китабханаларында сахланылмагдадыр.⁶

Садыг Бәј Садиги 20 јашында дәрвиш сифәтилә Шәрг өлкәләринә сәјаһәтә чыхмыш, бир мүддәт Сурија (Һәләб), Ираг (Бағдад), Иранын бир сыра шөһәрләриндәки ә’јан сарајларында хидмәт етмиш, 1568-1575-чи илләрдә Гәзвин шөһәриндә Мүзәффәрәдән рәссамлыг сәнәтини өјрәнмиш, II Шаһ Исмајылын дө’вәтилә сарај китабханасында ишләмишдир. Сонралар I Шаһ Аббас китабханасынын идарә олунмасы она һәвалә едилмишдир. Китабдарлыг вәзифәси Сәфәвиләр сүлаләсинин һакимијјәти илләриндә бөјүк елмимәдәни әһәмијјәтә малик бир вәзифә иди. Мәшһур рәссам Бейзадын китабдар вәзифәсинә тә’јин едилмәсилә әлагәдар Шаһ Исмајылын вердији фәрманын мәзмуну нәзәрә алынарса, бу вәзифәнин әһәмијјәти бир даһа ајдынлашыр. Шүбһәсиз ки, С.Б.Садиги Султан Мәһәммәд вә Шаһ Аббас дөврүндә китабдар вәзифәсинә тә’јин олунмушдур.

Садиги кәнчлик јашында хүсусилә Әмир Ханын јанында һәрби ишләрә дә чох мејл етмишдир. Икид, гочаг Садиги Астарәбадда баш верән мұһарибәдә фәәл иштирак етмишдир.

О, ше’рләрини ики дилдә јазмышдыр. Китабдарлыг вәзифәси онун тәзкирәчилик јарадычылыгына чидди тә’сир кәстәрмишдир. С.Б.Садигинин тәзкирәси Әбдүррәһман Чаминин “Баһаристан”, Әлишир Нәвајинин “Мөчлүсүл-нафаис”, Дөвләтшаһ Сәмәргәнддинин

“Тәзкиреји-шүара”, Сам Мирзәнин “Тәһфеји-Сами” әсәрләринин ән’әнәләри әсасында тәртиб едилмишдир. Анчаг тәзкирә Дөвләтшаһ Сәмәргәндинин “Тәзкиреји-шүара”сына даһа јахындыр. Буну әсәрин адындан да һисс етмәк олур. Бу да С.Б.Садигинин тәзкирәчилијин ән’әнәсинә һәссаслыгла јанашдығыны, өзүндән әввәлки тәзкирәләрин тәркибиндә јахшы нә варса, ону мәнимсәјиб јарадычылығына тәтбиг етдијини көстәрир.

“Мәчмәүл-Хәввас” тәзкирәси кириш, 8 фәсил вә нәтичәдән ибарәтдир.⁷ Биринчи фәсилдә падшаһ шаирләрдән бәһс едилир. Падшаһ шаирләр һаггында гыса биографик мә’лумат верилир, онларын јарадычылығынын сәчијјәви хүсусијјәтләри ачыгланыр. С.Б.Садигинин шаһлара, үмумијјәтлә, шаһ үсул-идарәсинә мүнәсибәтини бурадан билмәк мүмкүндүр. Икинчи фәсилдә онларын һәр биринин әсәрләриндән нүмунәләр тәгдим олунур. Үчүнчү, дөрдүнчү фәсилләрдә Түрkiјә вә Иран дөвләт башчылары һаггында мә’луматлар, бешинчи фәсилдә онларын оғланлары һаггында библиографик хүләсә тәгдим едилир. Алтынчы фәсилдә исә мүәллифин “Сәадәт адамлары” адландырдығы Мирләр барәдә гыса мә’лумат вардыр. Једдинчи фәсилдә үч дилдә (әраб, фарс, түрк дилләриндә) ше’р јазмаг гүдрәсинә малик олан шаирләр вә нәһајәт, сәккизинчи фәсилдә Иран шаирләри һаггында библиографик мә’лумат даһа кениш јер тутур. Мүәллиф Фүзули, Мәһәммәд Аmani һаггында илк мә’лумат верир, Фүзули јарадычылығынын бәнзәрсиз олдуғуну көстәрир. Мәсиһи, Шаһгулу Мирзә, Мәһәммәд Бәј Самиси, Пиригулу Бәј, Мәһәммәд Евоғлу, Әтиги Ширвани, Мөвлана Шәриф Тәбризи, Фикри Ордубади, Мурадхан Фикри, Гази-Зенчан вә башгаларынын һәјат вә јарадычылығы һаггында библиографик мә’луматлар, јарадычылыгыларынын тәһлили вә онларын әсәрләринә верилән гijмәтли фикирләр бу күн дә тәдгигатчыларын нәзәрдиггәтини өзүнә чәлб едир.⁷

“Мәчмәүл-Хәввас” (Адлы-санлы шәхсијјәтләр топлусу) тәзкирәсиндә 480-дән чох алим, шаир вә рәссам һаггында мә’лумат верилир. Тәзкирә Азәрбајчан дилиндә јазылмышдыр. Бурада демәк олар ки, Шаһ Исмајыл Сәфәви дөврүндән Шаһ Аббас дөврүнәдәк јашајан сөз усталары әһатә олунмушдур. Мүәллиф өзүнү “Садиги-Китабдар” адландырыр. Киришдә тәрчүмеји-һалындан бәһс едәркән тәхәллүсүнүн “Садиги” олдуғуну гејд едир. О, 77 ил јашамыш, 1616-чы илдә (1690) вәфат етмишдир.⁸

С.Б.Садиги өзүндән әввәлки бир чох тәзкирәчиләрдән фәргли олараг шаирләрин јарадычылығы һаггында үмуми фикир демәклә кифајәтләнмир, һәмин сәнәткарларын фәрди јарадычылыг хүсусијјәтләри, әдәби ирсләринин мүсбәт вә мәнфи чәһәтләри һаггында

да мүләһизәләр ирәли сүрүр. Онун бу мүләһизәләри лирик ше’рләрин ичтимаи-сосиал мә’насыны баша дүшмәк үчүн дәјәрлидир. Мүәллиф бу тәзкирәси илә дөврүнүн көркәмли әдәбијјашунас библиографы кими таныыр. О, орта әср библиографысынын дөврүн мә’нәви-мәдәни, әдәби һәјаты илә, онун өјрәнилмәси, јазылмасы илә сых бағлаја билмишдир.

Мүасир көркәмли библиограф, тәзкирәчи М.Тәрбијәт бу әсәри С.Б.Садигинин ән көркәмли әсәри сәјмишдыр. Иран алыми Әбдүррәсул Хәјампур бир нечә әлјазма нүсхә әсасында “Мәчмәүл-Хәввас”ын елми-тәнгиди мөтнини һазырлајыб фарс дилинә тәрчүмәси илә бирликдә Тәбриздә (1337-чи илдә) 371 сәһифә һәчминдә нәшр етдирмишдир. Әсәрдә 333 шаир әһатә олунур. Тәзкирәнин мүхтәлиф нүсхәләриндә бу рәгәмләр мүхтәлиф чүр верилир. М.Тәрбијәт онун тәзкирәсиндә 400-ә кими шаир һаггында мә’лумат верилдијини гејд едир. Һәлә мүәллифин сағлығында тәзкирәнин әлјазмасынын үзүнүн көчүрүлүб јазылмасы көстәрир ки, әсәр нәинки профессионал охучуларын, еләчә дә әдәбијјат һәвәскарларынын да рәғбәтини газанмышдыр. Тәзкирә Азәрбајчанда библиографыја тарихинин өјрәнилмәси үчүн бөјүк елми вә тәрчүби әһәмијјәтә малик мәнбәләрдән биридир. Тәзкирәни академик Һ.Араслы, профессор М.А.Гулузадә, Әбдүлгадир Гарахан јүксәк гijмәтләндирир вә орта әср Азәрбајчан шаирләринин јарадычылығынын өјрәнилмәсиндә мүһүм әдәби мәнбә һесаб едилрәр. Азәрбајчанда бу тәзкирә дә чап едилмәмишдир.

Тәзкирәнин Түрkiјәдә јенидән нәшр олунмасы мүнәсибәтилә профессор Әһмәд Атәшинин, Ибраһим Кутлунун чап едилмиш мәгаләләри хүсусилә марағлыдыр.

С.Б.Садигинин һәјат вә јарадычылығына диссертасија иши һәср олунса да, онун анадан олдуғу ил вә вәфаты тарихи һәлә дә дәгигләшдирилмәмишдир.¹⁰

Бу тәзкирәнин Азәрбајчанда нәшри охучулар үчүн, хүсусилә әдәбијјатшунаслар, библиографлар вә китабханачылар үчүн гijмәтли әрмәған олар.

Нәтичә олараг гејд етмәк лазымдыр ки, бу дөрд тәзкирәчи вәрислик мәсәләсинә хүсуси диггәт вермишдир. Шаһ Гасым Әнвар әсасән XIII-XIV әср шаирләрини әһатә етмишдирсә, Сам Мирзә XV әсрдә вә XVI әсрин биринчи јарысында, С.Б.Садиги XVI әсрин икинчи јарысында јазыб-јарадан шаирләри әһатә едир. Ибраһим Мирзә Әбүлфәт исә тәзкирәсиндә мусиги, инчәсәнәт, рәссамлыг саһәсиндә јарадан сәнәткарлара хүсуси јер вермәклә инчәсәнәт әсәрләринин илк библиографик көстәричисини јаратмышдыр. “Тәһфеји-Тәһмасиб” тәзкирәси исә о дөврүн тарихини

ишыгландыран әсәрләрә вә јазанлара һәср едилмишдир. С.Б.Садиги өзүндән әввәлки тәзкирәләрин тәртиби үсулларыны мәнимсәјәрәк, шаирләрин фәрди јарадычылыг мәсәләләрини, әдәби ирсләрини әдәбијјатшүнаслыгын тәләбләри сәвијјәсиндә ишыгландырыр, орта әср библиографјасыны дөврүн мә'нәви-мәдәни, әдәби һәјәти илә сых бағлаја билир. Мәһз бу чәһәтдән тәзкирәләрин әдәбијјат тарихинин өјрәнилмәси мәнбәләриндән бири кими әлјазма һалында үзүнүн көчүрүлмәси, јайылмасы вә сонралар нәшр едилмәси мүһүм бир иш кими әдәбијјатшүнасларын гаршысында дурмуш вә бу күн дә дурмагдадыр. Шаһ Гасым Әнвар истисна олмаг шәртилә Сами Сам Мирзәнин, Ибраһим Мирзә Әбүлфәтин, Садыг Бәј Садигинин истәр бәдии, истәрсә дә тәзкирәчилик јарычылыглары Азәрбајчан әдәбијјат тарихиндә, инчәсәнәт тарихиндә вә еләчә дә библиографја тарихиндә бу күнә кими өјрәнилмәмишдир. Онларын јерини, мөвгеләрини, јарадычы зијалы кими хидмәтләрини тәдрис етмәк, китабханачы-библиографлара нүмунә кими көстәрмәк, танытдырмаг бу күнкү пешәкар библиографлар үчүн чох зәрури, вачиб бир ишдир. Онларын әсәрләриндән истифадә етмәк, өјрәнмәк, библиографја мәдәнијјәтинин инкишафындакы ролуну көстәрмәк актуал проблемләрдән бири кими гаршыда дурмагдадыр.

МӘНБӘЛӘР

1. Мәммәдәли Т. Данишмәндани-Азәрбајчан. - Б., 1987. -458 с.
2. Сәфәрли Ә., Јусифов Х. Гәдим вә орта әсрләр Азәрбајчан әдәбијјаты. - Б.: Маариф, 1982. - С.172-176.
3. Бағыров Ә. "Тәһфәји-Сами" тәзкирәси //Бакы.-1987. - 8 апрел.
4. Азәрбајчан тарихи (ән гәдим заманлардан XX әсрәдәк). Ч.І. (Али мәктәбләр үчүн дәрслик). - Б.: Азәрнәшр, 1994.
5. Рәһимов Ә. Сам Мирзәнин гәтли һаггында јени мә'лумат// Азәрб. ССР ЕА-нын Хәбәрләри. Әдәбијјат, дил вә инчәсәнәт серијасы. - 1990. - №4. - С.94.-101.
6. Кәндли Г. Садыг Бәј Әфшарын һәјәт вә јарадычылыгы һаггында бә'зи гејдләр // "Азәрбајчан әдәбијјаты мәсәләләри" китабында. - Б., 1964. -С.218-240.
7. Мурадова М. Садыг Бәј Садиги (һәјәт вә јарадычылыгы) //Азәрб. ССР ЕА-нын Низами адына Әдәбијјат Институту. - Б., 1970. - 255 с. (Диссертасија В.И.Ленин адына АПИ-нин Китабханасында сахланылыр).

8. Мурадова М. "Мәчмәүл-Хәввас" тәзкирәси һаггында// Азәрб. ЕА-нын Хәбәрләри. Әдәбијјат, дил вә инчәсәнәт серијасы. - 1969. - №2.

9. Мурадова М. Садигинин намә'лум бир әсәри һаггында // Елм вә һәјәт. - 1969. -№8.

10. Мурадова М. Садыг Бәј Садигинин тәвәллүд вә өлүм тарихләри һаггында //Азәрб.ЕА-нын Мә'рузәләри. - 1970. -№2.

МҮТАЛИӘ, ОНУН ИЧТИМАИ МӘЗМУНУ ВӘ СОСИАЛ ХАРАКТЕРИ

Саһиб РЗАЈЕВ

*филологија
елмләри
намизәди,
досент*

Инсан дүнјада келишинин илк вахтларындан башлајараг әтраф мүнһити, ону әһатә едән мадди әләми, әшја вә предметләри өјрәнмәјә, кетдикчә ондан даһа чох сәмәрәләнмәјә мејлидир. Бунунла әләгәдар олараг инсан мүйәјјән кејфијәтләр әлдә етдикчә тәбиәт вә чәмијјәтин ганунларыны даһа әтрафлы өјрәнмәк үчүн мүхтәлиф васитәләрдән истифадә едир. Бу чәһәтдән тәбиәтин вә чәмијјәтин инкишаф ганунларыны, сләчә дә бәшәријјәтин әлдә етдији наилијјәтләри маһијјәтчә мөнимсәмәк үчүн ән сәмәрәли васитә мәнз муталиәдир.

Маһијјәти ачыларкән мә'лум олур ки, муталиә һәр һансы мәтн-дә верилмиш мә'луматы әхз етмәјә јөнәлдилмиш коммуникасија - әләгә фәалијјәтидир. Бу коммуникасијада мүйәллиф, чап мәнсулаты, охучу вә ја охучу аудиторијасы иштирак едир.

XX әср маһијјәтчә елми-техники тәрәғти әсри олдуғу кими, муталиәнин дә кениш вус'әт алдығы бир әсрдир. Истәр китаб нәшри, истәрсә дә кениш китабханалар шәбәкәсинин јарадылмасы вә әһалинин бурадан сәмәрәләнмәси саһәсиндәки кәстәричиләр бу фикри тәсдиг едир. Бу бахымдан муталиә һәјәтмызын ичтимаи һадисәсинә чеврилмиш, кениш сосиал мәзмун кәсб етмишдир.

Мүасир елм муталиәјә, онун маһијјәтинә, принципләринә, мәзмунуна вә гурулушуна чәмијјәтин сосиал вә иғтисади һәјәтында кедән процес кими баһыр.

Муталиә фәрди психоложи процес олса да, чәмијјәтин сосиал һәјәтына, ичтимаи марағын истигамәтләринә, мөвчуд марағын мәнсулу олан јени идејаларын јайылмасына вә һамынын малына чеврилмәсинә имкан јарадыр.

Инсанларын мүхтәлиф характерли мараг вә тәләбатлары муталиә марағынын вә муталиә тәләбатынын реаллашмасына чидди тә'сир кәстәрир. Мүасир муталиә тәләбатынын артмасыны шәртләндирән амилләрдән бири елми-техники наилијјәтләрдир. Дүнјанын табагчыл өлкәләриндә истәһсалын јени техника илә силаһланмасы, јени елми кәшфләрин, бөјүк елми наилијјәтләрин мејдана кәлмәси, јени-јени елм вә билик саһәләринин јаранмасы, сләчә дә дүнјада кедән ичтимаи-сијаси процесләр муталиәни объектив сосиал зәрурәтә чевирмишдир.

Индики дөврдә дүнја халқлары өз өлкәләриндә сосиал характер дашыјан мүнһүм проблемләрин һәллиндә фәал иштирак етмәјә хүсуסי сә'ј кәстәрирләр. Еләчә дә бизим јеничә мустәғиллик әлдә етмиш республикамызын вәтәндашлары өлкәнин тәләјүккү проблемләринин һәллиндә өз сә'јләрини әсиркәмирләр. Бу исә һәр кәсдән ичтимаи шүүр, мә'нәви зәнкинлик, интеллектуал имкан тәләб едир. Бүгүн бунлара һәл олмаг үчүн ахтарыш объекти кими чап мәнсулатына, өјрәнмәк васитәси олан муталиәјә еһтијаж јараныр.

Һәјәтда инсанын мөгсәдјөнлү инкишафы үчүн мұвафиг биликләр системинә јијәләнмәси важибдир. Бу мөгсәдлә илкин үмуми биликләр әлдә етмәк үчүн бүгүн инкишаф етмиш өлкәләрдә олдуғу кими республикамызда да үмумтәһсил мәктәбләри јарадылмышдыр. Ејни заманда адамларын мүйәјјән ихтисас вә пешәләрә јијәләнмәси үчүн али вә орта ихтисас мәктәбләринин бүтөв шәбәкәси фәалијјәт кәстәрир.

Истәр үмумтәһсил, истәрсә дә али вә орта ихтисас мәктәбләринин тәдрис програмында нәзәрдә тутулан биликләр инсанын һәјәта фәал мудахиләси үчүн кифәјәт дејилдир. Һеч бир али мәктәб мұтәхәссисә мүйәјјән ихтисас үзрә мүасир һәјәтын тәләби һәчминдә мә'лумат вә биликләр мөчмууну верә билмир. Бу исә тәбии һалдыр. Чүнки мүйәјјән вахтла мөһудлашан али вә орта тәһсил мәктәбләринин програмлары лазыми билдикләри там шәкилдә өзүндә әкс етдирмәк имканына малик дејилдир. Она көрә дә заманын тәләбинә ујғун олараг рәсми тәһсиллә шәхси тәһсил муталиәси паралел кетмәлидир. Бу бахымдан муталиә мүнһүм елми-нәзәри проблемдир.

Кениш охучу күтләси арасында китаб тәблиғинин вә онларын муталиәсинә рәһбәрлијин елми әсасларыны тәһлил едән муталиә нәзәријјәсиндә тәкмилләшмә процеси кедир. Мүасир китабханашүнаслыг муталиәнин сосиал, сосиал-психоложи вә педагожи проблемләринин, ејни заманда онун ичтимаи һәјәта тә'сиринин тәдғиги саһәсиндә мүйәјјән наилијјәтләр газанмышдыр. Кечмиш

иттифагда апарылан тэдгигатлар, М.Ә.Рәсулзаде адына БДУ-нун китабханачылыг факултәсинин јарадычы коллективинин елми-нәзәри фикирләри, еләчә дә китабханаларын чохилик тәчрүбәси бу гәнаәтә кәлмәјә әсас верир ки; а) Мүталиә инсанлар үчүн фа-силәсиз артмагда олан социал тәләбатдыр; б) Мүталиә инсанларын ичтимаи шүүрунун формалашмасына вә тәһсил сәвијјәсинин јүк-сәлмәсинә тә'сир кәстәрән ичтимаи әлагә системидир. Бунунла да мүталиәнин чәмијјәтдә ичтимаи ролу мүәјјәнләшир. Бу бахымдан мүталиә мұһүм тәдгигат проблеми кими китабханашүнасларла бәра-бәр сосиологлары, психологлары, педагоглары да ејни дәрәчәдә марагландырыр. Мүталиә ичтимаи мәзmun кәсб етмәклә бәрабәр, һәм дә фәрди мәзмуна маликдир. Јә'ни мүталиә просеси һәр бир охучунун фәрди кејфијјәтләри илә әлагәдар олараг фәрдиләшир.

Чәмијјәтдә адамларын әксәријјәтинин мүталиә марағынын мөг-сәдәујғунлуғу, дәрин идејалылығы вә јүксәк мүтәрәгиллији мөв-чуддур. Әлбәттә, бу һал бүтүн охучуларда ејни вәзијјәтдә дејилдир. Чүнки сосиоложи тәдгигатларын нәтичәси кәстәрмишдир ки, чә-мијјәтдә мүталиә тәләбатынын мүхтәлифлији һәр бир охучунун мәдәни вә интеллектуал сәвијјәси, һәјат тәчрүбәси, ихтисасы, һәјат фәаллијјәтинин характери илә, өзүнәмәхсус фәрди хүсусијјәтләри, һәјата мұнасибәтдә зөвг вә тәмајүл мүхтәлифлији илә әлагәдардыр. Бунунла әлагәдар мүталиәни һәм ајры-ајры фәрдләрин, һәм дә чәмијјәт һәјатынын бүтүн тәрәфләринә билаваситә тә'сир кәстәр-рән һадисә кими гијмәтләндирмәк вачиб сајылыр. "Мүталиә мә'лу-мат-ахтарыш вә идраки фәалијјәт нөвү кими инсанын инкишафын-да, тәрбијәсиндә вә тәһсилиндә хүсуси јер тутур".¹ Бу исә чәмијјәтин үмуми инкишафы фонунда мұһүм әһәмијјәт кәсб едир.

Мүталиәнин ичтимаи мәзмуну өзүнү әсасән үч истигамәтдә кәстәрир:

1. Мүталиә үчүн материал сечилмәси вә охунмуш әдәбијјатын гијмәтләндирилмәси ме'јары инсана ичтимаи тә'сир амили вә ме-ханизми илә шәртләнир.

2. Мүталиә үчүн материал вә гијмәтләндирмә мотивләри шәх-сијјәтләр арасында әлагә предметидир вә ичтимаи мүталиә атмос-фери јарадыр.

3. Мүталиәнин нәтичәләри инсанын ичтимаи вә истеһсалат фәалијјәтиндә әкс олунур, онун дүнјакөрүшүнүн, әмәјинин сәмәрә-лилијини мүәјјән едир.

Бүтүн бунлар исә мүталиәнин социал характерини ачан факт-лардыр.

Мүталиә просесиндә охучу китабла социал психоложи мұнаси-бәтләрә кирир. Мәһз бу мұнасибәтләрин механизмини вә онун

социал нәтичәләрини ашкар етмәк мүталиә һагтында елмин мұһүм вәзифәләриндәндир.

Гејд едәк ки, мүталиә нәзәријјәси мүрәккәб проблемләр ком-плексини бирләшдирдији үчүн онун дәриндән тәдгиги илә мүх-тәлиф елмләр мәшғулдур. Бунунла белә мүталиә нәзәријјәси бүтөв елми комплекс кими формалашыр вә инкишаф едир.

Үмумијјәтлә, мүталиәнин бөјүк ичтимаи ролу вә характери онун социал тәрәфләринин вә нәтичәләринин әтрафлы шәкилдә тәд-гигини тәләб едир.

Мүасир шәраитдә мүталиәнин һансы конкрет проблеминин нә-зәри вә тәчрүби мараг кәсб етмәси суалына бирдәфәлик чаваб вер-мәк чәтиндир. Белә ки, бир тәрәфдән мүасир мүталиә нәзәријјәси мүрәккәб проблемләр комплексини бирләшдирдији үчүн онун дәр-индән тәдгиги јалһыз мүхтәлиф елмләрин тәдгигат үсулларындан истифадә етмәклә һәјата кечирилә билир. Дикәр тәрәфдән исә мүасир мүталиә нәзәријјәсинин бир чох мүддәалары һәлә ишлән-мәкдәдир.

Бу күн мүасир мүталиә нәзәријјәси формалашыр, онун әсас ис-тигамәтләри вә елми проблемләри мүәјјәнләшир. Мүрәккәб гу-рулуша малик олан мүталиә нәзәријјәсинин әсас тәдгигат истига-мәтләри бунлардыр: а) мүталиә сосиолокијјасы, б) мүталиә психоло-кијјасы, в) мүталиә педагокијјасы.

Әлбәттә, бу истигамәтләрин һәр бири јахын кәләчәкдә елми-нәзәри фәнләр шәклиндә тәдрис едилмәлидир.

Ичтимаи һәјатда мүталиә һәм дә бир сыра мұһүм функцијалары јеринә јетирир. Һазырда мүталиәнин ашағыда гејд олунан үч мұһүм функција групу мүәјјәнләшдирилмишдир. Бунлар: 1) тәшкилати функција, 2) гијмәтләндирмә вә истигамәтләндирмә функцијасы, 3) комплекс характер дашыјан тә'лим, тәһсил вә тәрбијә функ-сијасыдыр.²

Тәшкилати функција дедикдә - бурада өлкә әһалисинин коллек-тив фәалијјәтинә бу фәалијјәтин планлашдырылмасына, әлагәлән-дирилмәсинә вә тәнзимләнмәсинә мүталиәнин тә'сири нәзәрдә ту-тулмушдур. Бу фикир онунла изаһ олунур ки, дәвләт сәнәдләри-нин, мүхтәлиф гәрар вә кәстәришләрин мәтбуат васитәсилә тәблиғи, адамларын әһәмијјәтли һадисәләрлә таныш едилмәси өлкәнин һәјатында халһын шүүрлу иштиракыны тә'мин едир, онларын вәтәндашлыг һиссләрини фәаллашдырыр, һәр кәси үзәринә дүшән вәзифәни јеринә јетирмәјә сәфәрбәрлијә алыр.

Мүталиәнин гијмәтләндирмә - истигамәтләндирмә функција-сыны изаһ едәркән кәстәрмәк лазымдыр ки, охучулар охудулары китаблардан вә дөврү нәшрләрдән јалһыз мүхтәлиф мәсәләләр

үзрө маълумат мәчмусуну дежил, һәм дә бу мәсәләләрин, һадисәләрин сосиал гижмәтләндирилмәси һаггында ајдын тәсәввүр әлдә едирләр. Беләликлә, мүталиә мүасир дөврүн вә тарихи кечмишин һадисәләринә ичтимаи мүнәсибәтләрин дәрк едилмәсинә, һәјатда объектив бахышын формалашмасына, еләчә дә чәмијјәтин һәјат тәрзи үчүн характерик олан етик, һүгуи вә естетик нормаларын мәнимсәнилмәсинә көмәк едир.

Мүталиәнин тәдрис, тәһсил вә тәрбијә функцијалары комплекс характер дашыјыр. Бир-бири илә гырылмаз сурәтдә бағлы олан бу просесләрдә мүталиәнин нәтичәси олараг чәмијјәт тәрәфиндән топланмыш биликләрин мәнимсәнилмәси (тәдрис), бу биликләрин системинин јарадылмасы (тәһсил) вә шәхсијјәтин инкишафы кедишинин идарә едилмәси (тәрбијә) ифадә олунур. Бу функцијалар инсанын мәктәбә кетдији илк дөврдән өмрүнүн сонуна гәдәрки интеллектуал фәалијјәтиндә ифадә олунур.

Көркәмли алман китабханашүнасы Х.Кунтсе мүталиәнин маһијјәти һаггында данышаркән онун үч әсас нөвүнү изаһ едәрәк, инсан өмрүнүн мүхтәлиф дөврүнүн, мүхтәлиф анларынын мә'нәви еһтијачы үчүн вачиб мәшғулијјәт мәнбәји кими гижмәтләндирир.³

Инсанын тәфәккүрүнү гидаландырмаг бахымындан мүталиә тәрәфиндән јеринә јетирилән функцијалардан бири дә моделләшдирмәдир. Мүталиәнин моделләшдирмә функцијасынын өзүнәмәхсус чәһәтләри вардыр. Белә ки, мүталиә просесиндә чап әсәрләриндән көтүрүлмүш һәр бир маълумат бәһс едилән мөвзунун вә онунла әлагәдар мәсәләләрин бу вә ја дикәр тәрәфинин тәсәввүрдә моделини јарадыр. Бу чәһәтдән мүталиә нә гәдәр һәртәрәфли, һәјат мәсәләләрини тәсвир едән мәтнин дәрк едилмәси нә гәдәр дәриндирсә, охучунун тәсәввүрүндә һәммин мәсәләнин модели бир о гәдәр һәчмли, там вә ајдын олур. Бүтүн бунлар исә мүталиәни доғуран сәбәб вә мәгсәдләрлә әлагәдардыр. Елми әдәбијјатда мүталиәнин сәбәб вә мәгсәдләринин нөвләри тәхмини олараг ашағьдакы кими мүйјәнләшдирилмишдир:

1. һәјат тәчрүбәси газанмаг вә өзүнүтәкмилләшдирмә.
2. Идраки еһтијач.
3. Шәхси тәһсил вә тәчрүби фајдаланмаг.
4. Емоционал вә естетик тәләбат.
5. Әјләнмәк.⁴

Әлбәттә, бу бөлкүнүн өзү дә там һесаб олунмур. Инсаны мүталиәјә чәлб едән даһа башга сәбәбләр һаггында фикирләр дә сөјләнилмишдир.⁵

Мүталиәнин ичтимаи мәзмун кәсб етмәси вә сосиал характер дашымасы бу күн даһа ајдын тәзаһүр едир. Бу чәһәтләр гејд едәчәјимиз саһәләрдә хүсусилә нәзәрә чарпыр:

1. Мүталиә кетдикчә даһа чох адамын ичтимаи шүурунун вә дүнјакөрүшүнүн фәаллашмасына, онларда јүксәк мә'нәви идејаларын тәрбијә едилмәсинә хидмәт көстәрән мүһүм васитәјә чеврилир.

2. Фасиләсиз шәхси тәһсили һәјата кечирмәк, дәвләт сәвијјәсиндә әһалинин үмуммәдәни сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн мүталиәдән кениш истифадә олунур.

3. Мүталиә һәм дә инсанларын пешә, билик вә вәрдишләринин сәвијјәсинин јүксәлмәсинә хидмәт едән сәмәрәли васитәјә чеврилир.

Чәмијјәтин һәјатында мүталиәнин ролунун артмасы, сосиал функцијаларынын кенишләnmәси онун кетдикчә күтләви характер алмасына сәбәб олур. Бу исә китаба даһа чох мүрачиәт едилмәси илә нәтичәләнир. Она көрә дә республикада адамларын мүталиәсинин тә'мин едилмәси чидди дәвләт гајғысына чеврилмәлидир. Әлбәттә, бу саһәдә аз иш көрүлмүр.

Мүталиәнин күтләвиләшдирилмәси саһәсиндә исә китабханалар апарычы гүввәләр һесаб олунур. Китабын нәшринин вә јајылмасынын коммерсија характери алдығы бир шәраитдә әһалинин мүталиәјә олан тәләбаты ән чох китабханаларын васитәсилә өдәнилир. Она көрә дә китабханалар тарихән вә бу күн дә күтләви мүталиәнин тәшкилатчысы олараг галыр. Чүнки китабханалар: а) әһалинин мүталиәсини тәшкил етмәк үчүн системли гајдада сечилмиш, охучулары марагландыран проблемләри өјрәнмәк әсасында јарадылмыш китаб фондларына маликдирләр; б) китабханалар мүталиәнин тәшкилатчысы кими өлкә әразисиндә планлы гајдада јерләшдирилмиш вә әһалијә даһа чох јахынлашдырылмыш, һәмчинин мүхтәлиф охучу группларыны мүнүтәзәм мүталиәјә чәлб етмәк үчүн бөјүк имканлара маликдирләр; в) һәр бир охучунун мүталиәси үчүн лазым олан китабларын мәгсәдјөнлү шәкилдә сечилмәсинә көмәк көстәрмәк, охучулар китабхананын маълумат апаратындан истифадә етмәк вәрдиши ашыламаг имканына маликдирләр. Бу исә әһалинин интеллектуал тәләбатынын өдәнилмәси үчүн мүталиәнин сосиал зәрурәтә чеврилмәсини шәртләндирән амилләрдир.

МЭНБЭЛЭР

1. Засорина Л.Н. Структура читательской деятельности: психолого-педагогический аспект. - Психологический принцип чтения. - Л.; 1981. - с.13.
2. Работа с читателями: Учебник. - М.: Книга, 1981. - с.18-19.
3. Кунтсе Х. Избранное. - М.: Книга, 1983. - с.282-283.
4. Художественное восприятие: Сборник. - Л.: Наука, 1971. - С.162-163.
5. Сосиология и психология чтения. Труды. Гос. Биб.им. Ленина. Т.15. - М.: Книга, 1979. - С.232.

КИТАБХАНА ФОНДЛАРЫНЫН ЭЛАГЭЛИ КОМПЛЕКТЛЭШДИРИЛМƏСИ ПРОБЛЕМЛƏРИ

Мајыл ҺƏСƏНОВ

*тарих
елмлэри
намизэди,
досент*

Республикамызда китабхана фондларынын элагэли комплектлэширилмэси эн мүнүм проблемлэрдэн бири һесап олуноу. Бу проблемлэрин сэмэрэли һэлли комплектлэширилмэнин оптималлыгы илэ бағлыдыр. Мәһз буна көрэ дэ комплектлэширилмэ оптималлыгыны охучулара хидмэт саһэсиндэн, тэсэриуфат вэзифэлэриндэн, истехсалат просесиндэн, профиллик мөвгежиндэн, мүнтөзәмлик маһијјетиндэн, сәнэдлэри сечмэ принциплэриндэн ажры дүшүнмэк олмаз. Тэчрүбэ көстэрир ки, һәр бир китабханачы өз охучуларынын тэлэблэрини өдэмэк үчүн эн лазыми эсэрлэри элдэ етмэјэ, китабхананын профиллини, вэзифэсини нэзэрэ алмаға чалышыр.¹ Лакин апарылан мугајисэли тәһлиллэр көстэрир ки, охучу континкентинин китабханаја мүнәсибэти ејни сәвијјэдэ олмур. Белэ ки, охучулар китаб фондуна мұхтәлиф мөгсәдләрлэ мұрачиәт едир. Бу да охучуларын сосиал-сијаси, елми-техники, истехсалат, тэсэриуфат вэзифэлэри, мөдәни һазырлыгы илэ бағлыдыр. Охучу тәркибинин мұхтәлифлији, мұталиә зәнкинлији, дәрин мәзмунлу сорғулар китабханаларын комплектлэширилмэ фәрглэрини доғурур. Бунлары конкрет оларағ ажры-ажры китабханаларын комплектлэширилмэ просесиндэ мұшаһидэ етмэк олар. Бурада һәр шејдэн әввәл китабханалар арасында элагэли комплектлэширилмэ вә фондларын кејфијјетини јахшылашдырмағ вэзифэси дурур.² Буна көрэ дэ һәр бир мұталиә истигамәти конкрет мұәјјәнлэширилмәлидир. Хүсусән индики дөврдэ, малијјә имканларынын

чәтин оцугу бир заманда китабханаларын комплектләшдирмә ишинин алагәләндирилмәси мұһүм әһәмијјәт кәсб едир. Даһа доғрусу, китабханалар комплектләшдирмә просесиндә бир-бирини тәкрар етмәмәли, дублет фондлар јаратмамалыдыр. Мүасир дөврдә ејни типли китабхана фондларынын бирләшдирилмәси дә хүсуси әһәмијјәт кәсб едир вә комплектләшдирмәнин зәнкинлијини, фондун истифацәетмә потенсиалыны артырыр. Мәсәлән, Литвада мәктәб китабханаларынын МКС китабханалары илә бирләшдирилмәси фикрини ирәли сүрүр вә кәстәрирләр ки, мәктәб китабханаларында бир гәјда олараг мүтәхәссисләр ишләмир. Лакин МКС ишчиләри фондларын комплектләшдирилмәсинә даһа мұһүм тәсир кәстәрә биләр.³ Бу фикри бизим китабханалар һаггында да сәјләмәк олар. Әкәр кәләчәкдә Азәрбајчанда Ваһид Республика Фонду (ВРФ) јаратмаг мүмкүн оларса, онда китабханаларын алагәли комплектләшдирилмәси даһа сәмәрәли һәјата кечириләчәкдир. Доғрудур, һазырда ВРФ јарадылмасынын бә'зи үнсүрләри мөвчуддур. Мәсәлән, китабханаларарасы абонемент, китаб мүбадиләси вә с. алагәләр хејли әһәмијјәт кәсб етмәјә башламышдыр.⁴ Лакин бунларын тимсалында ВРФ јарадылмасыны ирәли сүрмәк гејримүмкүндүр. Мәһз буна кәрә дә китабханаларын даһа алагәли комплектләшдирилмәси зәрурәти өз әһәмијјәтини сахламагдадыр.

Әлагәли комплектләшдирмәнин ән мұһүм формаларындан бирини дөвләт күтләви китабханаларын мәркәзләшдирмә системи тәшкил едир. Бу китабханалар хидмәт етдији әразидә бүтүн кәнд вә ја шәһәр китабхана-филиал фондларынын алагәли комплектләшдирилмәсини һәјата кечирир, МКС шәраитиндә бүтүн фондларын профилли формалашмасыны тә'мин едир. Лакин әфсуслар олсун ки, республикамызда китабхана шәбәкә мәркәзләшдирилмәмиш вә онларын һәр бири өз фондуну ајрыча комплектләшдирир. Бу фикри елми, али мәктәб, орта мәктәб, елми-техники вә с. китабханалара да аид етмәк олар. Буна кәрә дә мүхтәлиф шәбәкә фәалијјәт кәстәрән һәр бир китабхананын өһдәсинә мәс'ул вәзифә дүшүр вә фондун алагәли комплектләшдирилмәсиндә чидди мөвге тутмаг вачиб мәсәлә һесаб едилир. Белә ки, китабхана тәрәфиндән дүзкүн комплектләшдирилмиш һәр бир китаб фондун әсл оператив мүлкијјәтинә чеврилир. Демәли, мүхтәлиф типли вә нөвлү китабханаларда фәалијјәт кәстәрән комплектләшдиричи фондун үмуми комплектләшдирмә просесини дәриндән дәрк етмәлидир. Күтләви китабхана фондларынын комплектләшдирилмәси илә мәшғул олан шәхс билмәлидир ки, онун әсас хидмәт объектини кениш охучу күтләси тәшкил едир вә мәһз буна кәрә дә о, күтләви характер дашыјан әдәбијјатын, социал-сијаси, бәдии, елми-тәбии, тибб, кәнд

тәсәррүфаты вә с. саһәләрә даир сәнәдләрин әлдә едилмәсинә сә'ј кәстәрмәли вә фондун долғунлуғуну јаратмалыдыр. Елми вә хүсуси китабханалар күтләви китабханалардан фәргли олараг елми ишчиләрә, һазырлығлы мүтәхәссисләрә хидмәт етдијиндән фондун комплектләшдирилмәсиндә даһа чох елми әдәбијјатын, тәдгигат әсәрләринин алынмасына үстүнлүк верилир. Бурада М.Ә.Сабир адына Бакы Мәркәзи Шәһәр Китабханасы вә Азәрбајчан Республикасы ЕА Мәркәзи Елми Китабханасы тәчрүбәсинин мүгајисә едилмәси даһа характерик ола биләр.

М.Ә.Сабир адына Мәркәзи Шәһәр Китабханасында 142181 нүсхә китаб фондунун тәркибиндә 21178 нүсхә елми-тәбии, 68770 нүсхә техника, 519 нүсхә тибб, 8241 нүсхә социал-сијаси, 74361 нүсхә бәдии, 1697 нүсхә ушаг әдәбијјаты әһатә олунмушса вә бунлардан 42%-ни күтләви, 39%-ни бәдии, 5%-ни елми, 15%-ни дөври нәшрләр вә с. тәшкил едирсә,⁵ Азәрбајчан Республикасы ЕА Мәркәзи Елми Китабханасында 1876566 нүсхә китаб фондунун тәркибинин 436566 нүсхәсини елми-тәбии, 151036 нүсхәсини техника, 56505 нүсхәсини тибб, 28049 нүсхәсини социал-сијаси, 173478 нүсхәсини гуманитар, 14277 нүсхәсини дикәр әдәбијјат тәшкил едир. Бунларын 35%-и елми тәдгигат, 15%-и бәдии, 4%-и елми-күтләви, 50%-и дөври нәшрләрә вә дикәрләринә аиддир.⁶

Бу рәгәмләрин мүгајисәли тәһлили кәстәрир ки, фондун тәркиби алагәли шәкилдә охучу профилине кәрә комплектләшдирилир. Әкәр күтләви китабханаларда елми әдәбијјат фондун 5%-ни тәшкил едирсә, елми китабханаларда бу, 35%-ә бәрәбәрдир. Күтләви китабханаларда дөври нәшрләрин мүгајисәси 10-15%-ә бәрәбәрдирсә, елми китабханаларда бу оптималлығы 50%-ә јахындыр. Бу фикри дикәр әдәбијјатын алагәли комплектләшдирилмәсинә дә аид етмәк олар. Демәли, һәр бир китабхана охучу тәркибинә кәрә өз фондунун алагәли комплектләшдирилмәсини елә тәшкил етмәлидир ки, фондда истифацәсиз олан әдәбијјат јығымы әмәлә кәлмәсин. Китабханада алагәли комплектләшдирмәни доғуран башга сәбәбләр дә вардыр. Бу да китабханаларын гаршысында дуран вәзифәләрлә вә профилләшмә илә алагәдардыр. Әкәр күтләви китабханалар социал-сијаси вәзифәләрин һәјата кечирилмәсинә әсасланырса, елми вә хүсуси китабханалар бунларла јанашы, елми-тәдгигат әдәбијјатынын тәшкили вәзифәләрини дә јеринә јетирир. Әлагәли комплектләшдирмәдә бу вәзифәләрин һәлл едилмәси фондларын комплектләшдирмә һәддини дәгигләшдирир. Елми вә хүсуси китабханалар алагәли комплектләшдирмәдә күтләви китабханалардан фәргли олараг елми, елми-тәдгигат әдәбијјатынын комплектләшдирилмәсинә даһа мұһүм дигтәт јетирир. Бакы

Мәркәзи Шәһәр Китабханасында истәһсалат әдәбијјаты фондун 8%-ни; елми-тәдгигат әдәбијјаты 7%-ни тәшкил едирсә,⁷ физика елми-тәдгигат институту китабханасында истәһсалат әдәбијјаты фондун 28%-ни, елми-тәдгигат әдәбијјаты исә 65%-ни әһатә едир.⁸ Демәли, әләгәли комплекләшдирмәдә бу китабханалар комплекләшдирмәјә мүхтәлиф мөвгеләрдән јанашыр.

Әләгәли комплекләшдирмәдә профиллилик принципи диқәр китабханаларда да әсас кәтүрүлүр. Бурада мөктәб китабханалары илә ушаг китабхана фондларынын гаршылыгылы комплекләшдирилмәсиндә нәзәрә чарпыр. Һәр ики китабхана шәбәкәси әсасән шақирдләрә вә мүәллимләрә хидмәт кәстәрир. Лакин әләгәли комплекләшдирмә нөгтеји-нәзәриндән бу китабханаларын фәәлијјәтиндә мүәјјән фәргләр мөвчуддур. Бу чәһәтләр ики китабхананын (153 №-ли мөктәб китабханасы вә Н.Һикмәт адына ушаг китабханасы) тимсалында даһа конкрет мүшәһидә олуна биләр. 153 №-ли мөктәб китабханасы фондунда мөвчуд олан 26986 нүсхә сәнәдин тәркибиндә 10326 нүсхә дәрслик, 10380 нүсхә социал-сијаси, 8456 нүсхә бәдии, 5920 нүсхә тәдрис-методик, 174 нүсхә ушаг әдәбијјаты әһатә олуномушса,⁹ Н.Һикмәт адына ушаг китабханасы фондунда олан 80799 нүсхә китабын 1389 нүсхәсини социал-сијаси, 2477 нүсхәсини техника, 52477 нүсхәсини бәдии, 3676 нүсхәсини идман-инчәсәнәт әдәбијјаты тәшкил едир.¹⁰ Көрүндүјү кими, 153№-ли мөктәб китабханасынын фондунда дәрслик, нүсхәләр тәдрис-методик әдәбијјаты олдуғу һалда, Н.Һикмәт адына ушаг китабханасында белә характерли әдәбијјат әһатә олуномур. Лакин әләгәли комплекләшдирмә просесиндә Н.Һикмәт адына ушаг китабханасы фондунун 64%-ни (52477 нүсхә) бәдии әдәбијјат тәшкил етдији һалда, 153№-ли мөктәб китабханасы фондунун 29,5%-ни (8456 нүсхә) бәдий әсәрләр әһатә едир. Демәли, һәр ики китабхана әләгәли комплекләшдирмәдә фондун формалашмасына мүхтәлиф бахымдан јанашыр ки, бу да китабханаларын гаршысында дуран вәзифәләрин һәлли илә бағлыдыр. Әкәр мөктәб китабханалары шақирдләри програма ујғун дәрсликләрлә тә'мин едирсә, бәдии әдәбијјат һесабына ушаг китабханалары онларын мүталиә потенциалыны јүксәлдир.

Бу фикри һәмчинин саһәви республика китабхана фондларынын, али мөктәб китабхана фондларынын гаршылыгылы комплекләшдирилмәсиндә мүшәһидә етмәк олар. Һәр ики һалда китабханалар елмин конкрет саһәләри үзрә сәнәдләрин саһәви комплекләшдирилмәсини нәзәрә алыр вә фондларын долғунлуғуну тә'мин етмәјә сә'ј кәстәрирләр. Лакин бу фондларын формалашмасы тәркибиндә мүәјјән фәргләндиричи чәһәтләр мөвчуддур. Әкәр али

мөктәбләрдә китабхана фондунун әсас тәркиб һиссәсини дәрсликләр, тәдрис вәсаитләри тәшкил едирсә, саһәви республика китабханасында белә комплекләшдирмә профиллине раст кәлмәк мүмкүн дејилдир. Әкәр Азәрбајҗан Дөвләт Педагожи Университети Китабханасынын бүтүнлүкдә фондунун (653690 нүсхә) 28%-ни (259357 нүсхә)¹¹ дәрслик тәшкил едирсә, Республика Елми Педагожи Китабханасында үмуми фондун 6 фаизини (19215 нүсхә) дәрслик¹² әһатә едир. Бурада белә бир хүсусијјәти мүшәһидә етмәк олур ки, али мөктәб китабханалары бүтүн һалларда дәрсликләрин комплекләшдирилмәси мәсәләсинә мүһүм диггәт јетирир вә профиллилик принципинә хүсуси әһәмијјәт верир. Һәр ики китабханада профиллилик вә охучу сорғуларынын мүхтәлифлији нәзәрә алыныр. Республика Елми-Педагожи Китабханасы даһа кениш сорғулу охучуларә хидмәт етдијиндән елми әдәбијјатла јанашы, елми-күтләви сәнәдләрин коплекләшдирилмәсинә даһа бөјүк диггәт јетирир. Әкәр Азәрбајҗан Дөвләт Педагожи Университети Китабханасында 14328 нүсхә елми күтләви әсәрләр әһатә олуномушса, Республика Елми-Педагожи Китабханасында 33744 нүсхә күтләви әдәбијјат әһатә олуномушдур. Бурада ајры-ајры әдәбијјат нөвләринин сечилмә тамлығы нәзәрә чарпыр. Демәли, әдәбијјатын сечилмә тамлығы мүхтәлиф типли вә нөвлү китабхана фондларынын тәркиб зәнкинлији илә мүәјјәнләшир. Бу саһәдә М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҗан Дөвләт Китабханасы фондунун формалашмасы хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Китабхана мүлки әдәбијјат саһәсиндә фондун комплекләшдирилмәсинә бөјүк сә'ј кәстәрир вә онун профилли формалашмасыны тә'мин едир. Бу китабхана диқәр китабханалардан фәргли оларәг республикада мүлки әдәбијјатын ән мүһүм вә јекәнә мәнбәји һесаб олуномур. Демәли, һәр бир китабхана фондун гаршылыгылы комплекләшдирилмәсиндә мүхтәлиф вәзифәләри һәлл едир, охучуларын ән мүһүм сорғуларыны тә'мин едир, комплекләшдирмә ишиндә мүхтәлиф тәшкиләти-методик үсуллара әсәсланыр.

Үмумијјәтлә, китабхана фондларынын комплекләшдирилмәсинә ејни нөгтеји-нәзәрлә јанашмағ олмаз. Белә ки, гаршылыгылы комплекләшдирмәдә һәр бир китабхананын өзүнә кәрә комплекләшдирмә өлчүләри, заман, мөкан ме'јарлары мөвчуддур. Заман дедикдә мүхтәлиф типли вә нөвлү елми китабханаларда фондун јениләшдирилмәси узун мүддәт нәзәрдә тутулурса, күтләви китабханаларда исә сечмә просесиндә фондун ғыса мүддәтли максимум јениләшдирилмәсинә иснад едилир. Демәли, елми китабханалар комплекләшдирилмәдә вахт давамлығы е'тибарилә даһа јүксәк мә'на дашыјыр. Мөкан дедикдә конкрет бир рекионда, шәһәрдә

(мәс., Бақыда) җығармаларының әлағәли вә гаршылығлы комплексләшдирилмәси нәзәрдә тутулур. Җығармаларының фондлары елә әлағәли комплексләшдирилмәлидир ки, алынған сәнәдләр бир-биринин садәчә механики тәкрарына чеврилмәмәли, мәгсәдҗөнлү характер дашымалы, сүн'н җығарма характерли олмамалы, һәр бир әсәрин фондда тутлуғу јер дегигләшдирилмәли вә фондун бүтүнлүкдә дәјәр әмсалы мүәјјәнләшдирилмәлидир. Бу характерик хүсусијјәтләр мөкән дахилиндә бүтүн фондларының сәмәрәли әлағәли комплексләшдирилмәсини тәнзимләндирә биләр.

Җығармаларының әлағәли комплексләшдирилмәсини сырф норматив өлчүләрә дә чевирмәк олмаз. Елә һаллар да ола биләр ки, әлдә едиләчәк сәнәдләр тәкчә бир җығармаја дејил, мүхтәлиф җығармаларының ән зәрури комплексләшдирмә профилинә аид ола билсин. Белә олдуғда җығармалар һәммин сәнәдләрин (мигдар әмсалыны мүәјјәнләшдирмәклә) әлдә едилмәсинә чидди сә'ј кәстәрмәлидир. Бурада комплексләшдиричидән бөјүк усталығ, мәһарәт, дәрин билик тәләб олунур. Җығармаларының әлағәли формалашмасыны комплексләшдирмә мәнбәләринин зәнкинлијиндән ајры дүшүнмәк олмаз. Комплексләшдирмә мәнбәләри нә гәдәр зәнкин оларса, сәнәдләрин алынма әмсалы бир о гәдәр јүксәк сәвијјәдә дура биләр. Күтләви җығармалар фондун формалашмасында әсасән 4 мәнбәдән (җығарма коллектору, җығарма мағазалары, мүбадилә фондлары вә дәври мәтбуат јајымы) истифадә едирсә, универсал елми җығармалар 10-а јахын комплексләшдирмә мәнбәсинә (мәчбури нүсхәләр, җығарма мүбадиләләри, дәври нәшрләр, харичи нәшрләр, җығарма коллектору, җығарма мағазалары вә с.) иснад едир. Һеч шүбһәсиз, бу мәнбәләрин чохлауғу универсал елми җығарма фондларының тәркиб зәнкинлијини доғурур вә онун истифадәтмә сәвијјәсини кенишләндирир, һәмчинин универсал елми җығармаларда харичи вә мүлки әдәбијјат фондунун нот, аудиовизуал материаллар вә диқәр сәнәдләрин комплексләшдирилмәсинә мүһүм тә'сир кәстәрир.

Бурада хүсуси җығарма фондларының комплексләшдирилмәси фәргләрини дә гејд етмәк олар.

Әлағәли комплексләшдирмә просесиндә бу җығармалар фондун тәркибиндә җығарма-библиография вә фактографик мә'лумат фондлары јаратмағла, бөјүк әһәмијјәтә малик олан аз тиражлы, сифаришли вә пулсуз нәшрләри, сәнајә каталогларыны, харичи елми вә елми-техники әдәбијјаты, макинадә јазылмыш тәрчүмәләри, ајры-ајры идарәләрә мәхсус әдәбијјаты, электрон һесаблама машиналарының програмларыны вә с. сәнәдләри әлдә едирләр. Бу да хүсуси елми җығарма фондларының диқәр җығармалардан

фәргли комплексләшдирилмәсини кәстәрир вә фондун формалашмасы хүсусијјәтләрини мејдана чыхарыр. Белә комплексләшдирмә мүхтәлиф охучу группларының сорғуларының тә'мин олунмасына мүсбәт тә'сир кәстәрир.

Бүтүн бунлар сүбут едир ки, җығарма фондларының әлағәли комплексләшдирилмәси бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Һәр бир охучу җығарма фондларының тәркибини тәсәввүр етмәлидир ки, она лазым олан сәнәдләри тез вә мәгсәдҗөнлү бир шәкилдә әлдә етмәк имканына малик олсун.

Ән мүһүм мәтәлиә проблеминин һәлл едилмәсиндә дәври мәтбуат сәһифәләриндә "Бизим җығармалар" башлығы алтында кушә тәшкил олунса вә вахташыры бу бөлмәдә җығармалар вә онларың фондлары һағтында мүхтәлиф материаллар верилсә, даһа сәмәрәли олар. Ахы, охучуларә лазым олан милјон нүсхәләрлә җығарма сәрвәти мәһз республикамызың җығармаларында сахланылыр.

МӘНБӘЛӘР

1. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебник. - М., 1991. - 271 с.
2. Исаев Ю.В. Новые подходы к комплектованию библиотечных фондов // Сов.библиотековедение. - 1991. - №3. - С.61-63.
3. Шубайте Р. Забота о фондах прежде всего // Сов.библиотековедение. - 1992. - №1. - С.61-66.
4. Мәркәзләшдирилмиш җығарма системләриндә ишин тәшкили. - Б., 1988. -176 с.
5. М.Ә. Сабир адына Мәркәзи Шәһәр Җығармасының 1996-чы ил һесабаты, С.15.
6. Азәрбајҗан Республика ЕА Мәркәзи Елми Җығармасының 1995-чи ил һесабаты. - 29 с.
7. Бақы Шәһәр Мәркәзи Җығармасының 1995-чи ил һесабаты.- 27 С.
8. Физика Елми Тәдгигат Институту Җығармасының 1995-чи ил һесабаты. - С.17.
9. 153 -ли мәктәб җығармасының 1995-чи ил һесабаты.
10. Н.Һикмәт адына ушағ җығармасының 1996-чы ил һесабаты. - 12 с.
11. Азәрбајҗан Дәвләт Педагожи Университети Җығармасының 1995-чи ил һесабаты. - 14 с.
12. Республика Елми-Педагожи Җығармасының 1995-чи ил һесабаты. - 19 с.

КИТАБХАНАШҮНАСЛЫҒЫН МҮАСИР ИНКИШАФ КОНСЕПСИЈАЛАРЫ

Зөһраб БАХШӘЛИЈЕВ

*тарих
елмләри
намизәди,
досент*

Мә"лумдур ки, китабханашүнаслыг фикирләринин мејдана кәл-мәси чох гәдим дөвләрә - тәхминән -б.е.ә. II миниллијин орталарында јазынын кәшфи илә илк китабханаларын јарандығы дөвләрә тәсадүф едир. Әслиндә исә китабханашүнаслыг XIX әсрдә мејдана кәлмишдир. Белә ки, бу дөврдә ичтимајјәтин объектив тәләбатынын тә"сири алтында китабхана ишинин нисбәтән сүр"әтлә инкишаф етдији бир вахтда бу просес е"тибарлы елми әсас тәләб едирди.

Үмумән гејд етмәк лазымдыр ки, дүнја китабханашүнаслыг тарихи һәлә ки, бу күнә гәдәр өјрәнилмәмишдир, көрүнүр, харичи өлкәләрдә буна бир о гәдәр әһәмијјәт верилмәмишдир. Азәрбајчан китабханашүнаслыг тарихи дә бу күнә гәдәр кифајәт гәдәр өјрәнилмәмишдир. Дүздүр, проф.А.Хәләфовун әсәрләриндә китабханашүнаслығын совет дөврү мүәјјән гәдәр ишыгландырылмышдыр. Лакин бу әсасән совет китабханашүнаслығынын тәркиб һиссәси кими нәзәрдән кечирилмиш вә милли китабханашүнаслығын әсас нәзәри, тарихи тәчрүбәси әсаслы шәкилдә тәдгиг едилмәмишдир.

Китабханашүнаслығын елм кими мејдана кәлдији дөврдән ики әсрә јахын вахт кечсә дә онун бир чох нәзәри проблемләри галмагдадыр вә өз һәллини көзләјир. Китабханашүнаслығын тарихи көстәрир ки, онун инкишаф јолу чох мүрәккәб вә зиддијјәтли олмушдур. Белә ки, XIX әсрдә Алманијада бир чох китабханашүнаслар дүзјүн олмајараг өз тәдгигатларында әсас дигтәти әлјазмаларын гәдим чап нәшрләринин өјрәнилмәсинә вермишләр. Бу исә

китабханашүнаслыгда тарихи китабшүнаслыг истигамәтини мејдана кәтирмишдир ки, она да К.Дзјатско /1842-1903/ башчылыг едирди.

Белә бир мејл китабханашүнаслығын нәзәри проблемләринин өјрәнилмәсини зәифләтсә дә диқәр тәрәфдән китаб тарихи үчүн сәрфәли олмушдур.

Мә"лумдур ки китабханашүнаслығын инкишафынын үмуми гәбул едилмиш дөвләрәшмәси јохдур вә мүтәхәссисләр ону шәрти олараг ики: елмә гәдәр ки вә елми мәрһәләјә ајырыр, сонра өз нөвбәсиндә онлары дөвләрә бөлүрләр. Биринчи мәрһәлә б.е.ә. II миниллијин орталарындан XVIII әсрин сонунә гәдәр, икинчи мәрһәлә исә XIX әсрин әввәлләриндән һазыркы дөврә гәдәр сајылыр.

Мүтәхәссисләр китабханашүнаслығын һазыркы инкишаф мәрһәләсини үч башлыча дөврә ајырырлар: 1)Буржуазија, 2)Бифуркасија, 3)Дебифуркасија.¹

Биринчи дөвр әсасән XIX әсри вә XX әсрин башланғычына гәдәр ки идеја-нәзәри бахышлары, капитализм чәмијјәти үчүн характерик вә гијмәтли олан әхлаг вә нормалары тәмсил едир.

Икинчи дөвр китабханашүнаслығын инкишафында демәк олар ки, XX әсри бүтөвлүкдә әһәтә едир.Өз адыны бифуркасија,јә"ни һачаланма, икијә ајырма сөзүндән алмышдыр.Әкәр XIX әсрдә китабханашүнаслыг дүнја мигјасында ваһид елм кими инкишаф едирдисә, XX әсрин әввәлиндә онун ики әсас истигамәтә ајрылмасы баш вермиш, буржуа вә социалист китабханашүнаслығы әсәрин сонунә гәдәр бу чүр инкишаф етмишдир. Артыг сон илдә әкс мејл-дебифуркасија, јә"ни јахынлашма һисс едилик ки,көрүнүр, бу да үчүнчү дөврүн әсас характерик чәһәтини әкс етдирик.

Көстәрилән истигамәт өзлүјүндә гаршылыгыла әләгәни әкс етдирик, лакин китабханашүнаслыг мәктәби мүхтәлифдир.Буржуа истигамәти онунла характерикдир ки, XX әсрин әввәлләриндә китабханашүнаслығын маһијјәти, онун нәзәри әсаслары барәдә фәал ахтарыш апарылса да, онун нәтичәси аз сәмәрәли олмушдур. XX әсрин I јарысында бир чох буржуа китабханашүнаслары арасында белә бир фикир кифајәт гәдәр јајылмышдыр ки, китабханачылыг иши елми тәдгигат предмети ола билмәз. Китабханашүнаслығын предметинин она хас олмајан проблемләр һесабына кенишләндирилмәси чәһдләри дә нәзәријјәни бүтөв социал организм олмаг е"тибары илә китабханачылыг ишини тәһлил етмәјин һәгиги елми јолундан узаглашдырырды. Мәсәлән, бә"зиләри китабханашүнаслыга елми әдәбијјәтин тарихини вә јахуд китаб игтисадијјәтин, диқәрләри китаб вә мәтбуат тарихини, һәтта чилдәмә һаггында һәр һансы тә"лими, үчүнчүләр исә елмшүнаслығы вә с. дахил едирдиләр.

Китабхана функцијаларынын формал техники анлајышы гәрбин, хусусилә АБШ-ын бир сыра китабханашүнасларынын китабхана-библиографија просесләринин механикләшдирилмәси вә автоматлашдырылмасынын ролуну шиширтмәләринә кәтириб чыхартмышдыр. Бир чохлары китабханашүнаслығын предметини бу мөвгедән мүәјјәнләшдирмиш вә сырф техники мәсәләләрин ишләнмәсини дә бураја дахил етмишләр. Бунунла әлагәдар олараг китабхана интеллектуал характерли мүәссисә кими дејил, автоматик васитәләрин мүхтәлиф формалашдырылмамыш фактографик арајышларыны верә билән машин кими нәзәрдән кечирилирди. Бу вә ја дикәр мејлләрин бир чоху һәлә XIX әсрдә китабханашүнаслығын елми тәдгигат объекти олмасы һаггында мөвчуд олан сәһв фикирләрин әталәти иди. Бу мөвгеләр өз әксини Ф.Милкаунун /1859-1934/, Г.Лејанын /1877-1968/вә башгаларынын рәһбәрлији илә һазырланмыш ири мә"лумат нәшрләриндә вә енциклопедијаларда да тапмышдыр.¹ Лакин китабханашүнаслыға бу чүр практикә јанашма һаглы олараг харичи өлкәләрин өз нүмајәндәләри тәрәфиндән тәнгид едиллирди.

XX әсрин икинчи јарысында буржуа китабханашүнаслығынын интенсив инкишафы хусусилә фәргләнирди. Мүтәхәссисләр тәрәфиндән күчлү шәкилдә дәстәкләнән АБШ китабханашүнасы Ч.Х.Ширанын тәдгигатларынын социал истигамәтләри фәаллашмышдыр. О јазырды: "Китабханачы үчүн әсл тәдгигат объекти инсандыр: һәм коллектив, һәм дә фәрди планда". Буржуа китабханашүнаслары ичәрисиндә о, һамыдын чох китабханачылыг ишинин социал проблемләринә мараг кәстәрмишди. Китабханалар даһа тез-тез мүһүм социал идарәләр кими нәзәрдән кечирилир, китабханашүнаслыг исә ајдын шәкилдә ичтимаи елмләр характерини алырды. Мараглыдыр ки, бир сыра китабханашүнаслыг нәшрләриндә капитализм гурулушунун өзү, һәм дә орада гәбул едилмиш китабхана хидмәти системи чох кәскин шәкилдә тәнгид едиллир. Ејни заманда гејд едилмәлидир ки, буржуа китабханашүнаслары чәмијјәтдә демократијанын, азадлығын, интеллектуал азадлығын, информасијадан азад шәкилдә истифадә етмәјин вә башга фундаментал идејаларын бәргәрәр олмасы уғрунда мүбаризәдә бөјүк рол ојнамышлар. Беләликлә, бүтүн бунлар буржуа китабханашүнаслығына формал-техники елм кими бахылмасы әсасларыны арадан көтүрүр ки, бу да совет китабханашүнаслығында гәбул едилмишди. XX әсрин икинчи јарысында китабханашүнаслыг һәгигәтән драматик вәзијјәтлә гаршылашмышдыр. Дүнја китабханашүнасларынын чоху көзләмәдикләри һалда принципчә јени бир проблемин информасија проблеминин һәлли мәчбуријјәти гаршысында

галмышдылар. Харичи өлкә мүтәхәссисләри илк вахтлар чашгын вәзијјәтә дүшмүш вә белә нәтичәјә кәлмишләр ки, китабханашүнаслыг сәнәдләри өјрәнән елм кими инкишаф етмәлидир, лакин сонрадан онлар бу концепсијанын перспективсиз олдуғуну баша дүшмүшләр. Онлар информасија проблеми илә әлагәдар јаранмыш дәрин нәзәри бөһраны арадан галдырмаға наил олмушлар вә китабханашүнаслыг кејфијјәтчә јени инкишаф мәрһәләсинә галхмышдыр. Буну Ч.Х.Шира мүасир китабханашүнаслыг елминин әсасыны тәшкил едән "Китабханашүнаслыгда јени јол" ифадәси илә гејд етмишди.²

Бунун кечмиш вахтларын китабханашүнаслығындан принципат фәрги ондан ибарәтдир ки, информатика елминин бир чох фундаментал идејаларыны дәриндән ассимилјасија етмиш вә онун мүхтәлиф нөвләриндән биринә- китабханачылыг информатикасына чеврилмишди. Фундаментал информатика исә она мүнәсибәтдә ана елм кејфијјәтиндә чыхыш едир.

Олдугча ганунауғундур ки, бунунла әлагәдар олараг 1960-1970 -чи илләрдә инкилис дилли әдәбијјәтдә китабханашүнаслыг "Китабханачылыг-информасија елми" адландырылмаға башламышдыр. Нүфузлу харичи нәшләрдә китабханашүнаслыға "информатиканын анасы" кими бахылырды ки, бу да бүтөвлүкдә тарихи һәгигәтә ујғундур.

Лакин о, мәһз китабханашүнаслыг кими галды, "информасија елми вә технолокија"ја чеврилмәди. Бу һагда Б.К.Викери јазырды ки, XX әсрин икинчи јарысында китабханашүнаслыг вә сәнәдләр куја ки, бу "јени елмдә" говушачағлар.

Беләликлә, XX әсрин икинчи јарысында харичи китабханашүнаслыгда информасија концепсијалары там шәкилдә өз мә"насыны алды.

Буржуа китабханашүнасларынын елми нәтичәләрини вә мүхтәлиф истигамәтли елми концепсијаларыны ғыса шәкилдә нәзәрдән кечирмәклә китабханашүнаслыг елминин чох мүрәккәб бир шәраитдә чәтин формалашма јолу кечдијини көрмәк олар.

Лакин гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчан китабханашүнаслығынын мәнсуб олдуғу рус-совет китабханашүнаслығы да икинчи дөврдә буржуа китабханашүнаслығынын чәтинликләрдән асан олмајан мәһсулдар вә ејни заманда драматик бир дөвр јашамышдыр.

Рус китабханашүнаслығына ән күчлү тә"сири "Бөјүк Октјабр социалист ингилабы" кәстәрмишди. Октјабрдан сонракы дөврдә рус китабханашүнаслығы совет китабханашүнаслығы кими формалашмыш вә онун инкишафында мүстәгил бир дөвр олмушдур. Онун мүхтәлиф чүр гијмәтләндирилмәсинә бахмајараг гәбул етмәк

лазымдыр ки, бир чох чәһәтдән китабханашүнаслыгда јени мүстәгил /социалист/ истигамәт јаранмышдыр. Бу истигамәт XX әсрин икинчи јарысында Авропа, Африка, Асија, Латын Америкасы да дахил олмагла јер күрәсинин бөјүк әразисинә јайылмышдыр.¹ Тәхминән һәммин дөврдә дә бифуркасија баш верди, дүнја китабханашүнаслығы ики апарычы ганада ажрылды, гаршыдурма вә ејни заманда гаршылыгыла әлағә јаранды.

Гејд етмәк лазымдыр ки, совет китабханашүнаслыг нәзәријјәсинин тәшәккүл просеси мүрәккәб, лакин олдуғча әлверишли шәраитдә баш вермишди.

Октјабр чеврилишиндән сонра халгын биликләрә вә китаблара артан мејли китабханачылыг ишинин инкишафыны тәләб едирди.

Бунунла әлағәдар олараг китабханачылыг ишинин инкишаф јолларыны, хидмәтин даһа сәмәрәли формаларыны елми шәкилдә әсасландырмаг зәрурәти мејдана кәлмишди. Бүтүн китабханачылыг ишинин социалист әсаслар үзәриндә јенидән гурулмасы совет һакимијјәтинин илк күнләриндән е"тибарән дөвләт вәзифәси кими һәјата кечирилмәјә, бунунла бәрәбәр совет китабханачылыг нәзәријјәси дә формалашмаға башламышды. Беләликлә, социалист китабханашүнаслыг нәзәријјәси өз инкишафына Ленинин социализм чәмијјәти гуручулуғу програмы әсасында башламыш вә формалашмышдыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, социалист китабханашүнаслығынын Ленин тә"лиминә әсасланан методоложи зәмини тохунулмаз олараг галырды вә китабхана иши инкишаф етдикчә тәдричән конкрет тәчрүбә илә зәнкинләширди. Совет китабханашүнаслығынын тарихиндә 20-чи илләр даһа чәтин дөвр һесаб едилди. Бу дөврдә социалист китабханачылыг нәзәријјәсинин тәшәккүлү илә китабхана просеси һаггында буржуа-демократик нәзәријјәләр адландырылан мүтәрәгги, демократик нәзәријјәләр арасында кәскин мүбаризә баш вермишди. Көһнә мәктәбә мәнсуб олдуғлары үчүн өз бахышларына көрә һәр тәрәфдән тәнгид едилән рус китабханашүнасларынын көркәмли нүмајәндәләри Н.Ф.Рубакин /1862-1946/, Л.Б.Хавкина /1871-1949/, А.А.Покровски /1879-1942/, К.И.Рубински /1860-1930/ вә б. совет китабхана ишинин демократикләширилмәси принципини гәбул етмир, китабхана ишинин партија сијасәти илә үзви әлағәсини инкар едир вә китабханаларын халис мәдәнијјәтчилик ролу ојнадығыны јайырдылар.³

Артыг XX әсрин сонунда һәјат сүбүт етди ки, рус китабханашүнасларынын көһнә мәктәбә мәнсуб нүмајәндәләри вахтилә совет китабхана ишинин антидемократиклијини дүзкүн мүәјјәнләширмиш, лакин о дөврүн тоталитар сијаси идеолокијасы вә онун тәрәфдарлары онлары инкар етмишләр.

Социализм системинин дағылмасы, коммунист идеолокијасынын ифласа уғрамасы, марксист-ленинчи елми методолокијадан имтина едилмәси вә с. нәтичәсиндә артыг совет китабханашүнаслығы өз елми әһәмијјәтини итирмишди. Она көрә дә онун јени елми консепсијалар әсасында инкишафы тәләб олунур.

Хүсуси олараг гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчан китабханашүнасларындан вә мүтәхәсисләриндән фәргли олараг, совет китабханашүнасларынын варисләри кими рус китабханашүнаслары бу елмин гаршылашдығы проблемләрин һәлли истигамәтиндә олдуғча чидди шәкилдә мәгсәдјөнлү елми ахтарышлар, тәдгигатлар апарыр вә дүнја китабханашүнаслыг елминин наилијјәтләриндән кениш истифадә етмәклә јанашы ону зәнкинләширди.

Шүбһәсиз, һазырда кечмиш социалист вә совет мәканында олан китабханашүнаслары алимләри вә мүтәхәсисләри даһа чох нараһат вә мәшғул едән мәсәләләр марксист-ленинчи елми методолокијаны өзә едәчәк елми методолокијанын ишләнмәси проблемәи вә китабханачылыг елми биликләр системинин инкишаф истигамәтләринин дүзкүн мүәјјәнләширилмәси, ејни заманда китабханашүнаслыг елминдә дәрин из бурахмыш социалист маһијјәтли гејри-елми нәзәријјә вә методлардан узаглашмагдыр. Тәбии ки, бу чүр проблемләрин һәлли Азәрбајчан китабханашүнаслыг елминин дә гаршысында дурур.

Бу проблемләрин һәлли јоллары илә бағлы мүтәхәсисләрин ирәли сүрдүјү фикир вә консепсијалар Азәрбајчан китабхана иши вә китабханашүнаслыг елми үчүн дә олдуғча гијмәтлидир, чүнки XX әсрин 90-чы илләринә гәдәр онлар ваһид бир системин тәркибиндә олмушлар вә инди ејни проблемләри һәлл етмәк мәчбуријјәтиндәдирләр.

Проф. Н.И.Бобылова гејд едир ки, китабханашүнаслыг биликләринин формалашмыш системинә мүасир фикир вә бахышлар социалист типли китабханачылыг мәдәнијјәти консепсијасынын дахили тәкамүлүнә шәраит јарадыр. Јени идеоложи конјуктор фикир вә дүшүнчәләр бүтөв бир сыра ичтимаи елмләрин, о чүмләдән китабханашүнаслыгын, библиографижашүнаслыгын вә дикәр гәдим елмләрин әсасы олан нәзәри методолокијанын вәрәгләнмәсинин идеја мәнбәји олмушду. ССРИ-дә ичтимаи елмләр комплекси вә китабханачылыг-елми биликләри марксист-ленинчи методолокијаја әсасланан јеканә вә ваһид марксист лајиһә үзрә гурулурду. Она көрә дә мүасир китабханачылыг хадимләриндән бә"зиләри китабханашүнаслыг елминин мүасир бөһрандан чыхыш јолуну идеоложи принципләрин дәјишмәсиндә, башгалары совет китабханачылыг мәдәнијјәтинин гәрб демократијасы вә базар иғтисадидијјаты

истигамәтиндә тәдричән тәкамүлүндә, онлардан даһа радикаллары исә совет вә буржуа китабханашүнаслығынын һансыса јени бир гибридинин јарадылмасында көрүрләр.⁴

Мүәллиф даһа сонра гејд едир ки, китабханачылыг мәдәнијјәти һаггында тәсәввүрләр үмумдүнја тарихи просес һаггында тәсәввүр кимидир. Шүбһәсиз, о, бүтүн мүасир мәдәнијјәт форумларынын үмуми јолу һаггында тарихи фәлсәфи нәзәријјә әсасланмалыдыр.

Гејд едилән проблемлә әлагәдар олараг проф. К.И.Абрамов гејд едир ки, китабханачылыг елми биликләри гаршысында дуран әсас вәзифәләрдән бири онларын сijasәтсизләшдирилмәси, идејасызлашдырылмасы, тәдричән онларын гуманист, демократик, дәјәрләр истигамәтинә јөнәлдилмәсидир. Вәтән китабханачылыг идарәләринин инкишаф просесләринин ишыгландырылмасынын әсас методоложи принципләри объективлик вә бүтөвлүк олмалыдыр.

Русијада китабханашүнаслыг фикринин әсас тәдгигатчыларындан бири проф. А.Н.Ванејев мүасир шәраитдә әсасланылмасы зәрури сајылан елми принципләр системи һаггында гыса олараг гејд едир ки, фактларын сечилмәси вә гијмәтләндирилмәсинин тарихилији вә объективлији ән вачиб принципләр олмалыдыр.Һәгигәт хатиринә демәк лазымдыр ки, онлар әввәлләр дә китабханашүнаслыг тәдгигатынын әсасыны тәшкил едирди. Лакин фактларын сечилмәси вә хүсусилә онларын гијмәтләндирилмәси коммунист партијалылығы принципинә ујғун апарылырды.

Китабхана ишиндә давам едән дәрин бөһрандан чыхыш јолуну һаглы олараг рус китабханашүнаслары вә мүтәхәссләри саһәви елмин инкишафында көрүрләр. Мүтәхәссләр вәтән вә харичи өлкә мүтәхәссләринин китабханашүнаслыг елминин статусуна мүасир бахышларынын тәкамүлүнү өјрәндикдән сонра бу фикрә кәлмишләр. Белә ки, Русијада китабханачылыг ишинин инкишаф концепсијасы лајиһәсинин мүзакирәси заманы һәмчинин китабханашүнаслығын јенидән гурулмасы мәсәләләри үзрә дә тәклиф вә төвсијәләр ирәли сүрүлүрдү.

Мәсәлән, Г.П.Фонотов тәгдим олуан концепсија лајиһәләри илә бағлы ирәли сүрдүјү идеја вә тәклифләриндә китабханачылыг елминин јениләшдирилмәсинин бир нечә јолуну кәстәрир ки, онлардан бири ишкүзар гурумлар тәрәфиндән малијјәләшдирилмә әсасында идарәләрасы бир нечә китабханашүнаслыг институтунун јарадылмасы идејасыдыр. Ејни заманда о, апарылан елми тәдгигат ишләриндә "өмрүнү баша вурмуш зијанлы идеја кими давакар социалист китабханашүнаслығыны" кәнара атмағы вә китабхана ишиндә идеоложи ислаһат апармағы, инһисарчы партија принципләрини ләғв етмәји бир вәзифә кими ирәли сүрүр.⁸

Башга бир рус алыми Н.И.Түлина алим вә мүтәхәссләри идеоложи гаршыдурмадан әл чәкмәјә, дүнја китабханачылыг тәчрүбәсини объектив шәкилдә үмумиләшдирмәјә чағырыр вә елми потенсиалын фундаментал проблемләрин һәллинә јөнәлдилмәсини тәклиф едир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, рус китабханашүнаслары китабхана ишиндә вә китабханашүнаслыг елминдә јаранмыш бөһраны бүтөвлүкдә јекдикликлә гејд етсәләр дә, бу проблемләрин һәллинә мүхтәлиф тәрәфләрдән јанашылыр вә мүхтәлиф бахышлар вардыр. Шүбһәсиз, демократик чәмијјәттә ејни проблемләрин һәллиндә мүхтәлиф фикирләрин олмасы ганунаујғун һал кими гәбул едилир.

Китабханашүнаслыгда јаранмыш бөһранын сәбәбләри илә әлагәдар проф. В.В.Сквортсов јазыр: "Һәр шејдән әввәл һазыркы китабханашүнаслығын дәрин бөһран кечирмәси һаггында фикирләр там шәкилдә әсасландырылыбмы? Мәнчә, бу сөһбәт бүтөвлүкдә бөһран һаггында дејил, гуманитар сфераны ифлич едән хәстәлик һаггында кетмәлидир.

Бу, заманын сынағындан чыха билмәјән бир нечә һәлледији идеја-нәзәри фикрин ифласыдыр. Китабханачылыг иши мүтәхәссләринин бир һиссәсинин реал проблемләри аналитик-синтетик дәркетмә сәвијјәсинин ашағы дүшмәси, елми методолокијаја, һәмчинин мәнтигә верилән бир сыра башлыча тәләбләрә е"тинасызлыгыдыр. Бунларын һамысында кечид дөврүндә чәмијјәттә баш верән социал-психоложи атмосферин гејри-сабитлији бөјүк рол ојнајыр.

Һазырда китабханачылыг елминин вәзијјәтинин ашағы сәвијјәјә дүшмәсини сөјләмәк чох да дүзкүн дејилдир. Ону кејфијјәтчә јени бир инкишаф мәрһәләсинә кечид кими гијмәтдирмәк олар, нә вахт китабханашүнаслыг тоталитаризм ирсиндән там шәкилдә тәмизләнәрсә, онда азад интеллектуал идејалара дахил олачагдыр".

Һазырда китабханашүнаслары нараһат едән әсас проблемләрдән бири дә рус китабханашүнаслығынын јени проблемлә-информасија парадигмасына кечид просеси илә гаршылашмасыдыр.

Бу күн јенә дә сәнәдләрин өјрәнилмәсинин китабханашүнаслығын объектинә, китабхана ишинә вә китабханалара аид олмасы фикри кениш јайылыр.Буна әсасән китабханашүнаслыг ады алтыгда "ичтимай елм олуб, чап әсәрләриндән вә диқәр сәнәдләрдән истифадәнин нәзәри әсасларыны ишләјән" елм баша дүшүлүр.

Бу бахымдан харичи китабханашүнаслар китабханашүнаслығын сәнәдләрин өјрәнилмәси, анланылмасы мәрһәләсини әсасән кечмиш, өзүнүн предмет вә объектинин информасија көрүнүшүнә кечмишләр.

Вөтөн китабханашүнаслыгынын информасија парадигмасына кечмәси инкишафын ганунауғун вә зәрури мөрһәләсидир. Онун нәзәријјәси чохран һазырланмышдыр. Ејни заманда о, китабхана иши негтеји-нәзәриндән вачибдир, белә ки, чәмијјәтин күчлү шәкилдә информасијалашдырылмасы шәраитиндә информасија ән вачиб, нәһәнк сәнајә саһәсинә чеврилир.

Китабхана ишинин информасија аңлајышына кечмәси илә китабханаларын мөдәнијјәтдән, мә"нәви дөјәрләрдән ајрылараг информасија тәләбатыны тә"мин едән чансыз автомата чевриләчәји тәһлүкәси үчүн кичик дә олса һеч бир әсас жохдур. Әксинә, һазыркы кечид дөврү китабханалар үчүн өзүнүн јүксәк ичтимаи вәзијјәтини сахламасы, инсанларын мә"нәви инкишафы саһәсиндә мөвгәјини мөһкәмләндирмәси, дүнја мөдәнијјәтинә, сәрвәтинә, тәһсилинә, шәхси тәһсилә бирләшмәси үчүн јеканә шансдыр. Бу кечид нә гәдәр мүвәффәгијјәтлә баша чатарса, китабханалар о гәдәр өз әсл һуманист мөтләбини реаллашдыра биләр.

Бүтүн бунларла бәрабәр мүасир дүнја китабханашүнаслыгынын инкишафында әввәлләр бир-бири илә мүбаризә апаран ики (буржуа вә социалист) китабханашүнаслығын јахынлашмасы мејли һисс едилмәкдәдир.

Һазырда китабханашүнаслығын гаршысында дуран проблемләрин һәлли јолуну мүтәхәссисләр китабханачылыг емләринин мезмунунда идеолокијалашдырма истигамәтини рәдд етмәкдә, дүнја фәлсәфәсинин даһа гијмәтли гнәсеоложи наилијјәтләрини дахил етмәклә онун методоложи базасыны кенишләндирмәкдә вә китабханашүнаслығын үмүмбәшәр дөјәрләринә истигамәтләндирмәкдә көрүрләр.

МӘНБӘЛӘР

1.Скворцов В.В. Становление и развитие библиотековедения как науки. // Библиотековедение-1996. - №2. - С.29-42.

2.Шира Дж.Х. Введение в библиотековедение:Основные элементы библиотечного обслуживания / Пер. с англ.-М.,-1983-с.72.

3.Библиотековедение:Общий курс(Учебник)-М.,1988. -с. 28.

4.Бобылева Н.В. О некоторых проблемах построения методической модели библиотечной науке //Библиотековедение: исследование, история и современности (сб.науч.трудов МГУК)-М. -1995- с.63.

5.Факт научной жизни: Хроника событий // Сов. Библиотековедение. -1992. №2. - С.126.

6.Ванев А.Н. О "кризисе" и "застое" в отечественном библиотековедении//Библиотековедение. -1996. №1. - С.10-19.

7.Лукашов Н.В. Библиотечная наука: поиск путей обновления//Сов.библиотековедение.-1992.- №2. - С.32-45.

8.Фонотов Г.П. Болезнь названа-требуется лечение//Библиотекарь.-1990.- №10. -С.24-29.

9. Тюлина Н.И. Основные положения концепции библиотечного дела в СССР на рубеже XXI века// Библиотекарь.-1991.- №1.-С.46-53.

10. Скворцов В.В. О методологии современного библиотековедения// Библиотековедение.-1994.- №1.-С.39-42.

11.Терешин В.М. Ориентир-документ// Библиотека.-1996.-№1.- .39-42

МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ КИТАБХАНА СИСТЕМЛӘРИНДӘ КӘНЧ ОХУЧУЛАРА ХИДМӘТИН ВӘЗИЈӘТИ

(Азәрбајҗан Республикасы Мәдәнијәт Назирлији
киتابханаларынын материаллары әсасында)

Муртуз БАБИРОВ

баш мұәллим

Бәшәријәт тарихиндә кәнчлик һәмишә жүксәк гиймәтләндирилмиш, о, айләнин, өлкәнин, дәвләтин кәләчәји вә гүдрәт мәнбәји һесаба едилмишдир. Дүнја вә өлкә бәдии әдәбијјатында кәнчлијин парлаг образы јарадылмыш, елми вә публисист әдәбијјатда исә даһа долгун симасы верилмәклә, һәјатда јери вә ролу мүйәјјән едилмишдир. ХХ әсрин 20-80-чи илләриндә социализм системинин мөвчуд олмасы вә кенишләnmәси нәтичәсиндә дүнја кәнчлији ики системин - социализм вә капитализм системинин кәнчләринә бөлүнмүш, онларын социал вә идеоложи тә"минатында ујғун олараг социализм-коммунизм вә буржуа идеолокијасы вә әхлагы һаким кәсилмиш, инкишафда олан бу нәсил, сөзүн һәгиги мә"насында, гурулушларын вә һаким даирәләрин аләт объектинә чеврилмишдир.

Кечмиш ССРИ мөканында олдуғу кими республикамызда фәалијјәт кәстәрән китабханаларда да Азәрбајҗан кәнчлијинин тә"лим-тәрбијәсинә вә мугалиәсинә биртәрәфли јанашылмыш, кәнчләрин шәхсијјәт кими формалашмасында вә јетишмәсиндә, дүнја мәдәнијјәтини вә елмини өјрәниб дәрк етмәсиндә, һуманист, бәшәри дүјғу вә һиссләрлә әһатә олунмасында чох чидди сәһвләрә јол верилмишдир. Тоталитар режим вә болшевик тәблиғаты

Азәрбајҗан кәнчлијини тәхминән бир әсрә јахын сојкөкүндән, милли мәнлик идејаларындан, демәк олар ки, тәмамила тәчрид етмишдир. Азәрбајҗанымызын бу күнкү ичтимаи-сијаси, социал-игтисади, елми, мә"нәви вә әхлаги һәјаты тәләб едир ки, кәнч нәслин өјрәнилмәсинә, гиймәтләндирилмәсинә, хусусилә социал вә мугалиә проблемләринин һәлл едилмәсинә кечмишин елми бахышлары, идејалары, әхлагы илә дејил, мүстәгил суверен республиканын ганунаујғунлуғлары вә сивилизасијалы дүнјанын елми вә һуманист бахышлар кодекси әсасында јанашмаг лазымдыр. Бу ишдә өлкәдәки саһәви китабханаларла јанашы, дәвләт күтләви китабханаларынын - МКС-ләрин дә гаршысында чох чидди вә шәрәфли вәзифәләр дурур. Китабханаларымыз кәнч охучуларын сорғуларыны өдәјәркән илк нөвбәдә мүстәгил Азәрбајҗан Республикасы Конститусијасынын материалларына, дүнја шөһрәтли өлкә президенти Һ.Ә.Әлијевин кәнчләрлә бағлы мә"рузә, чыхыш вә төвсијәләриндән ирәли кәлән мүддәә вә идејалара әсасланмалыдыр. Һ.Ә.Әлијев демишдир: "...кәнчләримизин әсас вәзифәси өзүнү мүстәгил Азәрбајҗан Республикасынын инкишафына һәср етмәкдән, мүстәгил Азәрбајҗан Республикасынын јашамасына вә әбәди олмасына һәср етмәкдән ибарәт олмалыдыр".¹ Китабханаларымызын фәалијјәтинин башлыча гәјәси, мәзмуну мәһз бу истигамәтә јөнәлдилмәлидир.

Апардығымыз тәдгигат нәтичәсиндә мә"лум олмушдур ки, Азәрбајҗанда кәнчләрә китабхана хидмәти бүтүн систем вә шәбәкәләрдә мөвчуддур. Өлкәнин саһәви китабханалары илә јанашы милли, республика вә күтләви китабханаларда бу иш мәзмун даирәсинин кенишлији илә диггәти чәлб едир. Китабхана ишинә даир мұвафиг гәрарлара әсасән 1976-чи илдән башлајараг Азәрбајҗан Республикасы Мәдәнијјәт Назирлији китабхана системиндә кәнчләрә хидмәт шәбәкәси јарадылмыш вә хејли кенишләндирилмишдир. Дәвләт күтләви китабханаларынын мәркәзләшдирилмәси нәтичәсиндә кәнч охучулара хидмәтин чоғрафијасында, мәзмунунда, формасында әсаслы дәјишикликләр едилмишдир. МКС-ләрин фәалијјәтинин тәшкилати-һүтуғи әсасларына ујғун олараг өлкәдә китабхана иши мәркәзләшдириләркән Азәрбајҗанын бөјүк шөһәр вә рајон МКС-нин Мәркәзи китабханасында кәнчләр шө"бәси, 50-дән чох МКС-дә исә кәнчләр китабхана филиаллары тәшкил едилмиш, галан бүтүн китабханаларда кәнчләрә хидмәт үмуми охучулар фонунда тәшкил едилмишдир.² Өлкә МКС-нин елә бир структуруну тапмаг гәјри-мүмкүндүр ки, орада кәнчләрә китабхана хидмәти кәстәрилмәсин. Марағлы һалдыр ки, Азәрбајҗанын көркәмли китабханашүнас-алимләринин, китабхана мугтәхәссисләринин елми-

тәдгигат ишләриндә, мүхтәлиф сәпкили онларча мәгаләләриндә Азәрбајчанда китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәсинә, китабхана ишинин инкишафына вә тәкмилләшдирилмәсинә тарихи бир просес кими бахылмыш, ону дөнүш вә ислаһат кими сәчијјәләндирмишләр. Бурада охучулар хидмәт ишинин вәзијјәти дүзкүн вә объектив һәллини тапа билмишдир. Университет алим вә мүәллимләринин "Азәрбајчанда китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәси мәсәләләри" адлы елми әсәрләринин мөвзу мөчмүәсиндә /БДУ-нун нәшри, 1986, 80 сәһ./ бир чох ишләрлә бәрәбәр МКС-дә охучулар хидмәт проблемләринә дә тохунулмушдур. Профессор А.А.Хәләфов јазыр: "... Јени системин јаранмасы китабханаларын потенсиал имканларыны әһәмијјәти дәрәчәдә кенишләндирмиш, даһа зәнкин әдәбијјат фонду, тәкмилләшдирилмиш мә"лумат апараты олан ири китабхана мүәссисәләринин мејдана кәлмәсинә сәбәб олмушдур. Мәркәзләшмә заманы күтләви китабханаларын китаб фонду 5 милјон нүсхә, бу китабханаларда китаб верилиши 9 милјон нүсхә, охучуларын мигдары 513 мин нәфәр артмыш, 332 јени китабхана ачылмышдыр".³ Доғрудан да јени системин китабханаларда тәтбиги МКС-дә кәмијјәт вә кејфијјәт дәјишиклијинә сәбәб олмушдур ки, бу да системләрин бүтүн структурларындан охучуларын истифадәсинә реал шәраит јаратмыш, назирлијин китабханаларында чалышан 8416 нәфәр китабхана ишчисинин охучулар хидмәт кәстәрмәсинә вә әдәбијјатын кениш тәблиғи илә мөшғул олмасына имкан вермишдир.⁴ Әлбәтгә, МКС-ин белә үс-түнлүкләрә малик олмасы, сөзсүз, кәнч охучуларын МКС-дән сәмәрәли шәкилдә истифадәсини бир нөв асанлашдырмышдыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, дәвләт күтләви китабханалары 1975-1983-чү илләр арасында мәркәзләшдириләркән 69, сон илләрдә Азәрбајчан Республикасынын инзибати-әрази бөлкүсүндә олан дәјишикликләри (Ағстафа, Гобустан, Сәдәрәк вә башга рајонларын јаранмасы), әрази суверенлијимизин позулмасыны вә ермәни ишғалы алтында галан рајонларымызы да нәзәрә алсаг һазырда 74 МКС вардыр. Чох тәәссүфләр ки, бөјүк имканларын олмасына бахмајараг, Бакы шәһәринин 11 рајонундан јалныз 3-дә - Низами, Хәтаи вә Абшерон рајонларында китабханалар МКС-ә кечмиш, 8 рајонда - Әзизбәјов, Сураханы, Сәбајел, Јасамал, Бинәгәди, Нәсими, Гарадаг вә Нәриманов рајонларында исә дәвләт күтләви китабханалары мәркәзләшдирилмәмиш галмышдыр. 1994-чү илин мә"луматына кәрә, Бакы шәһәр мөдәнијјәт идарәсинин табелијиндә олан 91 китабханадан анчаг 15-и мәркәзләшдирмә шәраитиндә ишләјир. 76 китабханада бу вачиб мәсәлә һәлл едилмәмишдир. Бундан 19-у ушаг китабханасыдыр. Мөвчуд китабханаларда елмин мүхтәлиф

сәһәләринә даир 50124012 нүсхә әдәбијјат олмуш, онлардан 425.830 нәфәр мүхтәлиф категоријалы охучу истифадә етмишдир.⁵ Шәһәрин ушаг китабханалары да дахил олмагла мәркәзләшдирилмиш вә мәркәзләшдирилмәмиш бүтүн китабханаларда кәнчләрә хидмәт тәшкил едилмиш, кәнч охучулар үмуми охучуларын 35-45 фаизини, бә"зи һалларда исә даһа чохуну тәшкил едир. Бакы Мәркәзи Шәһәр Китабханасында кәнчләрә хидмәтин сәвијјәси даһа јүксәкдир. Бунунла бәрәбәр пајтахт кәнчләринә Короленко адына Бакы Шәһәр Кәнчләр Китабханасы да 1980-чи илдән хидмәт кәстәрир вә онун бу сәһәдә зәнкин тәчрүбәси вардыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, өлкәнин социал-игтисади инкишафы дәвләт күтләви китабхана шәбәкәсинин кенишләндирилмәсинә дә сәбәб олмушдур. Фактлара мүрачиәт едәк: Мөдәнијјәт Назирлији системиндә 1975-чи илдә 3045 дәвләт күтләви китабханасы вар иди. Онларын фондунда елмин мүхтәлиф сәһәләринә даир 33,4 милјондан чох әдәбијјат варды вә бу китабханалардан 1,7 милјон (үмуми әһалинин сајы 5.734 миндән артыг иди) нәфәрдән артыг охучу истифадә едирди. Һәмин ил охучулар 44 милјон нүсхәдән чох әдәбијјат верилмишдир, 20 илдән сонра, јә"ни 1996-чы илдә исә үмуми вәзијјәт тамамилә дәјишмишдир: дәвләт күтләви китабханаларынын сајы 4640-а (1975-чи иллә мүгајисәдә 1595 китабхана јенидән ачылмышдыр), китаб фонду 38,8 милјон нүсхәјә (5,4 милјон нүсхә артыг) чатмыш, охучуларын сајы 3 милјона јахын олмуш (1,3 милјон нәфәр артыг) вә онлара 57 милјон нүсхәдән артыг (13 милјон нүсхә чох) әдәбијјат верилмишдир.⁶ 1988-1993-чү илләр арасында өлкәдә баш вермиш ичтимаи-сијаси һадисәләр әһалинин социал тәркибинин кәмијјәт кәстәричисиндә бир сыра дәјишикликләрин баш вермәсинә сәбәб олмушдур ки, бүтүн бунлар китабханаларын фәалијјәтиндә дә өзүнү кәстәрмишдир. Ејни заманда МКС-дә охучулар хидмәт ишини јахшылашдырмаг үчүн китабханалар ихтисаслы кадрларла тә"мин едилмиш, онларын мадди-техники базасы мөһкәмләндирилмиш, онларча китабхана мүасир типли јени јарашыглы биналарда өз ишини гурмаға башламышдыр.

Тәдгиг олуна 1975-95-чи илләр арасында республика Мөдәнијјәт Назирлији китабханаларындан истифадә едән бүтүн социал групплар кими кәнч охучуларын да кәмијјәт кәстәричиләринин мәнзәрәсини јаратмаг мөјјән гәдәр чәтиндир. Бу, бир сыра амилләрлә бағлыдыр. Белә ки, өлкәдә дәвләт китабханаларынын статистик топлусу узун илләр кечмиш ССРИ Мөдәнијјәт Назирлији вә ССРИ Статистика Комитәсинин мөјјән етдији формаларда: "80А РИК" вә "6ҺК"-да апарылырды. Бу формаларын сорғу графалары тез-тез дәјишдирилдијиндән бүтүн социал групплар кими

кәнч охучуларын тәркиби һаггында мә"лумат да верилмирди. Ајры-ајры МКС-ләрин иллик мәтн һесабатына вә бә"зи илләрә аид статистик топлуларә әсасән кәнчләрә үмуми охучуларла јанашы, һәм дә ајрыча хидмәтин тәшкили фактларына раст кәлмәк олар. Мәсәлән, тәкчә 1977-чи илдә 5 рајон, 2 шәһәр, 18 кәнд, 4 ушаг - чәми 29 китабханада кәнчләр шә"бәси тәшкил едилир, сонрадан бу иш бир гајда олараг давам етдирилир.⁷ 1978-чи илә аид статистик топлунун китабханаларын тип бөлкүсүндә исә "кәнчләр китабханасы" типинә раст кәлинилр. Бу да өлкә сәвијјәсиндә китабханаларда кәнчләрә ајрыча хидмәт нөвү һаггында сөз демәк имканы верир ки, бу, хүсуси тәдгигат объектидилр.

Өлкәнин дәвләт күтләви китабханаларынын МКС-ә кечмәсинин 20 или әрзиндә әһалијә, о чүмләдән кәнчләрә китабхана хидмәти саһәсиндә бир сыра наилијјәтләр әлдә едилмиш, бир чох МКС-ләрин зәнкин иш тәчрүбәси диггәт мәркәзиндә дурмушдур. Китабханалар өлкәнин, халгын ән ағыр илләриндә белә нәинки өз ишләрини дајандырмамыш, әксинә, әһалијә даһа јахшы хидмәт кәстәрмәјә чалышмышдыр.

1990-1991-чи илләр өлкәнин, халгын ән ағыр сынаг илләри иди. Рус империјасынын тәчавүзкарлығы нәтичәсиндә 90-чы илдә "Ганлы јанвар" һадисәси баш вермиш, өлкә вә халг там шәкилдә сијаси вә информасија блокадасына алынмышды. Бу дәврдә мүхтәлиф социал групплар кими кәнч охучулар мүхтәлиф ичтимаи-сијаси, тарихи, елми-мә"нәви, милли сорғуларла бағлы тез-тез китабханалара мүрачиәт етмәли олурдулар. Лакин ири шәһәрләрдә, хүсусилә Бакы, Кәнчә, Сумгајыт вә башга мәркәзләрдә һәрби сензура һөкмиран иди, һәрби комендантлар башга саһәләр кими китабханаларын да мәһдуд чәрчивәдә ишләмәсинә нәзарәт едирдиләр. Бүтүн бунлара бахмајараг охучуларда милли мәнлик шүуру, азадлыг вә демократик идејалар чох јүксәк сәвијјәгә галхдығындан китабханаларын ишиндә јени аһәнкдарлыг дујулурду. Бир факты кәстәрмәк кифајәтдилр ки, 1991-чи илдә назирлијин 4450 күтләви китабханасында 35.213.580 нүсхә әдәбијјат олмуш, онлардан 2.888.400 нәфәр охучу истифадә етмишдилр. Һәмин охучуларын јаш хүсусијјәтләринә кәрә тәркиби беләдилр: 985,1 нәфәри /1 милјон нәфәрә јахын/ 15 јашына гәдәр олан ушаглар, 840,4 нәфәри 15 јашындан 21 јашына гәдәр олан кәнчләр, 1062,9 нәфәри исә үмуми охучулар тәшкил едирдиләр. Әкәр 22-29 јашында олан јеткин јашлы кәнчләри дә тәхминән нәзәрә алсаг, назирлијин дәвләт күтләви китабханаларындан истифадә едән кәнч охучулар үмуми охучуларын тәхминән 40-45%-ни тәшкил етмиш олур. Бүтүн категоријалы охучуларә китабханалардан елмин мүхтәлиф саһәләринә даир 59.007,41 нүсхә

/тәхминән 60 милјон нүсхә/ әдәбијјат верилмишдилр. Бундан 5.273 41 нүсхәни ичтимаи-сијаси, 2.252,79 нүсхәни елми-тәбии вә тибб әдәбијјаты, 3.091,06 нүсхәни техники әдәбијјат, 2.625,37 нүсхәни инчәсәнәт әдәбијјаты вә 45.733,81 нүсхәни исә бәдии әдәбијјат тәшкил едилр. Азәрбајҗан дилиндә әдәбијјат верилиши 477 423,33 нүсхә тәшкил едилр. Бу да бөјүк кәстәричидилр, тәгдирәләјиг һалдыр. Бу өлкәдәки ичтимаи-сијаси һадисәләрлә вә ермәни тәчавүзү илә әлағәдар өлкә әһалисинин, о чүмләдән охучуларын милли тәркибиндә әсаслы дәјишиклик нәтичәсиндә баш вермишдилр. Үмумијјәлә, өлкәдә вәзијјәтин ағыр олмасына бахмајараг, гејд олунан китабханалар 60 милјон нүсхәгә јахын әдәбијјаты охучулар арасында тәблиғ едә билмишдилр. Орта һесабла һәр бир охучу 20 нүсхәдән чох әдәбијјатдан истифадә етмиш, китаб дәвријјәси 1,6 дөфә олмушдур.⁸

Фактлар кәстәрилр ки, Бакы шәһәринин Низами вә Хәтәи МКС-ләри, Сумгајыт шәһәр МКС, Губа, Газах, Загатала, Ләнкәран вә башга МКС-ләрин адлары һәмишә ифтихарла чәкилилр, онлар һаггында дәври мәтбуатда бир чох мәгаләләр чап едилир. Бунларын ичәрисиндә Ләнкәран МКС-ин фәалијјәтинин бир сыра мәғамларына нәзәр јетирәк.

Ләнкәран Азәрбајҗанын мәдәни мәркәзләриндән бири һесаб едилир. Буранын кәнд тәсәррүфаты өлкәнин иғтисади потенциалынын мөһкәмләндирилмәсиндә хүсуси јер тутур. Рајонда дәвләт күтләви китабханаларынын МКС-ә кечмәси тез һәлл едилмишдилр. Әкәр 1985-чи илдә МКС-дә 66 китабхана вар идисә, 1990-чы илдә онларын сајы 94-ә чатдырылмыш, јә"ни 28 јени китабхана ачылмышдыр.⁹ МКС-дә әһалијә, о чүмләдән кәнчләрә китабхана хидмәти һаггында бә"зи фактларә нәзәр јетирәк. 1985-чи илдә рајон МКС-ин 66 китабханасынын фондунда 636,2 нүсхә әдәбијјат вар иди. Ондан 99,6 нәфәр охучу, о чүмләдән 32 мин 900 нәфәр кәнч охучу /14-21 вә 22-29 јашында олан охучулар/ истифадә етмиш, бүтүн охучуларә 2 милјон 56 мин 700 нүсхә әдәбијјат верилмишдилр. 1990-чы илдә МКС-ин китаб фонду артырыларәг 892,4 нүсхәгә чатдырылмыш, үмуми охучулар 102 мин 900 нәфәрә, о чүмләдән кәнч охучуларын сајы 61 мин 390 нәфәр, үмуми китаб верилиши исә 2 милјон 88 мин 200 нүсхә олмушдур. Демәли, 1985-чи илә нисбәтән 1990-чы илдә китаб фонду 256 мин 200 нүсхә, үмуми охучуларын сајы 3300 нәфәр, о чүмләдән кәнч охучулар 28 мин 490 нәфәр, јә"ни 2 дөфә артмышдыр ки, бу да тәгдирәләјиг һалдыр. Рајонун бир чох китабханаларында МКС-нин мәркәзи китабханасында, онларча китабхана филиалларында охучуларә, о чүмләдән кәнчләрә китабхана хидмәти иши јахшы гурулмушдур.

Бунларын ичәрисиндә МКС-ин кәнчләр китабхана филиалынын иши даһа јахшыдыр. Кәнчләр китабхана филиалы 1983-чү илдә тәшкил едилмишдир. О вахт китабханада 11402 нүсхә әдәбијјат вар иди, бундан 3016 охучу, о чүмләдән 2 мин 300 кәнч охучу истифадә едирди вә бүтүн охучулара 52095 нүсхә әдәбијјат верилмишди. 1990-чы илдә исә китабхана фонду артырылараг 16739 нүсхә, ондан истифадә едән кәнч охучуларын сајы исә 3290 нәфәрә чатдырылмышдыр. Охучулара 56611 нүсхә әдәбијјат верилмишдир. Үмумијјәтлә, рајон МКС-ин үмуми охучуларынын 50%-ни кәнчләр тәшкил едир ки, бу да гәнаәтбәхшидр.⁹ Лакин назирлијин мәркәзләшдирилмиш вә мәркәзләшмәјән китабханаларынын һамысында үмуми охучуларла бәрабәр кәнч охучулара китабхана хидмәти һеч дә јүксәк сәвијјәдә дејилдир.

1975-1990-чы вә ондан сонраки илләрдә Азәрбајчан охучусу, о чүмләдән кәнчләр китабханаларда бир-биринә ујғун кәлмәјән, тәзадлы мөвзуларла, идеја вә фикирләрлә гаршылашмалы олмушлар. Белә ки, һәмин дөврдә "Марксизм-ленинизм идејалары мөғлуб едилмәздир", "Совет вәтәнпәрвәрлији вә социалист бејнәлмиләтчилији", "Халглар достлуғу", "Совет ордусу дүнјада сүлһ ордусудур", "ССРИ мәним вәтәнимдир" вә саир кими јүзләрчә мөвзуларла халгы, хүсусилә кәнчлији тарихи милли гајнаглардан узаглашдырмыш, бу мөвзулары китабханаларын тәблиғат машынына чевирмишдиләр. Әсрин 90-чы илләриндән бәри исә ушаглар, јенијетмә вә кәнчләр, үмумијјәтлә бүтүн охучулар кениш информасија каналлары илә бәрабәр китабханаларда Азәрбајчанын мүстәгиллији, суверенлији, демократик чәмијјәт гуручулуғу, шәхсијјәтиндә Азәрбајчан халгынын мүдриклији, азадлыгсәвәрлији вә Шәһидлик зирвәси, "Тарихи гәһрәманлыг", "Милли гәһрәманлыг", "Азәрбајчан кәнчлијинә дәвләт гајғысы" илә јанашы "милли саттынлыг", "милли хәјанәт", "ермәни тәчавүзкарлыгы", "рус империја сијасәти", "фәрарилик" вә саир мөвзуларла тез-тез гаршылашмалы олурлар.

Гејд етмәк јеринә дүшәр ки, Шуша вә Кәлбәчәр истисна олмагла, Азәрбајчанын Зәнкилан, Губадлы, Ағдам, Чәбрајыл, Лачын, Фүзули вә Хочалы МКС-ләриндә 1992-1993-чү илләрин мә"луматына кәрә 582 дәвләт күтләви китабханасы, онларын фондунда 3 милјон 78 мин 700 нүсхәдән чох әдәбијјат олмушдур. Бу китабханалардан 236 мин 300 нәфәр охучу истифадә етмиш, онлара 4 милјон 116 мин 300 нүсхә әдәбијјат верилмишдир. Бураја Хочалы МКС һаггында мә"лумат дахил дејилдир.¹⁰ Бу әразиләрдә јашајан 1 милјона јахын сакин мүхтәлиф рекионлара сәпәләндикләринә кәрә онлара китабхана хидмәти мөвчуд дејилдир. Игтисади

чәтинликләр, иш јерләринин олмамасы Азәрбајчан кәнчләринин өлкәдән кәнара күтләви ахынына сәбәб олмуш вә бу китабханаларымызын охучу кәстәричисинә дә мәнфи тә"сир етмишдир. Азәрбајчанда китаб нәшринин бөһранлы вәзијјәтини, тарихи милли гајнагларла бағлы чап едилмиш әдәбијјатын баһалыгы вә аз нүсхәлилији, малијјә чәтинликләри китабхана фондларынын комплектләшдирилмәси вә формалашдырылмасына пис тә"сир кәстәрмишдир ки, бу да китабхана-охучу мүнәсибәтиндә бир чох проблемләр вә чәтинликләр јаратмышдыр. Азәрбајчан Республикасы Мәдәнијјәт Назирлији вә МКС-ләрин рәһбәрлији китабханаларын реал вәзијјәтини дүзкүн гијмәтләндирмәли, охучулара, о чүмләдән кәнчләрә китабхана хидмәтиндә әсәсly дәјишикликләр етмәлидирләр.

МӘНБӘЛӘР

1. Әлијев Н.Ә. Һәр бир Азәрбајчан кәнчи мүстәгил дәвләтимизин фәал гуручусу олмалыдыр: /Мәстәгил Азәрбајчан Республикасы кәнчләринин биринчи форумунда өлкә президентинин нитги // Азәрбајчан.-1996.-6 февр.

2. Бағыров М. Азәрбајчанда кәнчләрә китабхана хидмәтинин тәшкили: /М.Ә.Рәсулзадә адына БДУ-нун 75 иллик јубилејинә һәср олунмуш елми конфранс. Һуманитар елмләр. БДУ-нун нәшри. 1994. С.166-167.

3. Хәләфов А.А. Азәрбајчанда китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәсинин бә"зи јекунлары вә тәкмилләшдирилмәси мәсәләләри: /Азәрбајчанда китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәси мәсәләләри.- БДУ-нун нәшри, 1986. - С.10.

4. Азәрбајчан Республикасы Мәдәнијјәт Назирлијинин 1996-чы илә аид күтләви вә универсал китабханаларынын иллик статистик топлусу.

5. Бакы шәһәр мәдәнијјәт идарәсинин 1994-чү илә аид күтләви вә универсал китабханаларынын иллик статистик топлусу.

6. Азәрбајчан Мәдәнијјәт Назирлијинин 1975-1996-чы илләрә аид күтләви вә универсал китабханаларынын иллик статистик топлусу.

7. Азәрбајчан Республикасы Мәдәнијјәт Назирлијинин 1997-чи илә аид статистик топлусу.

8. Азәрбајчан Республикасы Мәдәнијјәт Назирлијинин 1991-чи илә аид күтләви вә универсал китабханаларынын иллик статистик топлусу.

9. Ләнкәран рајон МКС-ин 1985-1990-чы илләрә аид иллик мөтн вә статистик топлусу.

10. Зәнкилан, Губадлы, Ағдам, Чәбрајыл, Лачын, Фүзули вә Хочалы МКС-ин 1992-1993-чү илләрә аид иллик статистик топлусу.

**АЗƏРБАЈЧАН КƏНД ТƏСƏРРҮФАТЫ АКАДЕМИЈАСЫ
КИТАБХАНАСЫНЫН ЈАРАНМАСЫ
ВƏ ИНКИШАФЫ ТАРИХИНДƏН
(1929-1945-чи иллэр)**

Акиф ЧƏФƏРОВ

баш мұәллим

Һәлә 1919-чу илдә, јә'ни Азәрбајчан Демократик Чүмһуријјәти дөврүндә тәшкил едилмиш Бақы Дөвләт Университети республикамызда илк али мәктәб кими кадр һазырлығында мүһүм рол ојнаырды. Лакин јени елм саһәләри үзрә мүтәхәссисләрин һазырланмасы да чох вачиб бир иш иди. Буну нәзәрә алан Азәрбајчан дөвләти 1920-чи ил декабр ајынын 14-дә Политехник Институтунун нәздиндә кәнд тәсәррүфаты факултәсинин ачылмасы һагғында гәрар верди.

1929-чу илдән факултә мүстәгил института чеврилир. Бу заман онун нәздиндә 4 факултә: биткичилик, һејвандарлыг, памбыгчылыг вә батыгчылыг тәсәррүфаты факултәләри варды.

1930-чу илдә памбыгчылыг факултәси Загафгазија Памбыгчылыг Институтуна чеврилир вә онун тәркибиндә кәнд тәсәррүфатынын механикләшдирилмәси факултәси јарадылыр.

1931-чи илдә Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Академијасы (кечмиш Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Институту) вә Загафгазија Памбыгчылыг Институту Бақыдан Кәнчәјә көчүрүлүр. Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Академијасынын һејвандарлыг факултәси исә Азәрбајчан Бајтарлыг Институтуна чеврилир. Һәмин ил Загафгазија Мүһәндиес-Мелиорасија Институту Тбилисидән Кәнчә шәһәринә көчүрүлүр. Нәһајәт, 1933-чү илдә бүтүн дөрд институт Азәрбајчан

Кәнд Тәсәррүфаты Академијасынын нәздиндә бирләшдирилир вә 6 факултә јарадылыр. Бунлар ашағыдакылардыр: 1.Тарлачылыг; 2.Мејвә-тәрәвәзчилик; 3.Зоотехника; 4.Бајтарлыг; 5.Кәнд тәсәррүфатынын механикләшдирилмәси; 6.Һидромелиорасија.¹

Гејд етмәк лазымдыр ки, сонрақы илләрдә дә Академијанын структурунда дәјишиклик апарылыр. 1939-чу илдә субтропик биткичилик вә ипәкчилик шә'бәләри, 1944-чү илдә мешә тәсәррүфаты факултәси, үзүмчүлүк вә шәрабчылыг шә'бәси, 1945-чи илдә исә орта вә кичик су електрик стансијаларынын тикинтиси шә'бәси тәшкил едилир.

Бәһс едилән дөврдә, јә'ни 1944-1947-чи илләрдә Кәнд Тәсәррүфаты Академијасында 1239 тәләбә охујурду. Онлардан 707 нәфәри, јә'ни 57,1%-и азәрбајчанлы иди. Тәләбәләрин 39,1%-ни гызлар тәшкил едирди.

Бу дөврдә Академијада Нахчыван МССР-дән чәми 14 нәфәр, кечмиш ДГМВ-дән исә 17 нәфәр охујурду.²

Академијада 183 нәфәр профессор-мүәллим һеј'әти чалышырды. Бунлардан 9 нәфәри профессор, 37 нәфәри досент, 98 нәфәри ассистент, 34 нәфәри баш мүәллим, 5 нәфәри исә мүәллим иди. 4 нәфәр елмләр доктору, 45 нәфәр исә елмләр намизәди дәрәчәсинә малик иди. Башга сөзлә, мүәллимләрдән 70,3%-нин елми дәрәчәси јох иди. Профессор-мүәллим һејәтинин 122 нәфәрини, јәни 67%-ни азәрбајчанлылар тәшкил едирди.

Кәнд тәсәррүфатынын мүхтәлиф саһәләри үзрә кадрларын һазырланмасы ишиндә АКТА-нын китабханасы да јахындан иштирак етмишдир. Азәрбајчанын икинчи бөјүк сәнајә вә мәдәнијјәт мәркәзи Кәнчәдә јерләшән бу китабхана узун илләр республикамызда кәнд тәсәррүфатына даир һәртәрәфли елми әдәбијјата малик јекәнә китабхана кими кениш фәалијјәт көстәрмиш, јүксәк ихтисаслы кәнд тәсәррүфаты мүтәхәссисләринин јетишдирилмәсиндә мүһүм рол ојнамышдыр. Она көрә дә китабхананын узун илләр әрзиндә әлдә етдији тәчрүбәнин бүжүнкү бахымдан тәдиг едилиб өјрәнилмәсинин мүһүм тарихи, әмәли әһәмијјәти вардыр.

Китабхана 1931-чи ил апрел ајынын 3-дә рәсми шәкилдә ачылмышдыр.³

О заман китабхананын 2437 нүсхә китаб фонду вар идисә, 1941-чи илдә фондун һәчми 163.375 нүсхәјә чатмышды. Бунун да 22.760 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә иди. Он ил мүддәтиндә китабхананын фонду 67 дәфә артмышды ки, бу да чох мүһүм мәдәни наилијјәт иди. Әкәр китабхана 1931-чи илдә 654 нәфәр охучуја хидмәт едирдисә, бу рәгәм 1940-чы илдә 3.858 нәфәрә чатыр. Охучулар

1933-чү илдә 7.712 китаб верилмишдирсә, бунларын сајы 1940-чы илдә 140.614-ә чатмышды.⁴

Китабхана кечмиш иттифагын али мәктәбләри вә кәнд тәсәррүфаты елми-тәдгигат мүәссисәләри илә кениш әлагә сахлајыр, китаб вә елми әсәрләрин мүбадиләсини һәјата кечирирди. КАА васитәсилә китабхана республикамызын, еләчә дә кечмиш иттифагын бөјүк китабханаларынын фондундан истифадә едирди. Китабхана охучуларын сорғуларыны өдәмәк үчүн мәлумат-библиографија аппараты јаратмышды. Бу аппарат охучуларә һәртәрәфли көмәк көстәрирди. Китабхана харичи өлкәләрлә дә әлагә сахлајырды. 1940-чы илдә Академија алимләринин биткичилијә, һејвандарлыға, механизасијаја даир елми әсәрләриндән 120 нүсхәси Алманијаја, Инжилтәрәјә, АБШ-а, Јапонијаја вә с. харичи өлкәләрә кәндәрилмиши.

1941-чи ил ијунун 22-дә фашист Алманијасы Совет Иттифагына басгын етди вә алман фашизминә гаршы Бөјүк Вәтән мүһарибәси башланды. Илк күнләрдән башлајараг бүтүн идарә, мүәссисә вә тәшкилатлар кими мәтбуат, нәшријат вә мәдәни-маариф мүәссисәләри дә өз ишләрини мүһарибә вәзијјәти илә әлагәдар гаршыја чыхан мүһүм вәзифәләрә табе едирдиләр.

Али мәктәбләрдә тәһсил системи дә мүһарибә шәраитинә ујғун олараг јенидән гурулурду. Али мәктәбләрин мүәллим вә төләбәләринин ордуја сәфәрбәр едилмәси илә әлагәдар олараг тәһсил мүддәти гысалдылырды. Кечичи характер дашыјан јени тәдрис планлары вә ихтисар едилмиш програм үзрә кадр һазырланмаға башланды. Чәтинлик үзүндән исә бә'зи али мәктәбләр өз фәалијјәтини дајандырды.

Лакин С.Ағамалыоғлу адына АКТА бу дөврдә фәалијјәтини давам етдирди. Чүнки бу институт халг тәсәррүфаты үчүн чох ләзымлы мүтәхәссис кадрлар һазырлајырды. Белә бир вахтда онун әсаслы китабханасы шәраитә ујғун һәрәкәт едирди. Китабхананын 1942-чи илдә 183.584 нүсхә әдәбијјат фонду вар иди. Лакин бу фонд дарысгал зирзәмиләрдә јерләширди. Чүнки китабхананын бир чох отағлары госпитала чеврилмиши. Бу дөврдә китабхананын 17 отағы варды. Профессор, мүәллим вә аспирантларын истифадәси үчүн оху заллары јох иди. Китабхананын 1225 нәфәр охучусу вар иди. Чәри тәдрис илиндә китабханаја үмуми кәлиш 18352 дәфәјә бәрабәр иди вә охучуларә 25643 нүсхә әдәбијјат верилмиши.

Бәһс едилән дөврдә гираәт залына 38496 кәлиш олмуш вә охучуларә 49752 нүсхә китаб, гәзет вә журнал верилмиши. Ил әрзиндә 22 библиографик арајыш верилмиши. Китабхана 243 елми тәшкилат вә мүәссисә илә китаб мүбадиләси едирди.

Чәри ил әрзиндә китабхана сијаси кампанија характерли 7 сәрки, госпиталларда 5 сәрки, башга тәшкилатларда исә 3 сәрки тәшкил етмиши. Китабхана бир госпиталы һамилијә көтүрмүш, әләвә 5 госпитала исә китабла хидмәт көстәрирди. Бу дөврдә госпиталларә вә диқәр һәрби тәшкилатларә 5249 әдәбијјат верилмиши. Бундан башга Академијанын китабханасы Жәнчә шәһәр мәркәзи китабханасыны дә һамилијә көтүрмүшдү вә онун ишләринә нәзарәт едирди.

Мүһарибә дөврүндә китабхананын фонду ашағыдакы кими олмушдур:

Фондун һәчми - илләр үзрә						
1942	1944	1945	онлардан			
			азәрб.	рус	хар.д.	
183.584	183.502	207.586	52.458	152037	7846	
			24,2%	72,1%	3,7%	

Чәдвәлдән көрүндүјү кими 1945-чи илдә фонд 1942-чи илдәкинә нисбәтән 24.002 нүсхә артмышдыр.⁵

Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра китабхананын фәалијјәти даһа да чанланыр. Китабхана охучуларә оператив хидмәт ишини һәјата кечирмәк үчүн даһа рәнкарәнк форма вә үсуллардан истифадә етмәјә башлајыр.

МӘНБӘЛӘР

1. Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Назирлијинин архиви. Ф.1-14. С.5. иш 11, в.4.
2. Јенә орада. Ф.1-14, с. иш 11, в.6.
3. Јенә орада. Ф.1-14, с.7, иш 6, в.9.
4. Хәләфов А.А. Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихи. - Б.: Азәрнәшр, 1974. - с.84.
5. Чәдвәл Кәнд Тәсәррүфаты Назирлијинин архив сәнәдләри әсасында тәртиб едилмишидир.

**РЕСПУБЛИКА КИТАБХАНАЛАРЫНДА
КБТ-НИН ТƏТБИГИНИН МҮАСИР ВƏЗИЈƏТИ
ВƏ ТƏКМИЛЛƏШДИРИЛМƏСИ МƏСƏЛƏЛƏРИ**

*Сəнубər МУСТАФАЈЕВА
баш муəллим*

Мүасир дөврдə Азəрбајчан Республикасынын суверенлијə вə там мүстəгиллијə говушмасы китабханаларын гаршысында чох мүһүм вəзифəлэр гојур. "Бу истигамəтдə инкишафымыза көмəк етмəкдə бəшəр чəмијјəтинин сənəd јаддашы олан китабханалар апарычы рол ојнамалы, өз информасија потенциалындан охучуларын мəгсəд-јөнлү шəкилдə истифацə етмəлəринə һəртəрəфли көмəк кəс-тəрмəлидир."¹

Китабханалар бу вəзифəни јалныз охучулар тəрəфиндөн сəмə-рəли истифацə едилэн мүтəшəккил каталог системи јаратмаг вə ону мəнтəзəм сурəтдə тəкмиллəшдирмəк јолу илə һəјатə кечирə билəрлэр.

Мə"лум олдуғу кими, һəр бир китабхананын каталог системинин вə о чүмлэдэн системли каталогунун чəмијјəтин информасија тə"-минатындакы ролу əһəмијјəтли дərəчədə китабханада тəтбиг едилэн тəснифат системиндэн асылыдыр. 60-чы иллəрдən башлајараг Азəрбајчан китабханаларында тəтбиг едилэн тəснифат системлəri ичəрисиндə "Китабхана-библиографија тəснифаты" (КТБ) апарычы рол ојнајыр. Бу тəснифат системи инди дə елми вə күтлəви китабханаларын системли каталогларынын гурулушунун əсасыны тəшкил едир.

Һазырда өлкəмизин бүтүн ири елми китабханаларынын вə елəчə дə өзүндə күтлəви китабханалары бирлəшдирэн мəркəзлəшдирилмиш китабхана системлəринин каталог вə китаб фондлары бу тəснифат системи əсасында тəшкил едилмишдир.

Мə"лум олдуғу кими, КБТ совет һакимијјəти иллəриндə, кечмиш ССРИ мəканында марксизм-ленинизм идеолокијасынын һаким олдуғу шəраитдə мејдана кəлмиш вə һеч тəсəдуфи дејил ки, онун мəзмуну, гурулушу вə тəртиби принциплəri марксист-ленинчи тə"-лимə табе едилмишдир. Мəһз бу сəбəбдэн һəмин тəснифат системи "Марксизм-ленинизм" шə"бəси илə башлајыр вə бүтүн дикəр шə"бəлəрин гурулушу да марксизм-ленинизм елмлэр тəснифатына мұвафиг шəкилдə тəшкил едилмишдир. Елə буна көрə дə КБТ тəгрибэн сон 40 ил əрзиндə кечмиш сoсиалист өлкəлəрини чыхмаг шəртилə дүнја китабханашүнаслыг ичтимаијјəти тəрəфиндэн тəбул едилмəмиш, јалныз ССРИ-дə тəтбиг олунмушдур.

Доғрудур, 1992-чи илдə Москвада КБТ-нин марксист-ленинчи идеолокијасындан нисбətэн азад едилмəси барədə мүəјјөн ишлэр көрүлмүшдү, јə"ни өзүндə марксизмин 3 тəркиб һиссəсини əкс етдирэн биринчи шə"бə лəғв едилмишди. Лакин КБТ-нин үмуми гурулушу совет сoсиалист империјасынын идеоложи дəјəрлəринə ујғун бөлкүлəрдən хилас ола билмəди. Белə ки, КБТ вахтилə мəркəздə - Москвада рус китабханашүнаслары тəрəфиндэн тəртиб едилдијиндэн империја сијасəтинə садиг галан тəртибчилэр бурада һеч бир мүтəфиг совет республикасынын тарихи, сoсиал-игтисади, елми, мəдəни вə с. хүсусијјəтлəрини нəзэрə алан вə əкс етдирэн бөлкүлэр вермəмишлэр. Бундан əлавə, КБТ-дə кечмиш ССРИ халгларынын диллəриндə нəшр едилмиш милли əдəбијјатын тəркиби, мəзмуну вə тиположи хүсусијјəтлəri дə нəзэрə алынмамышдыр. Мəсəlэн, республикамызда дəниздə нефтчыхарма проблемлəринə даир сон 40 илдə јүзлөрлə сənəдин нəшр едилмəсинə бахмајараг, КБТ-дə бу материаллары тəснифлəшдирмəк үчүн һеч бир индекс вə ја рубрика јохдур. Бу фикри ејни илə əдəбијјат, тарих, инчəсənəт, фəлсəфə вə с. кими бөлкүлэрə дə аид етмəк олар.

КБТ-нин мəзмунунда Азəрбајчан халгынын милли мəдəнијјəтинə тəхрибат характери дашыјан башга бир мəсələјə дə дигтəт јетирəк. Белə ки, КБТ-нин күтлəви вариантында "83.3 Ајры-ајры өлкəлəрин əдəбијјат тарихи" бөлмəсинин "83.3 Азəрбајчан əдəбијјаты" рубрикасында белə бир мұлаһизəјə раст кəлирик:

"Низами Кəнчəви, Хагани вə башга əрəб вə фарс диллəриндə јазан мүəллифлəрин əсəрлəri бу халгларын үмуми ирси олдуғундан башга рубрикаја: "83.3/0/9 дил əламəтинə көрə бирлəшэн əдəбијјат рубрикасына аид едилмəлидир".²

Белəликлə, КБТ үзрə тəртиб едилмиш системли каталогда Азəрбајчан əдəбијјатынын классиклəri фарс вə əрəб диллəриндə јаздыларына көрə онларын əсəрлəri Азəрбајчан əдəбијјатына дејил, фарс вə əрəб дилли əдəбијјатə дахил едилмəлидир. Демəли,

КБТ-нин тәртибчиләри олан Русија китабханашүнаслары Низами, Хагани вә еләчә дә фарс вә әрәб дилләриндә јазмыш дикәр Азәрбајчан мүтәфәккирләринин вә онларын әсәрләринин бизим халга мәхсус олдуғуну инкар едирләр.

Әлбәттә, КБТ системинин тәртибчиләри, редакторлары вә мәсләһәтчиләри ичәрисиндә Сукиасјан, Григорјан вә Ханжјан фамилијаларына раст кәлдикдә бу тәхрибатын әсл сәбәбкарлары даһа да ајдынлашыр.

Тәәссүфлә гејд етмәлијик ки, бу һадисә илә әлагәдар вахтилә Азәрбајчан китабхана ичтимаијјәтиндә лајигли е"тиразлар сәсләнмәмиш, ермәни тәхрибатчылары вә онларын Русијадакы һавадарларынын һәјата кечирдикләри бу бәд әмәл һеч бир мәтбуат органында писләнмәмиш вә елми чәһәтдән әсасландырылан чаваба мә"руз галмамышдыр.

Кәстәриләнләр бир даһа сүбут едир ки, мүасир дөврдә КБТ чәдвәлләринин Азәрбајчанда тәтбиги чидди мүзакирә объектинә чеврилмәли вә бу истигамәтдә елми-методики бахымдан әсасландырылмыш јени консепсија јарадылмалыдыр. Тәәссүф ки, һәләлик бу саһәдә китабхана ишинә даир методик мәркәзләр тәрәфиндән һеч бир иш апарылмыр. М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасы, саһәви республика китабханалары бу мәсәләјә даир китабханалар үчүн мүвафиг методик кәстәришләр вә төвсијјәләр һазырламамышлар. Нәтичәдә китабханалар вә биринчи нөвбәдә шәһәр вә рајон МКС-ләри өз фондларынын вә системли каталогларынын гурулушунун тәкмилләшдирилмәсинә јөнәлмиш лазыми ишләр көрмүрләр.

Республикамызын бүтүн китабханаларында КБТ чәдвәлләринин тәтбигинә мане олан башлыча амил онун марксист-ленинчи тә"лимдән там азад олмасы, мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын, Азәрбајчан халгынын тарихини, милли дәјәрләрини, социал-игтисади вә мәдәни-мә"нәви ән"әнәләрини, еләчә дә инкишаф перспективләрини әкс етдирән јени вариантын олмамасыдыр.

КБТ-нин Азәрбајчан Республикасы үчүн тәкмилләшдирилмиш варианты өлкәмизин китабхана фондларынын вә биринчи нөвбәдә милли нәшрләр фондларынын мөвзу-тиположи хүсусијјәтләрини нәзәрә алмалы, чәдвәлләрин һәр бир бөлкүсүндә Азәрбајчан тарихи вә мүасир социал-игтисади реаллыглар өз әксини тапмалы, әсас, көмәкчи чәдвәлләр вә әлифба-предмет кәстәричиси бу шәртә ујғун кәлмәлидир.

Мәсәлән КБТ-нин рус вариантында Азәрбајчан тарихинин /ССРИ тарихинин тәркиб һиссәси кими /чәми 2 јарым бөлкүсү/ ингилаба гәдәр вә ингилабдан сонра/ верилмишдир. Јениләшмиш

чәдвәлдә исә Азәрбајчан тарихи мүстәгил шә"бә кими верилмәли, дахилдә гәдим вә орта әсрләр, XIX вә XX әсрин әввәлләри, 1918-1920-чи илләр вә АДР, XX әср өз әксини тапмалы, даһа сонра ән јени тарих рубрикасы алтында Азәрбајчанын сијаси мүстәгиллијини, демократија, әрази бүтөвлүјү уғрунда апардығы мүбаризәни, ермәни тәчавүзүнү, халгымызын тарихиндә һејдәр Әлијев мәрһәләсини мүстәгил бөлкүләрдә әкс етдирмәк үчүн мүвафиг рубрикалар вә индексләр јарадылмалыдыр. Шүбһәсиз, КБТ-дә Азәрбајчанла әлагәдар мүстәгил бөлкүләр јарадыларкән өлкә президенти һејдәр Әлијевин чыхышларындакы елми мүддәалардан, еләчә дә көркәмли тарихчиләримизин, әдәбијјатшүнасларымызын, игтисадчыларымызын, һүгүгшүнасларымызын вә башга мүтәхәссисләримизин елми тәдгигатларындан кениш истифадә едилмәлидир.

КБТ-нин тәкмилләшдирилмәси илә јанашы өлкәмизин методик мәркәзләри вә биринчи нөвбәдә М.Ә.Рәсулзаде адына БДУ-нун китабханачылыг факүлтәсинин алимләри јахын кәләчәкдә Азәрбајчан китабханаларына тәтбиг етмәк үчүн елмин мүасир тәләбләринә чаваб верә вә республикамызы дүнја информасија мөканында тәмсил едә биләчәк кејфијјәчә јени тәснифат системинин тәртиби һаггында чидди дүшүнмәлидирләр.

Әлбәттә, тәрибән 120 милјон нүсхә һәчминдә информасија сәрвәтинә малик олан өлкә китабханаларынын фонд вә каталогларынын јени тәснифат чәдвәлләринә ујғунлашдырылмасы чох чидди проблем кими мүстәгил тәдгигат объекти олмалыдыр. Лакин бу проблемлә әлагәдар бә"зи мүлаһизәләримизи сөјләмәји лазым билirik:

Зәннимизчә, перспективдә Азәрбајчанын бүтүн китабхана шәбәкәләриндә Универсал Онлуг Тәснифатын (УОТ) тәтбиги даһа сәмәрәли ола биләр. Фикримизи ашағыдакы дәлилләрлә әсасландыра биләрик:

-УОТ универсал тәснифат системи кими артыг 100 илдән чохдур ки, дүнја китабханалары вә информасија органларында тәтбиг едилән ән"әнәви системләшдирмә методу кими өзүнү доғрултмушдур:

-Азәрбајчан мүстәгиллији шәраитиндә өлкәмизин дүнја информасија системинә дахил олмасында мәһз УОТ даһа сәмәрәли ола биләр:

-Сон бир нечә онилликләр әрзиндә артыг Азәрбајчанын бир сыра елми вә елми-техники китабханаларында вә информасија органларында УОТ-ун тәтбиги, тәкмилләшдирилмәси саһәсиндә мүәјјән тәчрүбә әлдә едилмишдир;

-УОТ-ун гурулушу вә тәртиби принципләри онун Азәрбајчанын информасија мүһитинә, еләчә дә халгымызын тарихи, мәдәни-мә"нәви хүсусијјәтләринә ујғунлашдырылмасы үчүн олдугча әлвәриштидир;

-Нәһажәт, УОТ кәләчәкдә автоматлашдырылмыш китабхана-информасија системләри јаратмағ үчүн кениш имканлара маликдир.

Бүтүн бунлар УОТ чәдвәлләрини јахын кәләчәкдә Азәрбајчанда тәтбиг едиләчәк әсас тәснифат системи кими нәзәрдә тутмаға әсас верир вә бу истигамәтдә индидән мүвафиг һазырлығ ишләринин апарылмасы зәрурәтини ирәли сүрүр.

МӘНБӘЛӘР

1. Китабханашүнаслығ: /Китабхана каталоглары/ "Китабхана-чылығ" ихтисасы үзрә тәһсил алан али мәктәб тәләбәләри үчүн дәрс вәсаити /А.Хәләфовун ред.илә.-Б.: БДУ, 1996.-с.7.

2. Библиотечно-библиографическая классификация: Таблицы для массовых библиотек. -М.: Книга, 1986.-с.271.

60-ЧЫ ИЛЛӘРДӘ АЗӘРБАЈЧАНДА КӘНД ӘЪАЛИСИНӘ КИТАБ ТИЧАРӘТИ ХИДМӘТИ

Рамиз ҺӘМИДОВ

баш мүәллим

Республикамызда китаб тичарәти һәмишә мүәјјән проблемләр вә чәтинликләрлә гаршылашмышдыр: нәшр олунан китабларын охучуларын тәләбатына ујғун кәлмәмәси, мәзмуну, елми сәвијјәси, бәдии вә полиграфик тәртибаты јүксәк олан китабларын аз нәшр олунмасы, китаб тичарәти шәбәкәсинин дөврүн тәләбләринә чаваб вермәмәси, мадди-техники базасынын зәиф олмасы, ихтисаслы кадрларын чатышмамасы вә с. кими мәсәләләр бу гәбилдәндир.

Социализм системиндә китаб идеоложи ишин бир саһәси һесаб олундуғундан онун нәшри вә јайылмасында мөвчуд олан нөгсанлар вахташыры партија вә дөвләтин гәбул етдији зәрури тәдбирләрин көмәји илә арадан галдырылырды. Лакин бир сыра саһәләр кими китаб тичарәтиндә дә елә мәсәләләр вар иди ки, онлары республика чәрчивәсиндә һәлл етмәк мүмкүн олмурду.

Совет Иттифагынын мәркәзи Москва бүтүн әсас саһәләрә, о чүмләдән китаб нәшри вә тичарәти ишинә рәһбәрлији дә өз әлиндә сахлајырды. ССРИ-нин һәр јериндә китаб тичарәтинин тәшкили гәјдасы, гурулушу, китаб нәшринин вәзијјәти, китаб тәблиғи вә рекламы ејни формада иди вә ејни маһијјәт кәсб едирди.

Бу принцип китаб тичарәти тәшкилатларынын гурулушуна вә идарә олунмасына да аид иди. Јә'ни Совет Иттифагынын диқәр ре-кионларында китаб тичарәти нечә идарә олунур, һансы принцип әсасында ишләјирдисә, Азәрбајчанда да о чүр иди. Ишин белә

тәшкили вә мәвчуд идарәчилик системи исә китаб тичарәтинин инкишафына мане олурду. Мәркәздә республикаларын спесифик хусусијјәтләри нәзәрә алынмырды. Белә ки, онларын чоғрафи мөвгеји, әразиси, әһалисинин сајы, милли адәт-ән'әнәси, китаба мүнәсибәти, алычылыг габиліјјәти, мәдәни сәвијјәси, мадди-техники базасы мұхтәлиф иди вә бу мұхтәлифлик республикаларда, о чүмләдән Азәрбајчанда китаб тичарәтинин дүзкүн тәшкилинә фәрди јанашылмасыны тәләб едирди.

Мә'лум олдуғу кими, ХХ әсрин 60-чы илләриндә китаб тичарәтинин тәшкили ССРИ Назирләр Советинин Мәтбуат Комитәсинә һәвалә едилмишди. Бу комитә өзүнүн "Сојузкнига" ("Иттифагкитаб") адлы баш тәшкилаты васитәси илә өлкәдәки бүтүн китаб тичарәти системинә рәһбәрлик едирди. Һәр бир мұттәфиғ республика мәтбуат комитәсинин Китаб Тичарәти Бирлији фәалијјәт кәстәрирди ки, бу бирлик дә "Сојузкнига"дан алдығы кәстәришләри јерләрдә һәјата кечирирди.

60-чы илләрдә Азәрбајчан Мәтбуат Комитәсинин (сонрадан онун ады Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси олмушдур) табечилијиндә фәалијјәт кәстәрән "Азәркитаб" Республика Китаб Тичарәти Бирлији јеканә тәшкилат иди ки, республика әразисиндә һәјата кечирилән бүтүн китаб тичарәти ишләринә рәһбәрлик едирди.

Ону да гејд едәк ки, һәммин дөврдә китаб тичарәтинин вәзијјәти ачыначағлы иди. Рајонларын чохунда китаб мағазалары учуг-сөкүк биналарда, зирзәмиләрдә, бә'зән исә шәхси евләрин бир тәрәфиндә јерләширди. Кәндләрдә китаб мағазасы вә ја китаб көшкү јох иди. Китаблар пис вәзијјәтдә сахланылдығы үчүн тезликлә хараб олуб сатыш кејфијјәтини итирирди. Китаб рекламындан, тәблиғиндән, мағазаданкәнар китаб тичарәтиндән, китаб тичарәтинин мұтәрәғти формаларынын тәтбигиндән данышмаға дәјмәзди. Китаб мағазалары әрзаг вә сәнајә маллары сатмаг үчүн нәзәрдә тутулмуш көһнә, сыныг аваданлыгларла ишләјирди. Китаб тичарәти кадрлары үмумијјәтлә чатышмырды. Һеч бир али вә ја орта ихтисас мәктәбиндә китаб тичарәти үзрә мұтәхәссисләр һазырланмырды. Баш идарә илә әлагә чох зәиф иди. Тәсәввур етмәк чәтин дејил ки, нәглијјатын, рабитәнин пис инкишаф етдији 60-чы илләрдә Бақы шәһәриндә јерләшән "Азәркитаб" вә онун анбарлары 400-500 км узагдакы Лерик, Јардымлы, Кәлбәчәр, Лачын, Губадлы, Зәнкилан, Астара, Балакән, Жәдәбәј вә с. рајон мәркәзләри илә нечә әлагә сахлаја биләрдди. Китаб мағазаларында телефон јох иди. Һәммин рајонларын китаб мағазаларынын ишчиләри һәр һансы кичик бир мәсәләни (әмәк һагты алмаг, мә'зунијјәтә чыхмаг, китаб

сифариш вермәк, китаб апармаг, мағазада кичик тә'мир ишләри көрмәк вә с.) һәлл етмәк үчүн Бақыја кәлмәли олурдулар вә тәбии ки, бу мүддәтдә китаб мағазасы бағлы галырды. Мағазанын вә ишчиләрин бүтүн мәсәләләри Бақыда һәлл олунурду. Рајонда һеч бир тәшкилат китаб мағазасынын иши илә марагланмыр вә проблемләрини һәлл етмирди. Јени нәшр олуна китаблар учгар кәнд рајонларына, еләчә дә Нахчыван МССР-ә узун фасиләләрлә кәндәрилирди.

"Азәркитаб" Бирлијинин мадди-техники базасы чох зәиф иди. Рајон китаб мағазаларына чап мәһсулларыны кәндәрмәк үчүн нәглијјат васитәләри чатышмырды. Јени китаб мағазалары тикмәк, көһнәләрини тә'мир етдирмәк, јени аваданлыгларла тәһиз етмәк үчүн вәсаит јох иди, Китаб мағазаларына вахтлы-вахтында нәзәрәт етмәк, јохламаг, тә'лимәти кәстәришләр вермәк үчүн ихтисаслы кадрлара бөјүк еһтијаяч дујулурду. Бүтүн бу вә дикәр мәсәләләр илләрлә јығылыб галыр вә һәлл едилмирди.

Азәрбајчан һөкүмәти, еләчә дә Дөвләт Мәтбуат Комитәси вәзијјәти билсә дә рајонларда китаб тичарәтинин дөврүн тәләбләри сәвијјәсиндә тәшкили үчүн тәдбир көрүлмүрдү. Иттифаг һөкүмәтиндән јүксәк сәвијјәдә гәрар вә кәстәриш олмадығы үчүн китаб тичарәтинин тәшкилати гурулушунда дәјишиклик етмәк мүмкүн олмурду.

Һәммин дөврдә республикада китаб тичарәти шәбәкәси јарытмаз ишләдијиндән вә онунла әлагәдар китаб тәблиғи вә рекламы ән ашағы сәвијјәдә олдуғундан нәшр олуна китаблар пис сатылып, бу исә китаб нәшринә мәнфи тә'сир кәстәрирди. Әһалинин китаба олан тәләбатынын өјрәнилмәси үмумијјәтлә јаддан чыхмышды. Нәшријјатларла әлагә зәиф олдуғуна көрә онлар өз истәдикләри китаблары нәшр едир, тәләбат вә тәклифи нәзәрә алмыр, тиражы өзләри мүөјјәнләшдирирдиләр. Китабларын кејфијјәти пис вәзијјәтдә иди. Бақыдан узагда јашаян кәнчләрин, зијалыларын зөвгүнә, марағына, һәјатына ујғун әсәрләр чох аз-аз нәшр олунурду. Бу исә нәтичәдә рајон китаб мағазаларында мал еһтијатынын лазымсыз китаблар һесабына һәддиндән артыг чоһалмасына кәтириб чыхармышды.

Нәһәјәт, буз әримәјә башлады. Сов. ИКП МК 1967-чи ил нојабр ајынын 14-дә "Өлкәнин кәнд јерләриндә китаб тичарәти ишиндә олан чидди нөгсанлар вә онларын арадан галдырылмасы һагтында" гәрар гәбул етди.¹ Гәрарда өлкәнин кәнд јерләриндә китаб тичарәти ишиндәки нөгсанлар тәнгид олунур вә онларын тә'чили олараг арадан галдырылмасы үчүн јоллар кәстәрилирди. Гәрарын китаб тичарәтинин инкишафына ән бөјүк тә'сири ондан ибарәт

иди ки, өлкөнүн кәнд жерлериндә апарылан китаб тичарәти иши 1968-чи илдә Дөвләт Мәтбуат Комитәсиндән (“Сојузкнига”дан) алыныб Истехлак Кооперасијасына (“Сентросојуз”ун нәздиндә јени јарадылмыш “Сентрокоопкнига”ја) һәвалә едилди.

Һәмин гәрарла әлагәдар олараг Азәрбајҗан КП МК 1968-чи ил феврал ајынын 20-дә “Республиканын кәнд жерлериндә китаб тичарәтинин тәшкилиндәки чидди нөгсанлар һагтында” гәрар гәбул етди.² Гәрарда республиканын кәнд вә рајонларында китаб тичарәти ишиндә олан чидди нөгсанлар, чатышмазлыглар кәстәрилик вә онларын тә’чили олараг арадан галдырылмасы үчүн тәдбирләр мүәјҗәнләшдирилди.

Азәрбајҗан Истехлак Чәмијҗәтләри Иттифагынын (“Азәриттифаг”ын) нәздиндә Китаб Тичарәти Идарәси јарадылды вә республиканын кәнд жерлериндә китаб тичарәтинә рәһбәрлик “Азәркитаб”дан алыныб Китаб Тичарәти Идарәсинә (сонралар онун ады “Кәндкитаб”, даһа сонра исә “Азкоопкитаб” адландырылды) верилди.

Мә’лум олдуғу кими, “Азәриттифаг” кооператив тичарәти јолу илә республиканын кәнд вә рајонларында әһалијә бүтүн саһәләр (әрзаг, сәнәјә, тәсәррүфат, кәнд тәсәррүфаты мәнсуллары, мөдәни маллар вә с.) үзрә хидмәт кәстәриди. Һәр бир рајонда “Азәриттифаг”а табе олан вә јахшы малијҗә имканларына малик тичарәт тәшкилатлары - рајон истехлак чәмијҗәтләри јарадылмышды. Һәмин гәрара әсасән рајонларда фәалијҗәт кәстәрән китаб тичарәти шәбәкәси дә истехлак чәмијҗәтләринә табе едилди.

Јени идарәнин јарадылмасы илә әлагәдар олараг республиканын 52, һабелә Нахчыван МССР-ин 5, ДГМВ-нин 4 рајонундакы китаб тичарәти шәбәкәси мал галығы илә бирликдә јени јарадылмыш идарәјә верилди.³ Јалныз республиканын 12 шәһәриндәки китаб тичарәти “Азәркитаб”да галды.

Китаб тичарәти идарәси тәшкил едиләркән онун штатында 10 ишчи варды. Әсасән әмтәшүнәс вә тә’лиматчылардан ибарәт һәмин ишчиләр 1969-1970-чы илләрдә рајонлардакы китаб тичарәти шәбәкәсинин тәһвил алынмасы илә мәшғул олмушлар. Һәмин мүддәтдә китаб мағазаларында тичарәт, китабын тәблиғи вә рекламы апарылмагла јанашы, мал-материал дәрјәнин, биналарын, көшкләрин “Азәркитаб”дан тәһвил-тәслими һәјата кечирилиб.

Илк вахтлар идарәнин топдансатыш базасы олмамышдыр. Чап мәнсуллары китаб тичарәти тәшкилатынын сифариши илә нәшријатлардан “Азәркитаб”ын топдансатыш базасына дахил олмуш, орадан исә рајон китаб мағазаларына дашынмышдыр. Китаб тичарәти идарәси рајон китаб мағазаларыны чап мәнсуллары илә

тәһиз етмәклә бәрәбәр, һәмин мағазалара тә’лимат кәстәришләр, мәсләһәтләр верир, чап мәнсулларынын тичарәт залында јерләшдирилмәси, реклам вә тәблиғ едилмәси, мағазаданкәнар китаб тичарәти формаларынын, китаб сатышы ајлыгларынын, онкүнлүкләринин, һәфтәликләринин кечирилмәсиндә, китаб базарлары, сәркиләр, сатышлар вә јармаркаларынын тәшкилиндә вә с. көмәкликләр едирди.

Гәрардан сонра “Азәриттифаг”ын малијҗә имканлары чәрчивәсиндә рајон мәркәзләриндә јени типли лајиһәләр үзрә китаб евләри тикилиб истифадәјә верилмәјә башлады. Гыса мүддәтдә Загатала, Балакән, Астара, Ләнкәран, Күрдәмир, Гәбәлә, Оғуз, Имишли, Ағдам, Фүзули, Гах, Масаллы, Салјан, Саатлы, Губа, Хачмаз вә с. рајонларда икимәртәбәли “Китаб евләри” тикилди.

Азәрбајҗан Дөвләт Университетиндә али, Бақы Кооператив Техникумунда орта ихтисас тәһсилли китаб тичарәти кадрлары һазырланмаға башланды.

Артыг кәнд әһалисинә китаб тичарәти хидмәтиндә хејли ирәлиләјишләр варды. Адамбашына китаб сатышы артмаға башламыш, китаб тәблиғи вә рекламы исә күнүн тәләбләри сәвијҗәсинә јүксәлмишди.

Дөвләт гајғысы вә јени китаб тичарәти системинин јарадылмасы республикамызда 60-чы илләрин икинчи јарысындан сонра бу саһәнин инкишафына тәкан верди.

МӘНБӘЛӘР

1. Өлкөнүн кәнд жерлериндә китаб тичарәти ишиндә олан нөгсанлар вә онларын арадан галдырылмасы һагтында: Сов. ИКП МК-нын гәрары // Коммунист. - 1967. - 15 ној.

2. Республиканын кәнд жерлериндә китаб тичарәтинин тәшкилиндәки чидди нөгсанлар һагтында: Азәрбајҗан КП МК-нын гәрары / Коммунист. - 1968. -21 феврал.

3. Аллаһвердијев Б.В., Мәммәдзадә Р.А. Мүасир мәрһәләдә китаб тичарәтинин тәшкили. - Б.: Кәнчлик, 1996, - с.43.

КӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫ ӘДӘБИЈАТЫНЫН ТИПЛӘРИ

Мехманәли МӘММӘДОВ

баш мұәллим

Азәрбајҗанда кәнд тәсәррүфаты китабы үмуми чап мәһсулу ичә-рисиндә әһәмијјәтли јерләрдән бирини тутур. XX әсрин 60-чы илләриндә кәнд тәсәррүфатынын инкишафы бу сәһә үзрә китаб нәш-ринин кенишләнмәсинә вә артмасына да өз мүсбәт тә'сирини кәс-тәрмишдир. Мүасир шәраитдә мејдана кәлән кәнд тәсәррүфаты әдәбијјаты арасында елми нәшрләрә, дәрсликләрә, мә'лумат нәшр-ләринә, елми күтләси характерли материаллара тез-тез раст кәлмәк олар. Кәнд тәсәррүфаты үзрә сәнәд күтләси вә ахынынын сүр'әтли артымы шәраитиндә китабын јазылмасы сәһәсиндә дә мүүјјән чәтинликләр мејдана чыхыр. Буна кәрә дә кәнд тәсәррүфатына даир әдәбијјатын тәснифләшдирилмәси лазым кәлир вә бу мәгсәдлә мұхтәлиф әләмәтләр - мәзмун, нәшр формасы, мұәллиф, дил, жанр, охучу истигамәти вә с. нәзәрә алыныр. Бунлар исә өз нөвбәсиндә китаб тичарәти ишчисинә ишин бүтүн мәрһәләләриндә - чешидин тәшкилиндә, хидмәтдә, библиографик вәсаитләрин тәр-тибиндә вә мә'лумат ишиндә бөјүк көмәклик кәстәрир. Әдәбијја-тын бу әләмәтләрлә тәснифләшдирилмәси нәшрләрин нөвләрә, типләрә ајрылмасында бөјүк рол ојнајыр.

Әдәбијјатын типі дедикдә нәшрин комплекс хүсусијјәтләри - мәгсәд вә охучу тә'јинаты, мәзмунунун ачылмасы үсулу, үслуб хүсусијјәтләри, характеристикасы нәзәрдә тугулур. Кәнд тәсәррү-фатына даир нәшрләрин ашағыдакы типләри вардыр:

1. Елми әдәбијјат;
2. Истәһсалат әдәбијјаты;
3. Дәрсликләр;
4. Мә'лумат әдәбијјаты;

5. Елми-күтләви әдәбијјат.¹

Бу типләрдән һәр бири ваһид мәзмуна вә формаја маликдир.

Бунунла јанашы, һәммин әсәрләрин форма хүсусијјәтләри мәзму-нун характери илә мүүјјәнләшир, һәтта мұхтәлиф типли әдәбијја-тын бә'зи хүсусијјәтләри бир-биринә охшар олур. Белә ки, ајры-ајры елми ишләри дәрслик вә ја мә'лумат нәшри кими истифадә етмәк олар. Бир чох истәһсалат характерли нәшрләрдә мұһүм елми мә'луматлар верилир, дәрсликләр елми вә истәһсалат мә'луматлары илә зәнкинләшдирилир.

Ғејд етдијимиз кими, кәнд тәсәррүфатына даир әдәбијјатын әсас типләриндән бири елми нәшрләр һесаб олунур вә бу әдәбијјат мүасир шәраитдә бөјүк рол ојнајыр. Елми әдәбијјат, һәр шәјдән әввәл, нәзәри вә експериментал тәдгигатларын нәтичәләрини, елми идејалары, фикирләри ишыгландырыр. Елми әдәбијјат јалныз зәһни әмәјин мәһсулу дејил, һәмчинин онун силаһыдыр. О, елмин била-васитә мәһсулдар гүввәләрә чеврилмәсинә көмәк едир вә буна кәр-рә дә чәмијјәтин һәјатында мұһүм әһәмијјәтә маликдир.

Республикамызда кәнд тәсәррүфатына даир елми әдәбијјатын нәшри ашағыдакы жанрларда инкишаф едир: монографија, елми мәгалә, мә'рузә, ичмал, диссертасија вә һесабат.

Елми әдәбијјатын монографија жанры һәр һансы бир мөвзунун, ајры-ајры проблемин там вә һәртәрәfli ишыгландырылмасына хидмәт едир. Монографијада проблем һаггында јени сөз дејилир, фәрзијјәләр јохланылыр, һәр һансы бир тәклиф сәнәдләр әсасында тәсдиг едилир, јени елми мұлаһизәләр ирәли сүрүлүр. Елми мәгаләләр чох да бөјүк һәчмдә олмајыб, серијалы нәшрләрдә вә ја мәчмуәләрдә дәрч едилир, јахуд сәрбәст шәкилдә бурахылыр. Мүасир шәраитдә елми мәгаләләрин нәшри хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Чүнки чох һалларда јени елми ихтиралар, елми проблемләр илк дәфә елми мәгаләләрдә өз әксини тапыр. Монографијалардан фәргли олараг елми мәгаләләрдә нәзәрдән кечирилән проблем бүтүнлүкдә дејил, јалныз мүүјјән бир чәһәтдән ишыгландырылыр. Бурахылыш характериндән асылы олараг гејри-дөври вә арды давам едән мәчмуәләр фәргләндирилир.

Гејри-дөври мәчмуәләр бирдәфәлик нәшрдир вә дөгиг охучу үнванына маликдир. Белә мәчмуәләрин мәзмуну елми тәдгигатла-рын әсас истигамәтини әкс етдирир. Бу гәбилдән олан мәчмуәләр әсасән тәдрис мұәссисәләри тәрәфиндән нәшр олунур.³

Бунларла јанашы арды давам едән мәчмуәләр дә дәрч олунур. Бу мәчмуәләрин нәшри материалларын јазылмасындан асылы олараг һәјата кечирилир. Арды давам едән нәшрләр чох дүзкүн

олараг ардычыл нөмрө алып. Белә нәшрләрин әсас һиссәси елми мүәссисәләр тәрәфиндән бурахылып.

Елми нәшрләрин әсас жанрларындан бири елми мә'рузәләрдир. Елми мә'рузә мүвафиг аудиторија гаршысында күтләви шәкилдә охунмуш вә дәрч олунамуш елми әсәрдир. О, елми-тәдгигат вә ја али тәдрис институтлары елми шурасынын ичласында вә елми конгрессларында динләнилип вә мә'рузәләр мәчмуәсиндә дәрч олунур.

Елми ичмал да кәнд тәсәррүфатына даир елми нәшрләрин жанрларындан биридир. Елми ичмал елм үчүн хусуси мараг доғуран бир сыра фактлар, тәдгигатлар, һадисәләр, предметләр, сәрки экспонатлары, ихтира вә кәшфләр һаггында јығчам вә үмумиләшдирилмиш мә'луматдыр.

Диссертасија елми дәрәчә алмаг мәгсәдилә јазылмыш вә мүәллиф тәрәфиндән ачыг шәкилдә мүдафиә олунамуш елми әсәрдир. Диссертасија конкрет тәдгигатын мүфәссәл тәсвири вә фәрди јарадычылығын нәтичәсидир. Диссертасија материалларындан мүтәхәссисләрин истифадәсини јүнкүлләшдирмәк үчүн онлар микрофилмләшдирилип вә мүһафизә едилеп. Бундан әлавә диссертасијалар мүхтәлиф каталогларда вә библиографик кәстәричиләрдә өз әксини тапыр. Ону да кәстәрмәк лазымдыр ки, диссертасијаларын өзләри дејил, онларына авторефераты чап олунур. Автореферат диссертасијанын гыса мәзмунуну әкс етдирип вә 150-200 нүсхәдән ибарәт олур.

Авторефератлар һаггында мәтбуат салнамәләриндә вә диқәр тәқрар мә'лумат нәшрләриндә мә'лумат верилип.

Саһә елми чәмијјәтинин фәалијјәти, елми аваданлығын сәркиси, конгресслар, е'замијјәтләр, елми тәдгигат ишләри һаггында тәртиб едилән елми һесабатлар да кәнд тәсәррүфатына даир елми нәшрләр арасында хусуси јер тутур. Бә'зи һалларда елми һесабатлар дәрч олунур.

Елми-тәдгигат ишләри һаггында һесабат елми тәдгигат институтларында вә али мәктәпләрдә апарылан елми тәдгигатларын кедишини вә ја нәтичәләрини әкс етдирип. Бу материаллар чап олунмаса да ән јени елми тәдгигатлар һаггында оператив мә'лумат вермәк бахымындан мараг доғуруп.

Дөври нәшрләр елми мә'луматларын мүтәхәссисләрә чатдырылмасында даһа мәгсәдәујгун мәнбә һесап олунур. Белә ки, дөври нәшрләр һәр шејдән әввәл тәдгигатчыларын тәчрүбә мүбадиләси үчүн чох вачибдир. Онларын сәһифәләриндә елми мүзакирәләр ачылып, нәзәри проблемләр һәлл олунур.

Республикамызда кәнд тәсәррүфатына даир елми әдәбијјатын сајы илдән-илә артыр. Сон илләрдә мејдана кәлән елми әдәбијјата мисал олараг ашағыдакылары кәстәрмәк олар: һәсәнов Х. Тәбиәт һаггында дүшүнчәләр; Јүзбашов И.Р. Кәнд тәсәррүфаты техникасындан истифадәнин сәмәрәлилији; Азәрбајҗанда тәрәвәзчилијин инкишафынын елми әсаслары. (Азәрбајҗан Елми-Тәдгигат Тәрәвәзчилик Институту әсәрләринин мөвзу мәчмуәси); Мустафајев Х. Торпаг ерозијасы; Искәндәров И. Торпаг минераллары вә мүнбитлик; Рзајев Р. Азәрбајҗанда үзүмчүлүјүн вә шәрабчылығын инкишаф перспективләри; Аллаһвердијев һ. Азәрбајҗан Республикасынын игтисади вә сәсиал чоғрафијасы вә с.

Истеһсалат әдәбијјаты кәнд тәсәррүфатына даир үмуми чап мәһсулу ичәрисиндә хусуси чәкисинә, ад вә тиражына кәрә әсас јерләрдән бирини тутур. О, дүнјанын елми шәкилдә дәрк едилмәсинә көмәклик ишиндә истеһсалат фәалијјәтинин һәјата кечирилмәсинә хидмәт едир.⁴

Истеһсалат әдәбијјаты мүәјјән бир пешәјә јијәләнмәјә, кадрларын ихтисасынын ј үксәлдилмәсинә тә'сир кәстәрип, истеһсалын мүасир вәзијјәтини әкс етдирип, һәр шејдән әввәл, истеһсал просесиндә јаранмыш олан конкрет суала дәрһал чаваб алмаг бахымындан мүһүм рол ојнајыр.

Мәгсәд вә охучу тә'јинатына кәрә истеһсалат әдәбијјатыны үч група ајырмаг олар:

1. Кәнд тәсәррүфаты мүтәхәссисләри үчүн рәһбәрликләр вә вәсаитләр;

2. Колхозчулар, фермер, совхоз фәһләләри, фәрди тәсәррүфат, кәнд тәсәррүфаты мүәссисәләри, су тәсәррүфаты тәшкилатларынын ишчиләри үчүн күтләви истеһсалат әдәбијјаты;

3. Мә'лумат әдәбијјаты.⁵

Кәнд тәсәррүфаты үзрә истеһсалат әдәбијјатындан сәһбәт кедәркән сораг мә'лумат характерли әдәбијјатын кениш шәкилдә нәшрини вә истифадәсини дә гејд етмәк лазымдыр.

Сораг-мә'лумат нәшрләринин хејли һиссәсини енциклопедик нәшрләр, изаһлы лүғәтләр, мөвзу, сораг-мә'лумат китаблары вә с. тәшкил едир. Белә әдәбијјат кениш охучу күтләси үчүн нәзәрдә тутулур, елм вә техниканын, игтисадијјатын, кәнд тәсәррүфатынын әлагәдар саһәләринин өјрәнилмәсиндә мүһүм рол ојнајыр. Бүтөвлүкдә чап олунан сораг-мә'лумат китабларыны 2 група бөлмәк олар:

1. Мүтәхәссисләр үчүн чап олунан китаблар. Мәсәлән, Зоотехникин сораг-мә'лумат китабы. 2 чилддә.

2. Күтлөви пешә фәһләләрини нәзәрдә тутан сораг-мә'лумат китаблары. Мәсалән: Тәрәвәзчи-механизаторун сораг-мә'лумат китабы.

Сон илләр нәшр олуан бу әдәбијјаты гејд етмәк мүмкүндүр: Алипијева М. Һәвәскар тәрәвәзчијә мәсләһәт; Агропромун мә'лумат китабы; Бајрамов М. Үзүмчүлүкдә еһтијат мәнбәләри; Әлијев И.Ч., Маһмудов Ф.Ш., Һүсејзадә А.А. Бә'зи бәрк буғда һибридләринин мәһсулдарлығы вә кејфијјәти; Абдуллајев М.В. Әтлик, јунлут гојунларын јени типинин хәзлик дәри мәһсулу. Кәнд тәсәррүфаты елми хәбәрләри; Гарајев Б.К. Фермаларда гәнаәт режими вә с.

Тәдрис әдәбијјаты педагожи истигамәтли чап нәшрләри системидир. Бу гәбилдән олан нәшрләрин әсас мәгсәди али, орта ихтисас, техники-пешә тәһсил вә истеһсалат тә'лими шәраитиндә билкләрин мәнимсәнилмәсинә тә'сир кәстәрмәкдән ибарәтдир. Олар мүәјјән бир тәдрис предмети вә тәдрис програмы даирәсиндә хүсуси вә методики чәһәтдән ишләнмиш мә'луматлары әкс етдирир. Бу нәшрләрдә фактларын вә мә'луматларын мәнтиги ардычыллығына чидди фикир верилир. Дәрслик вә дәрс вәсаитләриндә анлајышларын конкретләшдирилмәси вә деталлашдырылмасы хүсусидән үмумијә, сонра исә үмумидән хүсусијә принципи әсасында һәјата кечирилир. Тәдрис әдәбијјаты әсас е'тибарилә ашағыдакылардан ибарәтдир:

1. Дәрсликләр;
2. Дәрс вәсаитләри;
3. Тәдрис методики материаллар.⁶

Дәрсликләр тәдрис фәннинин тәсдиг олунаш програмына там ујғун кәлмәлидир. Дәрсликлә дәрс вәсаити арасында мүәјјән фәрг вардыр. Бу фәрг илк нөвбәдә дәрс вәсаитләринин курсун програмынын мүәјјән бир һиссәсинә ујғун кәлмәси, тәдрис курсунун мүәјјән һиссәсинин ачылмасындан ибарәтдир. Бунунла јанашы, дәрс вәсаитләри дәрсликләри билаваситә тамамлајыр, онун ајры-ајры мәсаләләрини, бөлмәләрини инкишаф етдирир.

Республикамызда сон илләр нәшр олуан дәрслик вә дәрс вәсаитләринә мисал олараг ашағыдакылары кәстәрмәк олар: Ахундов Г. Фајдалы јабаны биткиләр; Тағызадә Т. Мелорасија тәсәррүфатында әмәк мүһафизәси (Али мәктәбләр үчүн дәрслик); Гасымов Н.А. Битки физиолокијасы (Али мәктәбләр үчүн дәрслик); Һәсәнов Б.А. Әмәк мүһафизәси (Кәнд тәсәррүфаты институтлары үчүн дәрс вәсаити); Һәсәнов Т.Һ. Битки һүчејрәсинин физиолокијасы (Али мәктәбләр үчүн дәрслик); Әзимов А.М. Гулијев М.Б. Сүд вә сүд мәһсулларынын технолокијасы (Орта ихтисас мәктәбләри үчүн дәрс вәсаити) вә с.

Кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын типләри арасында мә'лумат нәшрләри дә хүсуси јер тутур. Бураја лүғәтләр, енциклопедијалар, мә'лумат китаблары, јаддашлар вә с. дахилдир. Бу типә дахил олан бүтүн нәшрләр лазыми мә'луматларын ахтарылмасыны асанлашдырыр, һәр һансы бир мәгсәд һаггында гыса вә конкрет мә'лумат вермәк мәгсәдинә хидмәт едир.

Сәрбәст нәшр олан мә'лумат әдәбијјаты хүсуси нөв нәшр һесабулунур вә бурада әкс етдирилән мә'луматлар елми шәкилдә үмумиләшдирилир. Нәшрләрә күлли мигдарда орижинал мә'луматлар дахил едилир вә бунлар илкин сәнәд мәнбәси кими даһа чох мараг доғурур.⁷

Мүасир шәраитдә ики вә чохдилли лүғәтләрин нәшринә хүсуси дигтәт јетирилир. Республикамызда артыг белә лүғәтләрин нәшри саһәсиндә мүәјјән тәчрүбә топланмышдыр. Буна мисал олараг ашағыдакылары кәстәрмәк олар: Тағызадә Т. Изаһлы терминләр лүғәти (1990); Үзүмчүлүк енциклопедијасынын әлифба сөзлүјү; Гәнбәров Ә; Зејналов З. Зәһмәткешләрин әмәк һуғулары: мә'лумат китабы (1988); Зоотехникин гыса мә'лумат китабы (1982); Һүсејнов И.М. Кәнд тәсәррүфаты техникасы терминләри лүғәти (1987); Тәрәвәзчинин мә'лумат китабы (1989).

Кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын типләриндән бири дә елми-күтлөви әдәбијјатдыр. Белә әдәбијјат мүвафиг саһәнин мүтәхәссиси олмајан охучулар үчүн дә анлашыглы формада елми мә'луматлары шөрһ едир. Оун әсас мәгсәди елми-техники наилијјәтләри күтлөвиләшдирмәкдән ибарәтдир. Әкәр елми, истеһсалат, мә'лумат китаблары илә әсасән мүтәхәссисләр марагланырса, елми-күтлөви әдәбијјатла кениш охучу күтләси марагланыр вә бу нәшрләри мүнтәзәм мүталиә едир. Елми-күтлөви әдәбијјаты елми әдәбијјатдан фәргләндирән әсас чәһәт бу нәшрләрдә конкрет пешә истигамәтинин олмамасыдыр.

Һазырда кәнд тәсәррүфаты игтисадијјаты вә тәшкилинә, биткичилијә, һејвандарлығы даир елми-күтлөви әдәбијјат нәшр едилир. Елми-күтлөви әдәбијјат серијаларла чапдан бурахылыр, бу, әдәбијјатын тәртибат бахымындан јахшылашдырылмасына вә јайылмасына көмәк едир. Республикамызда сон илләр елми-күтлөви нәшрләрә даир ашағыдакылар чап олунашдыр: Әјләнчәли агрономија (1982), Тарланын һәјаты (1984), Рзајев Ч.Ә. Сарымсаг (1983), Тағыјев Т. Ијдә (1990) вә с.

Һазырда республикамызда бүтүн чәтинликләрә бахмајараг кәнд тәсәррүфатына даир әдәбијјатын бүтүн типләринә анд китаблар аз мигдарда олса да нәшр едилир вә тәләбатчыларә чатдырылыр.

МӘНБЭЛЭР

1. Бочевер А.М., Раскин Л.М. Литература по сельскому хозяйству. - М., Книга, 1975. - С. 16-27.
2. Нечкина М. Монография: ее места в науке и в издательских планах // Коммунист. - 1985. - №9. - С.77.
3. Атакишијев М. Кәнд тәсәррүфатынын әсаclarы. - Б., 1985. - С.48.
4. Һасәнова Т. Кәнд тәсәррүфатына даир јени китаblар. - Б., 1986. - С.9.
5. Кәнд әмәкчисинин тәгвими. - Б., Азәрнәшр, 1987. - С.73.
6. Тағызадә Т.Һ. Кәнд тәсәррүфатында әмәк мүһафизәси: Дәрслик. - Б.: Маариф, 1990. - С.211.
7. Агрономун мә'лумат китабы. - Б.: Азәрнәшр, 1989. - С.125.

УШАГ КИТАБХАНАЛАРЫНДА АУДИОВИЗУАЛ ХИДМӘТ ИШИНИН ТӘШКИЛИ

Елчин ӘҺМӘДОВ
лабораторија мүдири,
аспирант

Мүасир дөврдә китабхана-библиографија хидмәти заманы охучу сорғуларынын тәкчә китаб вә дөврү мәтбуатла өдәнилмәси һеч дә кифајәт дејил. Мүталиә просесиндә охучу китабы охујур, охудуларыны бејниндә чанландырмаға чалышыр. Бу, әлбәттә, мүталиә просесинә ујғун хүсусијјәтдир. Лакин бунунла јанашы, мәктәбли охучу өз сорғусу илә бағлы комплекс мәлумат алмағ үчүн мүталиәдән башга ешитмәли, көрмәли, мүшаһидә етмәлидир. Бу иш хүсусијјәтләрини әлағәли шәкилдә тәшкил етмәк мәктәбли охучунун сорғусунун һәртәрәfli өдәнилмәсинә шәраит јарадыр, һәмчинин ушаг китабханаларынын ишини мүасир сәвијјәјә галдырылмасыны тәләб едир. Бунлары һәјата кечирмәк үчүн хидмәтин диқәр нөвүндән - аудиовизуал хидмәтдән истифадә едилир. Аудиовизуал хидмәт һазырда ири һәчмли ушаг китабханаларында да тәшкил олунур. Бу заман охучуја әдәбијјатла јанашы, сорғуја ујғун диафилмләр, граммофон валлары, тәсвири сәнәт нүмунәләри вә с. төвсијә олунур. Бу хидмәт ишинин ушаг китабханаларында тәшкили чох сәмәрәлидир. Мәлумдур ки, ушаг китабханаларынын охучуларынын әксәр һиссәси мәктәблиләрдир вә онларын сорғуларынын чоху тәдрис фәнләри үзрә ев тапшырырларынын јеринә јетирилмәсинә анд олур. Бунун үчүн китабхананын фондунда тәдрис фәнләри илә бағлы аудиовизуал материалларын сахланьылмасы тәләб олунур. Аудиовизуал материалларын фондда зәнкинлији онларын кениш тәблиғи үчүн шәраит јарадыр. Бу материалларын китабханаја дахил олуб охучуја вериләнәчән кечдији китабхана просесләринин өзүнәмәхсус хүсусијјәтләри вар. Әввәлчә ону гејд етмәлијик ки, аудиовизуал материаллар ушаг китабханаларында ајрыча бир фонд кими тәшкил олунур. Фонда дахил олан аудиовизуал материалларын чап әсәрләриндән фәргли

хүсуси тәсвир гәйдәсы вардыр. Әкәр китаба бир карточка јазылырса, граммофон валына 5-10 карточка јазмаг лазым кәлир. Сәсләнмә мүддәти узун олан граммофон валларынын һәр ики үзүндә бу вә ја диқәр бәстәкарын бир нечә әсәри, јахуд бир нечә бәстәкарын мүхтәлиф жанрларда јазылымыш әсәрләринин мүхтәлиф ифачылар тәрәфиндән сәсләнмәси картотекалар васитәси илә ачыгланыр. Тәсвирдә мәзмунун там ачылмасы үчүн бүтүн хүсусијјәтләр карточкада әкс олунур. Мәсәлән, граммофон валы системләшдирилиб тәсвир олунаркән мусиги јазылышынын нөвү (моно, стерео), мусигинин жанры (симфонија, халг маһнысы, харичи бәстәкарларын мусигиси, ушаглар үчүн тәрбијәви сөһбәтләр) вә с. хүсусијјәтләр нәзәрә алыныр.¹

Ушаг китабханалары фондунда мүхтәлиф мәзмуну диафилмләр дә сахланылыр. Диафилмләрин нүмајиши ушаглары өзүнә даһа чох чәлб едир. Чүнки бурада әсас хүсусијјәт әјаниликдән ибарәтдир. Ушаг китабханаларынын фондуна дахил олан диафилмләр әсасән, кимја, биолокија, физика, тәбиәтшүнаслыг, тарих фәнләри, һабелә тәрбијәви характерли вә пешәјөнүмү илә бағлы олур. Мәктәблиләрин диафилмләрдән вә граммофон валларындан истифадә етмәси онларын сорғуларынын һәртәрәфли өдәнилмәсинә шәраит јарадыр.

Тәсвири сәнәт нүмунәләринин тәблиғи ушаг китабханаларында аудиовизуал хидмәтин тәркиб һиссәси сајылыр. Мәлумдур ки, бу чүр әдәбијјатын нәшри илә республикамызда “Ишыг”, “Гафгаз”, “Маариф” вә с. нәшријјатлар мәшғул олур. Тәсвири сәнәт нүмунәләринин ушаг китабханаларында тәблиғи ушагларын сорғусуна ујғун олмалыдыр. Сорғунун комплекс гәйдада әјрәнилмәси үчүн хидмәт ишинин ардычылы тәшкили даһа сәмәрәлидир. Мәсәлән, мәктәбли охучу “Зоолокија” фәннинә даир әдәбијјат алыб охујурса, бундан сонра фәннә даир тәсвири сәнәт нүмунәләринә нәзәр салса вә ја граммофон валыны (гушларын сәси, һејванларын сәси) динләсә, сөзсүз ки, сорғусу илә бағлы һәртәрәфли мәлумат әлдә едә биләр.

Әлбәттә, аудиовизуал хидмәт ишини тәшкил етмәк үчүн ушаг китабханаларынын шәраити олмалыдыр. Сон вахтлар бу хидмәт нөвүндән сәмәрәли истифадә етмәк мәгсәдилә “Граммoфон јазыларынын тәсвири вә каталогун тәшкили”, “Ушаг вә мәктәб китабханаларында аудиовизуал хидмәт”, “Граммoфон валлары илә ишләјән китабханачыја көмәк”, “Күгләви китабханаларда фонотекаларын тәшкили мәсәләләри” вә с.мәзмунлу тә’лимат вә методик характерли вәсаитләр тәртиб олунуб, китабханалара пајланмышдыр. Мәктәбли охучулар үчүн аудиовизуал хидмәт ишинин тәшкили илә һазырда Ф.Көчәрли адына Республика Ушаг Китабханасынын “Инчәсәнәт вә мусиги әдәбијјаты” шө’бәси мәшғул олур. Шө’бәнин әсас охучу контингентинә мусиги мәктәбинин шакирдләри, техникум тәләбәләри, үмумијјәтлә, бәдии вә

сәнәдли јарадычылыға мејли олан ушаглар дахилдир. Хидмәтин башлыча вәзифәси һәвәскар ушаглара лазым олан әдәбијјаты гыса мүддәтдә тапыб вермәкдән ибарәтдир. Шө’бәдә охучу ејни вахтда һәм китабдан, һәм дә нотдан, граммофон валындан вә диафилмдән истифадә едә биләр. Бурада аудиовизуал материаллар фондуну бүтүнлүклә охучуларын дигтәтинә чатдыран мә’лумат-библиографија аппаратынын иши чох әһәмијјәтлидир.

Фәалијјәтинин илк күнләриндә шө’бәдә јалныз әлифба каталогу мөвчуд иди. Лакин сон вахтлар аудиовизуал әдәбијјатын сајы артдыгдан сонра мә’лумат-библиографија аппараты кенишләнмиш, нотларын, граммофон валларынын, диафилмләрин вә китабларын системли каталогу илә јанашы, бир сыра тематик картотекалар јарадылмышдыр. Бу мә’лумат мәнбәләриндә “Мусигичи мүәллим”, “Кино мусигиси”, “Тәдрис диафилмләри”, “Јени граммофон валлары”, “Ушаглар үчүн мусиги мәтнләри” вә башга бөлмәләр һәм Азәрбајҗан, һәм дә рус дилиндә верилмишдир. Аудиовизуал материалларын тәблиғи үчүн Республика Ушаг Китабханасында бир сыра техники васитәләрдән истифадә олунур. Белә ки, китабхананын “Инчәсәнәт вә мусиги әдәбијјаты” шө’бәсиндә граммофон валларыны сәсләндирмәк үчүн “Ноктүрн 314 ст”, “Каравелла 203 ст”, “Мелодио ст” маркалы, диафилмләри нүмајиш етдирмәк үчүн “Ф-75-1”, “Ф-75-01” маркалы техники васитәләр, мүасир ушаг ојун вә әјләнчәләрини нүмајиш етдирән “Мульти-Фонт-лг-15” маркалы компүтер мәктәбли охучуларын истифадәсинә верилмишдир.

Апарылан сорғулардан мә’лум олмушдур ки, тәсвири сәнәт нүмунәләриндән истифадә едән охучулар (рәссамлыг мәктәбинин шакирдләри, һәвәскарлар бирлијинин үзләри вә с.) Микеланчело, Леонардо да Винчи, Рембрандт, Репин, Әчәми Ибн Әбу Бәкр, Кәмәләддин Бәһзад, Әзим Әзимзадә вә с. кими мәшһур рәссам һејкәлтәрәш вә ме’марларла, мусиги һәвәскарлары Бетһовен, Чајковски, Шопен, Бах, Глинка, Үзејир һачыбәјов, Шостакович, Тофиг Гулијев кими танымыш сәнәткарларын јарадычылыглары һагтында мүәјјән мә’лумата маликдирләр. Ушагларын танымыш инчәсәнәт һадимләри вә онларын јарадычылыгы һагтында әтрафлы мә’лумата малик олмасы аудиовизуал хидмәтин сәмәрәли тәшкилиндән асылыдыр. Белә ки, мусигијә даир нәзәри әдәбијјатдан истифадә едән охучу сонра мусиги һагтында мүкәммәл билик әлдә етмәк үчүн өз сорғусу илә бағлы граммофон валыны тәләб едир, јахуд рәссамлыг вә һејкәлтәрәшлиглә бағлы тәсвири сәнәт нүмунәләри илә әјани таныш олур.

Китабхана хидмәтиндә әдәбијјата аид диафилмин нүмајиш етдирилмәси, ујғун мусигинин сәсләндирилмәси, тәсвири сәнәт нүмунәләринә бахышын тәшкил олунмасы ушагларын сорғуларынын даһа долгун өдәнилмәсинә шәраит јарадыр. Бу мәгсәдлә ушаг китабха-

натарында аудиовизуал хидмэт ишини сәмәрәли тәшкил етмәк үчүн ону үч һиссәҗә аярмаг даһа мәҗсәдәүҗүндур.

- а) Охучунун фәрди сорғусуна уҗун хидмәт;
- б) Күтәви тәдбирләрин кечиримәси илә алағәдәр аудиовизуал хидмәт;
- в) Тәдрис програмына уҗун аудиовизуал хидмәт.

Ушагларын фәрди сорғусуна уҗун хидмәт онларын шәхси марағьдан асылы олур вә аудиовизуал вәсаитләрден мүстәгил истифадә үчүн шәраит ярадыр. I-IV синиф шакирди истәдији мусигини динләјир, сорғуја уҗун диафилмә бахыр вә тәсвири сәнәт нүмунәләрини нәзәрден кечирир.

Бу процес китабханачынын нәзәриндән кәнарда галмамалыдыр. Тәчрүбәли, педагожи вә пешә билијинә малик олан китабханачы өз охучусунун марағьлындығы мусигинин, бахдығы диафилмин мәзмунуну үмумиләшдирдикдән сонра һәммин охучуја лазыми китаблары да төвсијә едир. Бу да ушагларын шәхси марағ вә сорғуларынын аһәнкдар едәнилмәсинә имкан верир. Фәрди аудовизуал хидмәт ишинин дијәр аһәмијјәтли чәһәти ондан ибарәтдир ки, јенијетмәләр китабханада тәкчә әдәбијјатла дејил, һәм дә китабхана-библиографија хидмәт просесиндә оперативлији тә’мин едән техники васитәләрлә дә таныш олур, онлардан истифадә бачарығына јијәләнирләр.

Сон дөврдә ушаг китабханалары әләмәтдар күнләрлә вә јубилејләрлә бағлы мәктәбләрлә, ушаг бағчаларында, ушаг евләриндә, ушаг паркларында мүхтәлиф мәзмунлу мәдәни-күтләви тәдбирләри даһа чох кечирирләр. Бу заман тәдбирин мәзмунуна уҗун диафилм нүмајиши, тәсвири сәнәт нүмунәләринә бахыш, мусиги дәгигәләри тәшкил етмәк олар. Бу чәһәтдән Ф.Көчәрли адына РУК хүсуси фәаллыг көстәрир.

Тәдрис просесинә уҗун аудиовизуал хидмәт ишинин тәшкили ушагларын мәктәб програмыны, ев тапшырыгларыны дүзкүн јеринә јетирмәсинә зәмин ярадыр. Бу хидмәт просесинин сәмәрәли тәшкили комплексләшдирмә шө’бәсиндән башланыр. Шө’бәнин ишчиләри мәктәб тәдрис програмыны өјрәнмәли, јени әдәбијјат сифариш верәркән фәилләрә уҗун диафилмләр, граммофон валлары алмағы да унутмамалыдырлар. Аудиовизуал хидмәт ишчиләри бундан сонра аудовизуал материалларла таныш олур, ону гурулашдырырлар. Бу гурулашдырманы системләшдирмә илә гарышдырмаг олмаз. Системләшдирмә аудиовизуал материалларын тәснифата әсасән дүзүлмәсидирсә, гурулашдырма исә тәсвири сәнәт нүмунәләринин, граммофон валларынын, диафилмләрин фондла олан тәдрис әдәбијјаты үзрә сечилиб јығылмасыдыр. Мәсәлән, “Кимја“ фәнни үзрә әдәбијјатла јанашы, кимјәви реаксијалары нүмајиш етдирән диафилмләр, “Зооложија“ фәннинә даир әдәбијјатла јанашы, һејванлар вә гушлар фәстинә аид диафилм, граммофон валлары, тәсвири сәнәт нүмунәләри

ушагларә төвсијә олунса, хидмәт иши даһа сәмәрәли олар. Тәдрис көмәк мәҗсәдилә диафилмләрин нүмајиши заманы (әни чох да кимја биолокија, физика, тәбиәтшүнаслыға даир) китабханачынын апарычылыг габилитәти дә олмалыдыр. Бу сәпкили диафилмләрлә кимјәви реаксијалар, физики ганунауҗунлулар, тәбиәт һадисәләри әкс олунур. Ушагларын булары даһа јахшы гаврамасы үчүн лазыми јерләрлә кадрлары сахламаг, нүмајиш етдирилән просесләри ајдынлашдырмаг лазым кәлир. Бәдиди, ичтимаи-сијаси, күтләви характерли диафилмләрә мәктәблиләрин мүстәгил бахышы мүмкүндүр. Ону да гејд етмәк лазымдыр ки, тәдрисә көмәк мәҗсәдилә граммофон валларынын төвсијәси дә мәҗсәдәүҗүндур. Мә’лумдур ки, граммофон валларында тәкчә мусиги өз әксини тапмыр. Бурада тәбиәт мә’чүзәләри, инсан психолокијасы, ушаг әләми һагьында тәрбијәви сөһбәтләр, һәмчинин гушларын, һејванларын сәси өз әксини тапыр. Ф.Көчәрли адына Республика Ушаг Китабханасында бу сәпкили 362 әдәд граммофон валы мәктәблиләрин истифадәсинә верилир ки, бу да ев тапшырыгларынын јеринә јетирилмәси үчүн ушагларда долғун тәсәввүр ярадыр.

Гејд етдикләримиздән белә гәнаәтә кәлә биләрик ки, аудиовизуал материалларын төвсијәси ушагларын шәхси марағынын едәнилмәсиндә вә мәктәб програмынын јеринә јетирилмәсиндә әһәмијјәтли рол ојнајыр. Бурада мәктәбли охучулар аудиовизуал материаллардан истифадә етмәк үчүн техники васитәләрә мүрачидет едирләр. Фәал охучулар диафилмә бахмаг вә ја һәр һансы граммофон валыны динләмәк үчүн техники апаратлардан китабханачынын көмәји олмадан белә истифадәетмә вәрдишләринә јијәләнирләр.

Сон вахтлар ушаглары өзүнә чәлб едән вә онларын зөвгүнә уҗун ојунларла зәнкин олан компүтер мәркәзләринин сајы чохалмышдыр. Сөзсүз ки, бу, ушаглары јашларына уҗун олмајан филмләрден чәкиндирир вә онларын психолокијасына мүсбәт тә’сир көстәрир.

Мәктәблиләри күтләви шәкилдә өзүнә чәлб едән вә тәрбијәви характерли ојунлары нүмајиш етдирән бу чүр аудио-видео апаратларын ушаг китабханаларында дүзкүн јерләшдирилмәси, фикримизчә, китабханаларын фәалијјәтини даһа да кенишләндирәр.

МӘНБӘЛӘР

1.Торохина Л.Н. Об организации фонда нотных изданий и фонетика. “В помощь детским и школьным библиотекам” (сборник). Москва Книга, 1976. Ст.75.

2.Чусовитина М.А. Аудиовизуальные материалы в педагогической работе детского библиотекаря: Учеб.пособие /ЛПИК им И.К.Крупской. - Л., 1977, 94 с.

1. Ф.Көчәрли адына РУК-ун “Инчәсәнәт вә мусиги әдәбијјаты” шө’бәсинин 1994-1996-чы ил һесабатлары.

БУ НӨМРӨДӨ

- Азәрбајчан президенти Һ.Ә.Әлијев китабхана һагтында.....
БДУ-нун ректору профессор М.Ч.Мәрдановун тәбрики.....
Тә'сисчи вә баш редактордан .....
Тәбрикләр (Т.Бунјадов, К.Таһиров, Л.Гафурова, Ф.Гасымова,
Ш.Јагубов, Е.Исмајыл).....
Х.И.Исмајылов, Н.И.Исмајылов. Китабханачылыг факултәси 50
илдә .....
А.А.Хәләфов. Мүасир шәраитдә Азәрбајчанда китабхана гуручу-
дуғу нәзәријјә вә тәчрүбәсинин елми әсаслары.....
Х.И.Исмајылов. Азәрбајчан Демократик Республикасы дөврүндә
китабхана иши .....
З.Һ.Әлијев. Китабханачылыг факултәсиндә библиографија фән-
ләринин тәдриси .....
Б.В.Аллаһвердијев. Азәрбајчан китабшүнаслығынын инкишафы-
на даир бә'зи мұлаһизәләрим.....
К.И.Аслан. Китаб мәдәнијјәтимизин ағсагталы (проф. А.Хәләфов
һагтында).....
Т.Ф.Гулијев. Мүасир дөврдә Азәрбајчанда һәмкарлар иттифағы
китабханаларынын вәзијјәти.....
Р.Ә.Казымов. Мүасир дөврдә Азәрбајчанда китабхана ишинин
демократикләшдирилмәси мәсәләләри.....
Ә.Т.Хәләфов. Орта әсләр Азәрбајчан әдәби библиографijasына
даир.....
С.М.Рзајев. Мүталиә, онун ичтимаи мөзмуну вә социал харак-
тери.....
М.М.Һәсәнов. Китабхана фондларынын әлағәли комплекләш-
дирилмәси проблемләри.....
З.И.Бахшәлијев. Китабханашүнаслығын мүасир инкишаф кон-
сепсийалары.....
М.М.Бағыров. Мөркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә
кәнч охучулара хидмәтин вәзијјәти.....
А.Ә.Чәфәров. Азәрбајчан Кәнд Тәсәррүфаты Академијасы
китабханасынын јаранмасы вә инкишафы тарихиндән.....
С.М.Мустафајева. Республика китабханаларында КБТ-нин тәтби-
гинин мүасир вәзијјәти вә тәкмилләшдирилмәси мәсәләләри.....
Р.Һ.Һәмидов. 60-чы илләрдә Азәрбајчанда кәнд әһалисинә китаб
тичарәти хидмәти.....
М.Ә.Мөммәдов. Кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын тишләри.....
Е.Ј.Әһмәдов. Ушаг китабханаларында аудиовизуал хидмәт иши-
нин тәшкили.....

Нәшријјатын директору:
Бәдии вә техники редактору:
Корректору:
Билкисајар тәртибчиси:

*Балакиши Агајев
Рәфаел Инчәјүрд
Азадә Иманова
Сәадәт Абдуллазадә*